

कुमारी शक्तिलीला विरचित
(निकिता राजेश पाटिल)

विशहिणी

द्रौपदी आख्यान
संस्कृत + मराठी

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सादर करीत आहे

कुमारी शक्तिलीला विरचित
(निकिता राजेश पाटिल)

विरहिणी

द्रौपदी आख्यान

संस्कृत+मराठी

एका विद्यार्थिनीने नववी इयत्तेत असताना लिहीलेलं हे पुस्तक.

तुम्हाला विनामूल्य वाचायला देण्याचा एकच हेतू आहे, तो म्हणजे तुमचा अभिप्राय जाणून घेणं. या विचारांच्या जडणघडणीत सुजाण वाचकांच्या सूचनांचा आभारपूर्वक समावेश करणं.

वाट पहातो आहोत. फ़ोन, whatsapp, email साधे पत्र कोणत्याही पद्धतीने आपला अभिप्राय नक्की पोहोचवा.

निकिता राजेश पाटील

पत्ता: १०९, वांगणी हाईटस्, बदलापूर नेरळ हायवे, पूनम हॉटेलजवळ, वास्तुकार नगर, वांगणी (पूर्व), जि. ठाणे.

421503

फो. न.: ८६८९९५४८०६

e-mail shaktileelanikita@gmail.com

विरहिणी (संस्कृत काव्य)

निकिता राजेश पाटील

पत्ता: १०९, वांगणी हार्डट्स, बदलापूर नेरळ हायवे, पूनम हॉटेलजवळ, वास्तुकार नगर, वांगणी (पूर्व), जि. ठाणे. 421503

फो. न.: ८६८९९५४८०६ / e-mail shaktileelanikita@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी लेखिकेची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई (दंड व तुरुंगवास) होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts

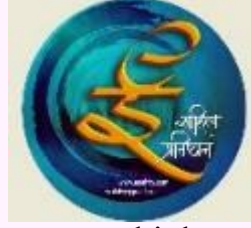
प्रकाशक:ई साहित्य प्रतिष्ठान

www. esahity.com

esahity@gmail.com

Whatsapp- 9987737237

eternity, eleventh floor, eastern express highway, Thane. 400604

प्रकाशन: १० नोव्हेंबर २०२२

©esahity Pratishthan®2022

○ विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.

○ आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.

हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

विरहिणी

विरहिणी

शक्तिलीला विरचित

संस्कृत काव्य

(अनुवादासहित)

कवयित्रीचा परिचय

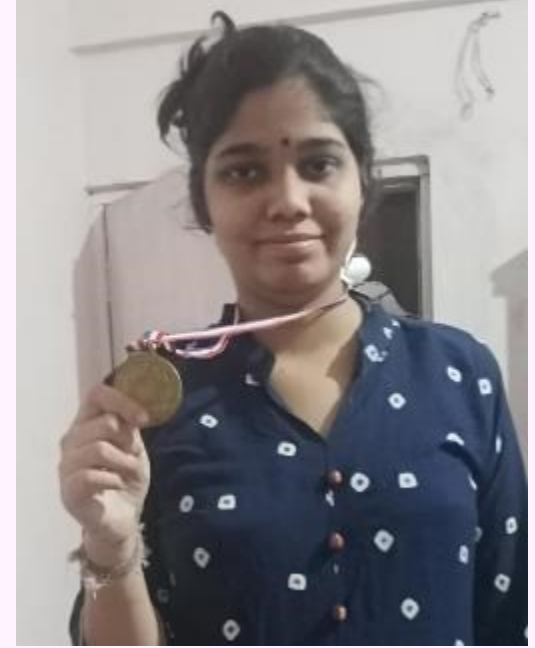
निकिता राजेश पाटील.

वांगणीत वास्तव्य.

“कुमारी शक्तिलीला”या नावाने कविता, लेख, कथांचे लेखन.

वाङ्मयीन परिचय:-

१. चंद्रिका मासिकात श्लोक लेखन.
२. टिळक नगर सांस्कृतिक महोत्सवात ‘द्रौपदीचे स्वगत’ या एकपात्री प्रयोगाचे सादरीकरण (वेशभूषा, प्रयोग लेखन, फार्सलेखन यांचा मेळ)
३. विद्याविकास संस्थेच्या वार्षिकात (सांवत्सरिकात) रौप्य महोत्सवानिमित्त ‘द्रौपदीचे आत्मकथन’ हा ललित लेख, ‘मनाचे प्रदुषण’ ही कविता व ‘बायको नावाचं अजीब रसायन’ ही विनोदी कथा प्रकाशित.

४. डोंबिवलीतील आणि बदलापुरात काव्य संमेलनात सक्रिय सहभाग.
५. अनेक निबंध, वकृत्व स्पर्धेत प्रथम क्रमांक.
६. संस्कृत भाषेतील श्लोक लेखनासाठी 'अमृत गौरव' पुरस्कार
७. अस्मिता या हस्तलिखित सांवत्सरिकात नाट्याचार्य 'कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर' या लेखाचे लेखन,
८. मानव विद्या विभागात 'वाचन संस्कृती'- 'डिजिटल आणि इलेक्ट्रॉनिक ग्रंथालयाचे महत्त्व' या विषयांवर संशोधन,
९. 'फार फार वर्षांपूर्वी', 'संघर्ष' व 'सीमान्त' या तीन पुस्तकांवर केलेली समीक्षा, त्यातील 'संघर्ष' या पुस्तकाच्या समीक्षेला पुरस्कार प्राप्त.
१०. 'मनोजन' या मासिकात 'मानसिक आरोग्याचा मूलमंत्र' या विषयावर लेख. 'सृजन' या वार्षिकात कविता आणि लेख प्रकाशित,
११. चित्रकलेत गोल्ड मेडल.

१२. ई साहित्यावर एक रहस्य कथासंग्रह, दोन कादंबऱ्या (द्रौपदीवर आधारित), अद्भुत कथासंग्रह, विडींबन काव्य संग्रह, चार आध्यात्मिक ग्रंथ, एक विज्ञान लेखमाला, 'अथातो धर्म जिज्ञासा ' हिंदू तत्त्वज्ञाना व अध्यात्म' या विषयावर आधारित तीन भाग प्रकाशित, अशी एकूण तेरा पुस्तके प्रकाशित झाली.
१३. 'अथातो धर्म जिज्ञासा' या हिंदू तत्त्वज्ञान व अध्यात्म विषयावर प्रबंध.
१४. महाराष्ट्र तत्त्वज्ञान परिषदेच्या 'धर्म' संकल्पना सादरीकरण स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक.

वाचन: मी आजपर्यंत विविध प्रकारची पुस्तके वाचली आहेत. त्यातील सगळ्यात जास्त महाभारताची पुस्तकं आहेत.

शिक्षण:- एसवाय बीए.

फोन नंबर:- ८६८९९५४८०६

कुमारी शक्तिलीला लिखित अथातो धर्मजिज्ञासाचे चार भाग (ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद) आपण त्या त्या मुखपृष्ठावर क्लिक करून वाचू शकता.

अथातो धर्मजिज्ञासा

यजुर्वेद

हिंदू तत्त्वज्ञान व अध्यात्म

कुमारी शक्तिलीला (निकिता राजेश पाटील)

अथातो धर्मजिज्ञासा

सामवेद
हिंदू तत्त्वज्ञान व अध्यात्म

कुमारी शक्तिलीला (निकिता राजेश पाटील)

हिंदू त

अथातो धर्मजिज्ञासा

व
अ
ध्या

अथातो धर्मजिज्ञासा

अथर्ववेद

हिंदू तत्त्वज्ञान

आ
णि
अ
ध्या
त्म

कुमारी शक्तिलीला (निकिता राजेश पाटील)

विरहिणी

अर्पणपत्रिका

तव पुत्री च शिष्या,
कुमारी शक्तिलीला

मम प्रिय, स्नेहलता, महासती,
अन्नपूर्णा, प्रेममयी, सुंदरताया मूर्ति,
पंडिता, सर्वश्रेष्ठ ब्राम्हणी मातरेदम् सौभाग्यदायिनीम्
काव्यमर्पये ॥
सप्तमाकक्षायाम् यस्योदामुह्यम् सा
महाश्रेष्ठ पतिव्रता, लावण्यवती, कृत्याशक्ती,
पांडवांगनाग्निकन्या देवी याज्ञसेन्यास्याम्
काव्यमर्पये ॥

अर्पणपत्रिका

माझ्या प्रिय, स्नेहलता, महासती, अन्नपूर्णा, प्रेमळ,
सुंदरतेची मूर्ती, पंडिता, सर्वश्रेष्ठ ब्राम्हणी अशा सौभाग्यदायिनी मातेला मी हे काव्य अर्पण करत
आहे.

तुझी पुत्री आणि शिष्या,

कुमारी शक्तिलीला

इयत्ता सातवीत असताना मी जिच्यावर मुग्ध झाले होते, त्या महाश्रेष्ठ पतिव्रता, लावण्यवती,
कृत्याशक्ती, विदुषी, पांडवांची पट्टराणी, अग्निकन्या असलेल्या देवी याज्ञसेनी म्हणजेच
द्रौपदीला मी हे काव्य अर्पण करत आहे.

कुमारी शक्तिलीला

प्रस्तावना

हे काव्य मी २०१५-१६ साली, (म्हणजे मी आठवी-नववी इयत्तेत शिकत असताना लिहिले.)

प्रस्तुत काव्य अर्जुन व द्रौपदी यांच्या विरह -प्रेम यांवर आधारित आहेत. वनवास पर्वात अर्जुन जेव्हा तपस्येकरिता पाच वर्षांकरिता जातो, तेव्हा त्याच्या व द्रौपदीच्या विरही हृदयातील भावना तसेच पांडवांच्या वनपर्वातील व अर्जुनाच्या तपस्येनंतरच्या व स्वर्गात व्यतित केलेल्या काळातील काही घटना-प्रसंग यांचे वर्णन या काव्यात केले आहे. उर्वशी व अर्जुन यांतील गीतांच्या जुगलबंदीमुळे या काव्यास आगळेच स्वरूप प्राप्त झाले आहे. अर्जुन व द्रौपदीचा प्रदीर्घ कालाचा विरह नि काव्याच्या अखेरीस झालेले उभयंताचे मिलन यांच्या नवरसभूत वर्णनाकारणे ह्या काव्याला अधिक रंग चढला आहे. शिवाय राधा -कृष्णांच्या प्रेमाचाही अधिक उल्लेख या प्रेमकाव्यात आलेला आहे. उर्वशीचे अर्जुनावरील प्रेम व अर्जुनाचे द्रौपदीवरील प्रेम व द्रौपदीचे अर्जुनावरील प्रेम याबद्दल असलेल्या

वर्णनाकारणे त्रयांच्या प्रेमात स्पर्धा लागली आहे, असेही भासते. सुख व समाधान देणाऱ्या आदर्श प्रेमाची स्वप्ने नेत्रांत घेऊन जगणाऱ्या या प्रेमीयुगुलाला आपल्या प्रेमाकरिता किती दुःखे सोसावी लागतात. काव्यातील अशा वर्णनाकारणे चित्रपटातील सुखी प्रेमयुगुलांच्या प्रतिमेला छेद दिला जातो. तनाचे तथा मनाचे दूरत्व यांतून वर उठण्याचा प्रयत्न करत प्रेमाच्या अत्युच्च शिखरावर जाण्याची चरणचाल करणारे हे युगुल वेगळेच भासते. मला प्रेम या विषयावर संस्कृतमध्ये काव्य लिहिण्याची प्रेरणा जननीमाईंमुळे झाली. त्यांनी मला हे संस्कृत काव्य प्रोत्साहन व मार्गदर्शन केले, त्यामुळेच हे अप्रतिम काव्य रचले गेले. त्याकरिता हे काव्य ही त्यांच्या चरणी अर्पण करते.

माझ्या मते आजकाल सर्वांनाच संस्कृत भाषेविषयी जाण नसल्याने व केवळ याच कारणामुळे वाचक या रसयुक्त काव्याला न मुकावे म्हणून मी या काव्याचा मराठीत अनुवाद करण्याचे ठरविले.

आपल्याला हे काव्य भावेल, याची मला पूर्ण आशा नव्हे तर खात्री आहे.

विरहिणी

विरहिणीः।

(कुमारी शक्तिलीला विरचित

संस्कृत काव्य)

कवयित्रयेपरिचयम्

कवयित्र्यानार्नामास्ति कुमारी शक्तिलीला बाला ।

सास्ति महाकुले महावर्णे महागोत्रे महादेशे च महाराष्ट्रे जाता ॥

सनातनवैदिकहिन्दुधर्मब्राम्हणवर्णसारिस्वतकुलसांख्यकौशिकगोत्रमध्यम वर्गम् ।

भारतार्यवर्तो तस्यार्देशो महाराष्ट्रराज्यम् तस्या निवासस्थानम् ।

डोंबिवलीस्य शान्तिनगरम् तस्यार्जन्मभूमिश्च वानगनीस्य वास्तुकारम् तस्याकर्मभूमिः ॥

प्रेरणा वा जननीमाई तस्यार्जननी नामसदृशम् मूर्तिमन्तम् प्रेरणा ।
सा प्रेरयति सततम् ताम् जातामातर्भवतेषर्ग्रथर्तस्यामार्गोपदेशनकारणे ॥

कवयित्री लिखति स्म काव्येदम् पौषाथवा माघ मासे द्वय सहस्र षष्ठदशन् ख्रिस्ताब्दे ।
वयसि बाल्यत्रयोदशन् च कक्षायाम् शिक्षिताध्ययित्वा नवम्याम् ॥

तथा पूर्णम् करोति परिपूर्णत्वाथवा नीनयेदम् काव्यम् श्रावण मासे कृष्ण पक्षस्य विनायक
चतुर्थ्याम् च द्वय सहस्राष्टदशन् ख्रिस्त संवस्तरे ॥

बालीयमातदा सुन्दरी योषिताद्या काव्यम् समाप्तम् कृत्वा ।
 प्रणमन्ति गुरवे च मातरम्, वाचकानश्रोतानाभिवादनम् करोति च ॥

नवसंकल्पम् गृहित्वा सा नवनिर्मितीम् कुर्यात् ध्रुवम् ।
 पुनर्नवकाव्यरूपेण सर्वाणाम् स्वागतं कुर्यातेदम् वचनम् ॥
 सर्मप्ये मातरम् ॥

कवयित्री परिचय

कवयित्रीचे नाव बालिका 'कुमारी शक्तिलीला' (जी काव्य लिहताना बालिका होती.) तिचा जन्म महान कुलामध्ये, महान वर्णामध्ये, महान गोत्रामध्ये, महान देशामध्ये आणि महाराष्ट्रामध्ये झाला आहे. सनातन वैदिक हिंदू धर्म हा तिचा धर्म असून, तिचा वर्ण आणि कुल हे ब्राह्मण वर्ण आणि सारस्वत कुल असून तिचे गोत्र सांख्य-कौशिक असून ती मध्यमवर्गामध्ये जन्मलेली आहे. तिचा देश भारत आर्यवर्त असून महाराष्ट्र राज्य हे तिचे निवासस्थान आहे. डोंबिवलीचे शांतीनगर ही तिची जन्मभूमी असून वांगणीचे वास्तुकारनगर ही तिची कर्मभूमी आहे.

प्रेरणा अथवा जननी माई ही तिची माता असून ती नावाप्रमाणेच मूर्तिमंत प्रेरणा आहे. तिने सतत कवयित्रीला प्रेरित केले, त्यामुळे हा ग्रंथ तिच्याच मार्गदर्शन व उपदेशाकारणे जन्मला.

कवयित्रीने हे काव्य ख्रिस्त वर्ष २०१६ च्या पौष अथवा माघ मासामध्ये लिहायला आरंभ केला, तेव्हा ती १३वर्षाची बालिका होती आणि नवव्या इयत्तेत शिकत होती. तसेच तिने हे काव्य पूर्ण केले अथवा परिपूर्णत्वाला नेले ते, ख्रिस्तवर्ष २०१८ च्या श्रावण मासाच्या कृष्ण पक्षाच्या संकष्टीला.

तेव्हा बालिका असलेली आणि आता युवती असलेली ही सुंदरी हे काव्य समाप्त करुन आपल्या गुरुला व मातेला प्रणाम करते आहे आणि वाचक -श्रोत्यांना धन्यवाद देत आहे.

ती नवा संकल्प ग्रहण करुन ती निश्चितच नवनिर्मिती करेल. पुन्हा नवे काव्य रचून सर्वांचे स्वागत करेल, हे वचन आहे.

हे सर्व काही मातेलाच अर्पण आहे!

विरहिणी !

प्रथमोहम् नमामि गुरुमार्थताम्बर्तदनन्तरम् दुर्गाम् ।
चामुण्डाम् शारदाम् पार्वतीनन्दनम् हेरम्बमपि ॥

विरहिणी संस्कृत काव्य

निकिता पाटील

कवेर्काव्यकथनार्थारम्भम्

कुमारी शक्तिलीला (निकिता राजेश पाटील)

स्वर्गातर्जुन्निषीदीत्वोस्मर्येत द्रौपदयाः कान्तीर्विषये।

प्रियद्वरा कारणैतदं तस्यप्रियद्वरायास्मृतीतरङ्गानाम् सो नाभवत् शान्तः ॥१॥

स्वर्गात बसलेला अर्जुनास द्रौपदीच्या कांतीबद्दल स्मृती स्मरत होत्या. त्याच्या हृदयात द्रौपदीच्या स्मृतीच्या तरंगिनी (लाटा)आल्याशिवाय तो शांत राहत नसे. कारण ती त्याची प्रियद्वरा होती. (प्रियद्वरा म्हणजे प्रेयसी/ प्रियतमा)

शारदाहस्तेपंकजनयना जानुबाहोक्तवस्त्राधारणप्रिया।

कुन्दयन्ता कारुणिकजलनयनामुक्तकेशापादा प्रतिशोधार्थम्।

नीलोत्पलगंधो यस्याक्रोशात्प्रधावति पुष्टोरोज्जावदर्शी कटीमर्मना, श्यामवदना प्रणयसुरभिका,
सागरकुंचितकुंतला चञ्चलनुपुरा, विशालाक्षी मृदकषायाधरा दुःके वापदे प्रसन्मुखी ॥२॥

जिचे नयन शारदेने हातात धरलेल्या कमलांप्रमाणे आहेत, जिचे हस्त जानु (गुडघे) पर्यंत आहेत, जिला रक्तवर्णी वस्त्र परिधारणे प्रिय आहेत. जिचे दंत कुंदाप्रमाणे श्वेत व चमकदार आहेत, जिचे नेत्र करुणेने भृत व पाणीदार आहेत, जिचे केश आपाद असून विटंबनेच्या प्रतिशोधाकरिता मोकळे सोडलेले आहेत, जिच्या शरीराला येणाऱ्या नीलकमलाचा उत्कृष्ट गंध एक कोसापर्यंत दरवळतो, जिचे उरोज पुष्ट व मनोहर आहेत, जिचे रूप दररोज नूतन भासते, जिची कटी नाजूक बारीक तथा सुडौल आहे, जिचे सुंदर मुख श्यामवर्णी आहे, जी स्वतः प्रणयगंधा आहे, जिचे केश लाटांप्रमाणे कुंचित (कुरळे) आहेत, जिचे नुपुर (पैंजण) चंचलतेने थिरकून (सुरेख) ध्वनी उत्पन्न करायचे. जिचे नेत्र विशाल आहेत, जिचे ओठ कषायवर्णी (केशरी) व पातळ, मृदू आहेत, जिच्या जीवनात दुःखे येवो वा संकटे येवोत, जिच्या मुखावरचे हास्य कधीच मिटले नाही.

द्रौपद्यादृशा व्यस्मर्यते न्तम् ।

तो विख्यातैकाग्रताकारणे सैव नैकाग्रः क्षीणीन्दुशकलेवत् कस्मादपि तेजहीन विरही सेषालपत्
वाक्यम् ॥३॥

अशा द्रौपदीचे विस्मरण अर्जुनास होणे अशक्य होते. जो अर्जुन आपल्या एकाग्रतेसाठी प्रसिद्ध होता, त्याचे चित्त कशातच लागत नव्हते. क्षीण झालेल्या चंद्रशकलेप्रमाणे तेजहीन विरही अर्जुन काही वाक्ये ओठातल्या ओठात पुटपुटला.

विरहः मम न सहित्वा ।

जिघ्रनीयपद्मगंधा कस्मादपि स्थित्यैप्रसन्नमुखी पाञ्चाली यद्प्रमाणादित्यास्ताताम्लायत् तत् न
वदित्वा ॥४॥

माझा विरह सहन न झाल्याकारणे जिच्या शरीरातून पंकजाचा जिघ्रनीय (वास घ्यावा अशी इच्छा होणारा) गंध येतो व जी कुठल्याही परिस्थितीला प्रसन्न राहू शकते, अश्या पांचालीचे मुखही ग्लान झाले असावे, जसा सूर्य सूर्यास्त होताना किती तेजहीन होतो!

वस्त्रहरणस्य चापमानस्य दुःखेविरहाभ्याम् तस्याः कमलनयने आगच्छताम् शुच् पर्याकुलाः।

कत्रापि मधुर्ना स्वादति तम् स्वादिष्टाः फलाः ॥५॥

माझ्या -तिच्या विरहाकारणे व वस्त्रहरणासमयी घडलेल्या अपमानाच्या वेदनेने तिचे कमलनयन भरून येत असावेत. तिला स्वादिष्ट फलेही काय, काहीही पदार्थ मधुर भासत नसावेत.

तपस्यार्थं गतुम् पूर्वे ममेव निष्ठुर्वाक्यार्वदितार्तस्यास्कोमलं हृदयम् यत्प्रमाणाभनक्
मेघाविद्युल्लतायाभनाकन्ति श्रुत्वा।

मयासह मन्मुक्त स्वप्ने जानति सा स्वप्नेतदं स्वप्नं सा मम पूर्णार्धांगिनी नास्ति सा न शक्येत रुदनं
अवरुत्सन्नाय जाग्रतित्वा ॥६॥

तपस्येपूर्वी मी म्हटलेल्या (क्रोधाने) निष्ठुर वाक्यांनी तिचे कोमल हृदय दुखावले गेले असावे, जसे विद्युल्लतेकारणे मेघ भंगले जातात. माझ्यासह मन्मुक्त विहार करत आहे अशी स्वप्ने पडल्याकारणे तिला निद्रा येत नसावी व तिला अश्रु अनावर होत असावेत. कारण स्वप्ने ती स्वप्नेच राहिली आहेत. ती माझी पूर्णांशाने अर्धांगिनी नाही याची जाणीव तिला आहे.

तस्याः तैलहीनाः श्रीखंडधूमहीनाः लोमनोदृशातस्ततस्वायोदोडयते ।

सा शृंगारं त्यजते ॥७॥

तिचे तैलाशिवाय तथा चंदनकाष्ठाच्या धुरीने न सुकवण्यामुळे शुष्क झालेले केश वायुच्या लहरींवर इतस्ततः पसरलेले असावेत. तिने शृंगार त्यागलेला असावा.

मन्तपस्यापूर्तताम् गता वा तस्याम्बिघ्नागतार्मम मानसावस्था कीदृशास्ति वा
चिन्तायामनामदाहत सा ।

चतुर्भिः पतीभिस्सह निष्ठायाकारणे प्रत्यक्षे न मम् चित्रित्वा मनसरूपी भूर्जपत्रे चित्रते सा ॥८॥

माझी तपस्या पूर्ततेस गेली का, त्यात विघ्ने आलीत का, माझी मानसावस्था कशी आहे, या चिंतेंकारणे ती जळत असावी. अन्य चार पतींवरील निष्ठेकारणे ती प्रत्यक्ष माझे चित्र न रंगवता स्वतःच्या हृदयाच्या भूर्जपत्रावर कल्पनेने माझे चित्र रेखत असावी.

सदोत्तरदिशोक्षणो नयने न्यासित्वा ।

कथा ममागमनम् भवेतैतदं वृत्तं लब्धयितुम् द्वारे तिष्ठति ममागमनस्य प्रतिपलित्वा ॥९॥

तिची दृष्टी वारंवार उत्तर दिशेकडे वळत असावी. ती माझ्या आगमनाची प्रतीक्षा करत वारंवार मी केव्हा येईन हे वृत्त कळण्याकरिता द्वारात प्रतिक्षण उभी राहत असावी.

किन्त्वहम तस्याः नाम सन्दधित्वा ।

गीतः गाये किंतु सा मम् नाम सहस्राः गीताः रत्नाः गुंजति मनसे युनकित्वा ॥१०॥

मात्र मी तिचे नाम गुंफून गीते गातो, किंतु ती माझ्या नामांनी निर्माण केलेली सहस्र गीतरत्ने मनोमन गुंफून शृंखलेप्रमाणे गुणगुणत असावी.

व्रतस्थतेकारणे तस्याङ्गः कृशस्भवति ।

सा भौमोद शेतति निषीदति च रेणुरंजिता अनाकारा किंतु सर्वासुखोपभोगयोहमेति ॥११॥

तिचे शरीर व्रतस्थेकारणे कृश झाले असावे. ती ओबडधोबड धुळीने माखलेल्या जमिनीवर बसत किंवा झोपत असावी. अन् मी स्वर्गात सर्व प्रकारची सुखे उपभोगत आहे.

पूर्वे मम् बलिष्ठा कुक्षायाः आधारित्वा ।

सोद्य भीमसेनस्यः कुक्षायार्तस्याग्रहेण शेतति हस्त न्यासित्वा ॥१२॥

पूर्वी माझ्या बलदंड कुशीचा आधार घेऊन निर्धास्तपणे निद्रा घेणाऱ्या तिला सद्यःस्थितीत भीमाच्या आग्रहामुळे त्याच्या कुशीत निद्रा घ्यावी लागत असावी.

तस्याधरौ दवबिन्दाहमोपरि न न्यासेतैतदकारणे ।

तस्याधरौ भवतामाद्य शुष्कौ ॥१३॥

मी तिच्या कषायवर्णी अधरांवरील दवबिंदू न टिपल्याकारणे अद्य तिचे अधर शुष्क पडले असावे.

प्रसन्नानृता सा सदा वैषम्येन हसति ।

प्रतिशोधेच्छायाः तस्याः लोमनाः मुक्तास्भवन्ति ॥१४॥

तिचे मुख प्रसन्न असेल, मात्र ती प्रसन्नता अनृत (खोटी) असेल. तिचे हास्य वैषम्याने भरलेले असावे. कारण तिचे केश प्रतिशोधाच्या इच्छेने मुक्त आहेत.

श्रावणाव्रतोपसन्यादिनेषु सोन्न वर्ज्यते ।

शिवनिशे पूर्णान्नोदक दिने त्यज्यते ॥१५॥

श्रावणमासातील व्रतोपासनेच्या कालात तिने अन्न वर्ज्य केले असावे. महाशिवरात्रीस ती अन्नजल त्यागून शिवाराधनेत लीन राहत असावी.

तस्यार्दृशन् न प्राचलेत कारणहम् तस्यार्सहवासे स्थितृते सा प्रेमतरङ्नेन्न प्रचलति ।

तस्याः कटी न पश्यति ॥१६॥

तिची दृष्टी लज्जेने ढळत नसावी. तिची कटी दिसत नसावी. कारण मी उपस्थित असल्याशिवाय तिचे हृदय प्रेमलहरींनी थरथरत नसावे.

तस्याः कटी वासेन स्तृणोति ।

भीमाहमक्रते कोपि पाण्डवापि न तस्याः कटयोदागुलीचिन्हाः करोति ॥१७॥

तिची कटी अधरीयाने आवृत्त (झाकलेली)असावी. मी व भीम यांव्यतिरिक्त कोणीही पांडव तिच्या कटीला चिमटे घेत नाही.

तस्याः मर्मनौ हस्तौ कार्ये कम्पताम ।

तस्याः मृदोपदौ कण्टकेभ्यस्घायालौ भवताम् ॥१८॥

तिचे नाजूक व कृश हस्त कार्य करताना थरथरत/कंपित पावत असावेत. तिचे नाजूक व मृदू पाय (तळवे) कंटकांनी (काट्यांनी) वारंवार घायळ होत असावेत.

सा विरहिणीः जलविना मत्सवतोद्विजते ।

तस्याञ्जनः नेत्रयोः स्नाते ॥१९॥

ती विरहिणी जलाविना माश्याप्रमाणे तडफडत असावी. तिच्या डोळ्यांतले काजळ द्रवत असावे.

तस्याः श्यामल्मुख म्लायति ।

तस्याः लोमनाः स्पृशित्वा भीमाहमक्रते पुलकिताः न भवन्ति ॥२०॥

तिचे सावळे वदन म्लान झाले असावे आणि तिचे केश भीम किंवा मी स्पर्श केल्याशिवाय पुलकित होत नाहीत.

तस्याः कटी मम हस्तेन परिवृण्वीता ।
 ऋते न मनात्सा भवति हर्षिता ॥२१॥

तिच्या कटीला माझ्या बाहूंचा रेशमी विळखा पडल्याखेरीज ती मनापासून आनंदित होत नाही.

सा पतिव्रता पतिभ्योष्णभूमीद् चाधिकान्तरे चलति पदौ दहित्वा च दुनित्वा ।
 कण्टकव्रणाः तस्याः पदाभ्यामःन गन्ति ऋते घायाल तान् भवित्वा ॥२२॥

ती पतिव्रता पतीसाठी उष्णभूमीवर पाय जाळून घेत व अधिक अंतर चालून स्वतःचे मृदू चरण दुखवून घेत असावी. वनात चालताना चरणांत (तळव्यांत) घुसलेल्या कंटकाचे (काट्यांचे) व्रण तिच्या चरणांतून जात नसावेत.

वीथीमध्योरुध्दे कण्टकवनस्पत्याः शाखा कण्टकी गत्वा क्षणन्ति ताम् ।

रुधिररंजिताम् न पश्यन्ति चत्वारः बांधवास्ताम् ॥२३॥

काटेरी वनातील अरुंद प्रभागात (गल्लीत) जाताना तिच्या शरीराला काटेरी वनस्पतींच्या काटेरी शाखा (फांद्या) क्षति पोहोचत असाव्यात. मात्र तिच्या रुधिररंजित देहाला काय झाले की नाही ह्याची चिंता अन्य चत्वार भ्रात्यांना नसावीच. ते मागे वळून पांचालीकडे पहातही नसावेत.

मृगयाम् गतुम् पूर्वे नावगतेतदं माम् ।

पूर्वेतदं कुर्वन् वयम् किमिरिन्नाहारित्रामन्यथा तस्याः रक्षणार्थमावश्यकम् विरमयितुम्

॥२४॥

दरवेळेस मृगयेला जाण्यापूर्वी माझ्या लक्षात यायला हवे होते, तिच्या रक्षणार्थ तिच्यासह गृही विरमणे (थांबणे) किती आवश्यक होते नाहीतर किर्मिरासुराने तिचे हरण करण्याचे दुःसाहस केले नसते.

तस्योंद्रप्रस्थे मम् सहवासे प्रेमातिशयश्च कृतककोपः।

हर्षिता लज्जातिशय प्रणयातुरता रंगकलिकाणाम् वसिता अभवन्ति ममोप ॥२५॥

इंद्रप्रस्थात माझ्या सहवासात असताना प्रेमातिशय (अतिप्रेम) कृतककोप (लटका राग) लज्जातिशय (सलज्जता) प्रणयातुरता अशा विविध रंगछटांनी भूत असलेले माझे व पांचालीचे जीवन होते.

सा रता भक्तायाः सदादिने शिवलिंगोद बिल्वपत्रो न्यासति ।

स्वाहानले प्रत्यप्रहरे दुग्धोदकाभिषेकश्च पुष्पकुक्कमार्चनस्मैव करोति ॥२६॥

अद्यकालात ती सदा शिवभक्तीत लीन असेल. ती शिवलिंगावर बिल्वपत्र अर्पण करत असेल, प्रत्येक प्रत्येक प्रहराला, केवळ माझ्याकरिताच.

निष्जले प्रदेशे पतिभ्योष्णाकाले सा प्रत्यप्रहरे जलानयतुम् तिष्ठति ।

तस्याः पदौ दौनेयताम् तस्याः शरीरे स्वेदोद्भवति

तयाकारणे सा संत्रस्ता भवति ॥२७॥

निष्जल किंवा राजपुतान्यासारख्या मरुभूमीत ती होरानहोरा (तासनातास) पतिंकरिता जल आणण्याकरिता सरोवरांचा शोध घेत असावी, त्याकारणे तिचे चरण दुखत असावेत नि तिच्या अंगातून स्वेद उद्भवल्याकारणे ती त्रस्त होत असावी.

ऋष्याराज्ञोतः सासुकेशा चाहम् कथम् कुर्वः ।

किंतु तस्याः कठोर व्रतपालनेनाहम् महादेवस्य सत्त्वपरीक्षास्वुत्तीर्णाभवम् श्रुव ॥२८॥

महर्षी व्यास व धौम्य यांची आज्ञा म्हणून मला तपस्येला जावे लागले, नाहीतर मी व ती सुकेशा काय करू शकत होतो? मात्र तिच्या कठोर पालनांमुळेच मी महादेवाच्या सत्त्वपरीक्षांमध्ये निश्चित उत्तीर्ण झालो.

पाटलमापारक्तार्जुनस्याधरौ ग्रीष्मे पाटलम् यत्प्रमाणोभवत् शुष्कौ भवताम् ।
तस्य नेत्रौ ग्लायताम् ॥२९॥

अर्जुनाचे गडद गुलाबाच्या पाकळ्यांप्रमाणे असलेले ओठ शुष्क पडले, ज्याप्रमाणे ग्रीष्म ऋतूत गुलाबावरील मोहोर व बहार नाहीसा होतो. त्याच्या नेत्रांवर विचित्र ग्लानी आली.

स म्लामत् ।

तदोर्वशी आगत् ॥३०॥

त्याचे मुख म्लान झाले. तितक्यात उर्वशी आली.

तस्याः नुपुरस्य रवेनार्जुनस्य तन्द्रयाभङ्गत् ।

ताम् नृत्यगायनशिक्षकाम् सपृच्छत, “गुरुदेवीसमाम यत्र किमर्थमागच्छसि? कभवत?”

॥३१॥

तिच्या नुपुरांच्या आवाजाने अर्जुनाची तंद्री भंगली, त्याने नृत्य व गायन यांचे शिक्षण देणाऱ्या व गुरुदेवीबरोबरीचे स्थान असलेल्या वा गुरुदेवीसारखे स्थान असलेल्या उर्वशीला पृच्छले (विचारले) “उर्वशी! तू का येथे आली आहेस? काय झाले?”

सोकथयत, “त्वं गायेस!”

न रागरागिनी नारोह- स्वरोरम्भोर्जुना -गायत्॥३१॥

ती (उर्वशी) म्हणाली, “अर्जुना! तू गायन करावेस.” तेव्हा अर्जुनाने आरोह -अपरोहाच्या तसेच स्वरांच्या शिवाय व रागरागिणींचे भान न बाळगता गीत गायनास आरंभ केला.

“विरहस्य शुच न सहति माम् ।

नाहि सोढुम शक्न्वते ताम् ॥३३॥

“विरहाचे दुःख साहवत नाही मला! शिवाय हे दुःख साहवणे अशक्य होत असेल तिला.”

मर्मनष्टो तेजस्विता ।

किंतु शनैः शनैः रोहति तस्यार्मुखे व्रतेभ्योः तेजस्विता ॥३४॥

माझी तर नष्ट झालेली आहे तेजस्विता, मात्र हळूहळू आरोहित होत असेल तिच्या मुखावर
व्रताकारणे ओजस्विता!

दुःख कारणेभ्रकोपरि ममाश्रुणी पतन्ति ।

कश्चित निशे साश्रुणी पतित्वोनिले ज्वालाः निरीक्षत्वातलाय शमन्ति ॥३५॥

दुःखाकारणे माझे अश्रू अभ्रकावर (उशीवर) पडतात. मात्र तिला क्वचित अश्रू अनावर होत
असावेत. कारण ती अश्रूंना करत असावी संवर्धित.(साठवत) रात्री कधी कधी ती उठून पाहत
असावी, अनलाच्या ज्वालांस, त्यासमयी तिच्या नेत्रातून नकळत गळणारे अश्रू शमित करत
असावेत हुताशनास.

मम्मुख सदा म्लान |

तस्याः मुखानृत पतिहर्षाय हास्यमाण ||३६||

माझे मुख सदा असते म्लान, मात्र तिच्या मुखावर पतींच्या हर्षासाठी अनृत हास्य असेल विराजमान.

सा दुःखविस्मरणाय सदा कार्यरत |

कित्वाहम् दुःखाविस्मरणाय कदाकदा सुप्ताय यत्त ||३७||

ती दुःख विस्मरण्याकरिता सदा कार्यात तथा व्रतोपासनेत होत असेल तर. कधी कधी मी दुःख विस्मरण्यासाठी मंचकावर राहितो अस्वस्थचित्ताने पहुडत.

यत्र मम् भावानाम् कर्षाविकर्षं नृत्वा गीतव्या चित्रित्वा अविर्भावामि तु ।
सा सहति चत्वारिभ्यः कृत कर्षविकर्षं तु “॥३८॥

येथे माझ्या भावनांची ओढाताण मी नृत्य, गायन तसेच चित्र या माध्यमांनी करतो
अविर्भावित.

ती मात्र चौघा पांडवांकडून होणारी ओढाताण भावनांची असेल साहत.

गीतार्जुनस्य ऋत्वा वेदनाप्रियमाण ।

अब्रवीतोर्वशी पार्थ! कत्रापि गायसि दुःखमाण ॥३९॥

अर्जुनाचे वेदनेने व दुःखाने भरलेले गीत ऐकून उर्वशी म्हणाली, “पार्था! तू गीत कसं गायलांस!
अगदी दुःखदायक!”

गीतप्रशिक्षणो टालयतुम सभाषत, “पृथोहमोर्वशी गायतुम् शक्णोमि |
त्वाहम् पृथ्वीतले गतुमानुमति देवेन्द्रस्य यच्छामि!” ||४०||

गीताचे प्रशिक्षण टाळण्याकरिता अर्जुन म्हणाला, “ उर्वशी! मी पृथ्वीवर उत्तम रितीने गीत-
गायन करू शकतो.त्यामुळे आपण उभयंतांनी पृथ्वीवर जाण्याकरिता देवेन्द्राची अनुमती
घ्यायला हवी.”

अर्जुनोर्वशोभयौद्रदेवसमीपे गच्छताम् |
देवेन्द्रम् तौ प्रन्मताम् ||४१||

अर्जुन व उर्वशी हे दोघे इंद्रदेवाकडे गेले. त्यांनी देवेन्द्राला प्रणाम केला.

देवेन्द्रापृच्छत्तम् ।

“पुत्रभारतागच्छसि किमर्थम्?” ॥४२॥

देवेन्द्राने अर्जुनांस पृच्छले, “पुत्र, भारता! कशाकरिता माझ्याकडे आला आहेस!”

भारताकथयत् ।

“समयार्थं चरानि पृथे कतः?” ॥४३॥

भारत म्हणाला, “तात! काही काळ पृथ्वीवर अटन करु? (हिंडू)

शब्देषाकथयतैद्राभिः “कथम् कर्तुम् ?”

अर्जुनाकथयत, “मनः रमंयितुम् ?” ॥४४॥

इंद्राने भारताला पृच्छले, “काय करायला?” मन रमवायला.” अर्जुन म्हणतो.

शब्दोपहासेनोषेद्राकथयत् , “मम् सौम्यस्य मनः यत्र त्रामत्, तर्हि गतुम् दास्ये सौम्यम् ।

पृथे त्वमापि चलोर्वशी, तस्य्रक्षणर्थम् ॥४५॥

इंद्र त्याला व्यकरत (चिडवत) म्हणाला, “माझ्या बाळाचे मन येथे रमत नाही, जाऊ दे त्याला पृथ्वीवर! उर्वशी! तूही त्याच्यासह जा पृथ्वीवर, त्याच्या रक्षणाकरिता.”

हर्षेनार्जुन पदौडयित्वोनिर्गत् पृथादिशाम् ।

कारणम् पुनर्कृष्णायै दर्शनायान्वार्जुनस्योर्वशी सहागच्छत् ॥४६॥

(पित्याची अनुमती लब्धिल्यावर) आनंदाने अर्जुन मोठमोठी पावले टाकत (घाईघाईने) पृथ्वीवर जायला निघाला. कारण तो पृथ्वीवर द्रौपदीला भेटू शकत होता, बोलू शकत होता. तेव्हा अर्जुनासह उर्वशीही निघाली.

तेन द्वे दिव्यकमलैके विमाने द्रौपदीम् दातुम् न्यासताम्।

तेन विमानोड्यते, द्वितीय विमाने सा तस्यस्सहाचरेत् ॥४७॥

त्याने दोन दिव्य कमळे द्रौपदीस देण्याकरिता विमानात ठेवली. त्याने विमान आकाशात नेऊन चालवायला आरंभ केला. त्याच्या गतीने अपर (दुसऱ्या) विमानात ती (उर्वशी) निषीदली.(बसली)

हिमालयस्यो सौंदर्यं दृशयितुमर्जुन विमान तस्योदा चरेत् ।

तस्यः विमानासह हृस्पोडयन्तः ॥४८॥

हिमालयाचे सौंदर्य पाहण्याकरिता अर्जुन त्यावर विमान चालवू लागला. त्याच्या विमानासह हंसही उडत होते, नभात विहार करत होते.

यो पर्वते तेनातपत्, ये मेरवे कस्तुरीमृगाक्रिडायन्ति, याः मेरुहिमाच्छितास्ति ।
ये मेरवे चन्द्रशेखर गङ्गा शिरे न्यासेत्वा उमायैः सहक्रीडाधीनास्ति ॥४९॥

ज्या पर्वतावर त्याने तप केले होते, ज्या मेरुवर कस्तुरीमृग क्रीडा करतात, जो पर्वत हिमाने आच्छादित असतो, जो मेरुवर चंद्र शेखर (शिव) शिरावर गंगेस धरून उमेसह क्रीडेत रत असतो.

तस्मिन् मेरवोर्जुनापश्यते मानससरः।

निर्मल यस्मिन् सरे करोन्ति ह्रस्वाः विहर कृष्णधवलोकरोशित विमानम् खगगायनश्रुते
॥५०॥

त्या मेरुवर अर्जुनाने मानसरोवर पाहिले, ज्याच्या निर्मल जलात हंस सुंदर रीतीने विहार करत होते. कृष्ण- धवल रंगाच्या पक्ष्याचे सुंदर कोकीलेप्रमाणे गायन ऐकू येत होते.

ते दृश्यार्जुन दृष्ट्वा प्राचरेत् |

पञ्कजायुक्त शृङ्गैयुक्त, राक्षसेन्द्रतपित, दर्पणरूपी कैलास मेरु तमापश्यते ||५१||

ते दृश्य पाहून अर्जुन विमानास पुढे चालवू लागला. कमळांनी सुशोभित असलेल्या सुंदर गगनचुंबी शिखरे असलेला, राक्षसेन्द्राने (रावणाने) ज्या पर्वतावर तप केले, जो दर्पणाप्रमाणे चकाकता आहे, तो कैलास मेरु अर्जुनाला दिसला.

भेदार्युनमावगतः |

राक्षसेन्द्रतपित तपयितुम् कैलासर्जुनात्यज्यत ॥५२॥

तेव्हा अर्जुनाला फरक लक्षात आला. रावणाने कैलासावर तप केले म्हणून अर्जुनाने कैलासावर तप केले नाही. त्याने हिमालयावर तप केले.

कैलासस्य प्रवेशसरोपुमोपतिष्ठत् ।

ताम् प्रणमेऋते प्राचरणम् नैवार्जुनमा भातः ॥५३॥

कैलासाच्या प्रवेशद्वाराजवळ असलेल्या सरोवरानिकट देवी उमा उभी होती. तिला प्रणाम केल्याशिवाय पुढे जाणे अर्जुनास योग्य वाटेना.

कैलाससरोर्जुनावाटरत् ।

हिन्सयितुम् तम् दृष्ट्वा पार्वती त्रिशूल धृत्वातिष्ठत् ॥५४॥

कैलासाच्या सरोवरानिकट अर्जुन उतरला. त्यावर त्रिशूल उगारण्यासाठी देवी पार्वती त्रिशूल धरून उभी राहिली.

“प्रणमामि जनने.” शब्द भारतस्य श्रुत्वा भवान्योः मनद्रवत्।

“आयुष्यमान भवार्णवः।” सोशीर्वादात् ॥५५॥

“माते! प्रणाम माझा स्वीकार कर!” अर्जुनाचे मृदू व मधुर, विनम्र शब्द ऐकून भवानीचे मन द्रवले व तिने त्याला आशिर्वाद दिला, “सागराप्रमाणे दयाळू स्वभाव तथा सागराप्रमाणे अथांग जीवन तुला लाभो!”

“कस्य कारणोगमनाभवत्?”।

प्रश्नमायार्जुनोत्तराभाषत्, “भगवते, हेतवे त्वा प्रणमितुमागच्छामि ।” ॥५६॥

“तुझ्या आगमनाने कारण काय?” देवीच्या प्रश्नाचे उत्तर देत अर्जुन म्हणाला, “भगवती! तुला प्रणाम करण्याकरिता आलो आहे.”

उमा: “ममाज्ञा श्रुणु कौन्तेय” ।

अर्जुन:- “प्रथम त्वमाज्ञा प्रदय!” ॥५७॥

उमा देवी म्हणाली, “माझी आज्ञा ऐक, कौंतेया!” अर्जुन म्हणाला, “आधी आज्ञा दे तर!”

उमा: “भारत! तव विमाने यः स्वर्गकमलास्ति अर्पय माम् “।

भीतार्जुन तस्याक्रोधोतः सार्पयत् पञ्कजः ताम् ॥५८॥

उमा देवी म्हणाली, “भारता! तुझ्या विमानातील एक कमलपुष्प मला अर्पण कर.” तिचा कोप होऊ नये या भीतीने अर्जुनाने तिला एक कमलपुष्प अर्पण करतो.

पुष्पार्पयित्वोर्जुन्तिर्गत ।

कैलासालकामध्ये “इन्द्रनील” पर्वतेनिर्गतस्य विचारोर्कुर्वत् ॥५९॥

पुष्प अर्पण करून अर्जुन निघाला. कैलास पर्वत व नदी अलका यांच्या मधोमध असलेल्या इंद्रनील पर्वतावर जाण्याचा त्याने विचार केला.

तस्यानुवोर्वशी विमानम् प्राचरेत् ।

इन्द्रनीलरत्नानाम् चः सुवर्णकमलानाम् सौंदर्यारण्यशोभा विमानम् पश्यित्वोर्जुनाचरेत्

॥६०॥

त्याच्या मागोमाग उर्वशीही विमान चालवत होती. इन्द्रनील रत्नांची व स्वर्णकमलांचे सौंदर्य व अरण्याची शोभा पाहत चालवत होता.

प्रगाढारण्यदृश्यते ।

तत्र शरभादि चतुष्पादाः केवलादृश्यन्ते ॥६१॥

नंतर प्रगाढ अरण्य दिसले. तेथे शरभासारखे उडणारे वाघ आणि सिंह, चतुःष्पाद प्राणी केवळ दिसत होते.

केवलम् तस्मिन्विजीनैकोटजा पश्यते ।

अर्जुनमैका सुन्दरा स्त्री द्वारे दृश्यते ॥६२॥

त्या अरण्यात केवळ एक पर्णकुटी दिसते. त्या पर्णकुटीच्या द्वारात एक सुंदर स्त्री अर्जुनाला दिसली.

सोत्तरदिशे दृश् न्यासत् ।

तस्याः नेत्रेयोः शुचाश्चर्यं तदात्मानम् हर्षोदृश्यत् ॥६३॥

तिने उत्तर दिशेस दृष्टी स्थिर ठेवली आहे. तिच्या नेत्रांत दुःख, आश्चर्य, आनंद असे संमिश्र भाव दिसतात.

आशया पुरुषस्येकदृष्ट्या विमानम् तस्योष्ठायो स्मितोद्भवत् ।

तस्याः भ्रुवौ आश्चर्येनोदतिष्ठताम् ॥६४॥

तिच्या ओष्ठांवर अचानक स्मित फुलते व एका पुरुषाचे विमान पाहून तिच्या हदयात आशा जागृत होते, तो अर्जुन तर नसेल ना? त्याकारणे तिच्या भुवया आश्चर्याने उडाल्या. (अर्जुन इतक्यात कसा परतला, याचे आश्चर्य)

तस्याः नीलसुन्दराः लोमनाः वायोदाडयन् ।

तस्याः कषायनखाः सुर्यप्रकाशो चकादन् ॥६५॥

तिचे सुंदर नीलवर्णी केश वायुवर उडत असतात. तिची केशरी व उंच नखे सूर्याच्या प्रकाशात चकाकत असतात.

तस्याः कर्णयोः द्वे कमलपुष्पे दोलेसम क्रीडताम् ।

तस्याः कण्ठे सौभाग्यसूत्र पूष्पमाले धूनोताम् ॥६६॥

तिच्या उभय कर्णामध्ये दोन कमलपुष्पे हिंदोळ्यावर झुलावे तशी झुलत होती. तिच्या कंठात मंगळसूत्र व पुष्पमाला शोभायमान होत्या.

तस्याङ्ग व्रतपालनेत कृशाभवत् ।

तस्याः तेज सूर्याग्निसमानाभवत् ॥६७॥

तिचे अंग व्रत पालनेकारणे कृश झाले होते. मात्र तिचे तेज सूर्य व अग्निप्रमाणे प्रखर झाले होते.

सापश्यत तेजस्विता |

धनंजयागमनस्याभासे तस्याः नेत्रयोः निर्गन्तातन्दाश्रुणि साभवत् हर्षिता ||६८||

ती तेजस्वी दिसत होती. धनंजयाच्या आगमनाच्या अपूर्व आभासाकारणे तिच्या नेत्रांत आनंदाने अश्रू दाटून येतात. ती आनंदित होते.

तयाः निर्गतम् वास श्यामलमर्मनाकट्योपरि|

सा नेत्रौ तनित्वापश्यतोउपरि ||६९||

तिच्या कटीवरचे वस्त्र सरकले व तिची कटी स्पष्ट दिसू लागली. ती नेत्र ताणून वर पाहू लागली.

अदृशा सुन्दराम् श्यामलवदनाम् दृष्ट्वा |

भारतमावगतः स्यैव पाञ्चाली सापश्यत् हसित्वा ||७०||

अशा श्यामलवदना सुंदरीला पाहून भारताला वाटले, ती पांचालीच असावी. ती अर्जुनाच्या विमानाकडे हसून पाहत होती.

तेन विश्वसाय दूरनलिकायामापश्यते |

स्यैव द्रौपदी नलिकायामदृश्यते ||७१||

तरीही त्याने ती द्रौपदी आहे की नाही ही खात्री पटण्याकरिता दूरदर्शी नलिकेने (दुर्बीण) पाहिले. तेव्हा त्याला त्यात द्रौपदी दिसली.

भारतेनावातरते विमानः द्रौपदीपुरतः । द्रौपदोस्य हर्षागत् यदवत् तस्यापुरता ॥७२॥

अर्जुनाने विमान द्रौपदीसमोर उतरविले. द्रौपदीचा आनंद जणू तिच्या समोर प्रकट झाला.

सूर्यः यद्प्रमाणे मेघस्य नभे पदिकैभ्यावातारत् ।

तदशैल्यार्जुन विमानस्य पुष्पभरिताः पदिकैयोवातारतत् ॥७३॥

सूर्य ज्याप्रमाणे मेघांच्या पायऱ्यांनी उतरत आकाशात येतो, त्याप्रमाणे अर्जुन विमानाच्या पुष्पांनी सजवलेल्या पायऱ्यांवरून पृथ्वीवर आला.

पुनः भवतानन्दम् दृष्ट्वा ।

अर्जुनाचरेत चागत तस्यास्समीपे प्रधावित्वा ॥७४॥

पुन्हा आपल्या आनंदाला पाहताच अर्जुन तिच्या निकट आला, धावतच.

सः यद्प्रमाणे यद्प्रमाणोपागच्छत तद्प्रमाणे द्रौपदीम् यद्प्रमाणे सूर्य ।

मेघात्तमेघातागच्छत् कमलाभवन्तानन्दिता, अभवत् हर्ष ॥७५॥

तो जसा जसा तिच्यानिकट येत होता तसा द्रौपदीस हर्ष होत होता, ज्याप्रमाणे सूर्य मेघामेघांतून डोकावतो, तेव्हा कमलिनींना आनंद होतो.

तेन भवतः द्वे भुजकरोतन ते ।

चारुनभार्या धावित्वा तस्य सरित्सागरम् मिलति

तद्प्रमाणे बाहुपाशोबध्दते ॥७६॥

अर्जुनाने आपले दोन्ही बाहू पसरले व अर्जुन भार्या (द्रौपदी) धावत जाऊन अर्जुनाच्या बाहुपाशात सामावली, ज्याप्रमाणे नदी समुद्रात सामावते.

तस्याः दृश लज्जाया प्राचलत् ।

तस्याः चर्यः रक्ताभवत् लज्जाया ॥७७॥

तिची दृष्टी लज्जेने ढळली, तिची चर्या लज्जेने आरक्त झाली.

भारत्तस्याः श्याम्मुख हस्तयोधारयत् ।

भवतांगुष्ठाभ्याम् सुवर्णीवर्णी नखयुक्ताभ्याम तस्याः नेत्राभ्याम् गलिताश्रुणि प्राभार्डत्

॥७८॥

भारताने तिचे श्यामलमुख आपल्या हस्तात धरले. आपल्या स्वर्णवर्णी नखे असलेल्या अंगठ्यांनी तिच्या नेत्रांतून गळणारे अश्रू पुसले.

द्रौपद्यापि भवत करकमलाभ्यामर्जुनस्य मुर्धोपरितः ।

पर्यवण्वीत यद्प्रमाणे दवबिन्दू वनस्पती भक्ष्यम् भवत शाखाभ्याम् पर्यवृण्वीत् ॥७९॥

द्रौपदीने ही आपले उभय करकमल अर्जुनाच्या कंठाभोवती गुंडाळले अथवा हस्ताचा विळखा घातला, ज्याप्रमाणे दवबिंदू वनस्पती आपल्या शाखांत गुंडाळून घेते.

तस्याधरौ च तस्याधरौ समीपे -समीपोगच्छन्तः |

चुम्बनार्थमधरानाम् मिलनेपूर्वावश्याः मनसि ज्वालोद्भवतः ॥८०॥

तिचे व त्याचे ओठ जवळाजवळ आले. चुम्बनाकरिता ओष्टांच्या मिलनापूर्वीच उर्वशीच्या मनात द्रौपदी बद्दलचा मत्सराचा ज्वालामुखी पेटला.

यद्प्रमाणे पुमंगस्यानवः जायांगयाः कुक्षे पततितुम् पर्यपालन्तः |

तद्प्रमाणे कौन्तेयस्याधरयोः जलानवः पाञ्चाल्याधर्योपरि न्यासयितुम् पर्यपायन्त

॥८१॥

ज्याप्रमाणे पुमंगाचे कण जायांगाच्या कुक्षीवर पडण्याकरिता आतुर झालेले असतात, त्याप्रमाणे कौन्तेयाच्या (अर्जुनाचे) ओष्ठाने जलकण द्रौपदीच्या अधरांवर पडण्याकरिता आतुर झाले होते.

तावतैक विमानावाटरत् द्रौपदीमाभाते दमयोग्यासित् सा करोति पतिभिरान्यासह वंचना।
 तुष्णसमये मृगये तपस्यार्थं गन्तुम् पतीसह रतानुचितम् कृष्णाकृष्णोपुरतोर्वशी
 विमानातावातरत् ॥८२॥

तेव्हा द्रौपदीस वाटले, आपण अन्य चार पतीसह प्रतारणा करत आहोत. तिच्या मृगयेस गेले असता तपस्येस गेलेल्या पतीशी तुष्णारीतीने रममाण होणे अत्यंत अनुचित आहे. त्यामुळे ती

मागे सरकली. तेव्हा तिथे एक विमान उतरले. कृष्ण (अर्जुन) व कृष्णा (द्रौपदी) यांसमोर उर्वशी विमानातून उतरली.

तस्याः नेत्रयोर्निलाजायत् ।

भारतेन भवतसङ्गोमतु तामैवाभातः ॥८३॥

तिच्या नेत्र पेटले. भारताने आपल्याच संगतीत रममाण व्हावे असे तिला वाटत होते.

यद्प्रमाणे विपदायोशङ्का भात्वा मृगयिकः कस्तुरीमृगोदस्य लक्ष्य निकृतित्वोपश्यत् ।

तद्प्रमाणे पार्थानुभवित्वा पार्षात्याः कटीपरितः हस्तः निकृतित्वोर्वशीमपश्यत् ॥८४॥

ज्याप्रमाणे संकट्याच्या शंकेने शिकारी कस्तुरी मृगिनीवरचे लक्ष्य काढून पाहतो, त्याप्रमाणे शंका अनुभवून पार्थाने पार्षतीच्या कटीवरचा आपला हस्त काढून पाहिले उर्वशीकडे.

भारतमोर्वश्यावदत् , “सौभाग्यसूत्रेण विवाहिता भाता मालत्यषा प्रसन्ना का? भवतः पतिम् विस्मर्यित्वा कथम् रमति तवं सार्धम् सा” ॥८५॥

भारताला उर्वशी म्हणाली, “ही पुष्पमालेप्रमाणे सुंदर व कोमल स्त्री कोण आहे? कंठातील सौभाग्यसूत्राकारणे (मंगळसूत्र) ती विवाहिता वाटते. आपल्या पतीस विस्मरून ती तुझ्यासह कशी काय रममाण होऊ शकते?”

द्रौपदी धृष्ट्यावदत् , “सत्यास्ति, भवतः पतीनान्य क्षणिक विस्मर्यास्मि ।

किंतु ममावगतोनुचितम् प्रत्यान्ति माम् किंतु पत्येषैक ममापि” ||८६||

द्रौपदी धैर्याने आपली कसुर मान्य करत म्हणाली, “खरं आहे! आपल्या अन्य पतींना मी क्षणाकरिता विस्मरले होते. मात्र हे तृतीय कौन्तेया! मला अद्य कळले आहे, हे अनुचित आहे. (उर्वशीला उद्देशून) मला पती आहेत. (म्हणजे मी विवाहिता आहे) किंतु हे आर्यपुत्र अर्जुन माझ्या पतीपैकी एक आहेत.”

उर्वशी: “कथम् ? त्वाम् अति पतयः सन्ति?”

पाञ्चाली: “एकहस्तागुंल्योयतास्सन्ति “ ||८७||

उर्वशी आश्चर्य चकित झाली, “काय? तुला किती पती आहेत?” पांचाली म्हणाली, “एका हस्तास जितक्या अंगुल्या असतात, तितके आहेत.”

उर्वशी: “भारत! श्रुणोमि तद् सत्यास्ति?” अर्जुन लिप्ततेनावदत् “कथम? देवी श्रुणोति ?” ॥८८॥

ते ऐकून उर्वशी क्रोधाविष्ट झाली, “भारता! मी ऐकले आहे ते खरं आहे का?”

“देवी! आपण काय ऐकलंत?” भारत अलिप्ततेनं, त्रयस्थ व्यक्तीप्रमाणे म्हणाला.

उर्वशी: “तवेषा वधुस्ति ?”

अर्जुन:- “पृथोगच्छामि मम् व्रतेभ्यर्कशा वा भार्या ।

पश्ययितुम तस्याः श्यामचन्द्रमा “ ॥८९॥

“ही तुझी वधू आहे का?” उर्वशी म्हणाली. त्यावर अर्जुन उत्तरला, “मी पृथ्वीवर आलो आहे, कारण माझ्या (व्रतांकारणे) अंगाने कृश झालेल्या भार्येची श्यामचंद्रमा पाहायची होती मला.”

मस्तर्भूतोर्वशी: “चलार्जुन !”

अर्जुन: “केन कारणेन?” ||९०||

मत्सराने उर्वशी म्हणाली, “चल, अर्जुना!”

“काय कारण आहे?” अर्जुन म्हणाला.

उर्वशी: “त्वींद्रिनामंत्रतेति |”

अर्जुन: “त्वमासत्य भणासि|”

उर्वशी: “केन कारणेन?”

अर्जुन: “यदि सत्येष, तर्हि वदसि प्रथमेन” ॥११॥

उर्वशी अर्जुनाला म्हणाली, “तुला इंद्राने आमंत्रित केले आहे, असे कारण आहे.”

अर्जुन (अविश्वासाने) तू असत्य सांगतेस का?”

उर्वशी: “कुठल्या कारणाने (हे तू विचारतो आहेस?)”

अर्जुन: “जर हे सत्य असेल, तर तू शपथ घे.”

उर्वशी: “सत्यभारत! ममवचन|”

मनसंभ्रमेनात्रस्यतार्जन||

द्रौपदी, “गच्छति पाण्डवात्रमार्गेण गन्ति।”

कृष्णाकृष्णाभ्यामेकमेकम् कत्राददाताम्, तैः द्वा सरोजौ चैक दिव्यपुष्पः सन्ति ॥९२॥

“खरंच भारता! माझी शपथ!” उर्वशी म्हणाली.

मनातील संभ्रमामुळे अर्जुन त्रासला गेला.

“आपण जावे (या रस्त्यातून) याच मार्गाने पांडव गेले आहेत.” द्रौपदी म्हणाली.

त्यानंतर कृष्ण (अर्जुन) व कृष्णा यांनी एकमेकांना काहीतरी दिले. ते एक दिव्य स्वर्गीयपुष्प व दोन कमळे होती.

द्रौपदी: “कोषा?”

अर्जुन: “मम् गायन्तृत्यशिक्षिकोप्सरसोर्वश्येषा “ ॥९३॥

“कोण ही?” द्रौपदी म्हणाली.

“ही माझी गायन व नृत्य शिकवणारी शिक्षिका अप्सरा उर्वशी!” अर्जुन म्हणाला.

उर्वशी: “चभारत |”

“मम प्रिय ललने | त्रयः वर्षाः प्रतिपाल!”

द्रौपद्यास्हस्तकमल गन्धनीय चुम्बित्वार्जुनाकथयत् ||९४||

उर्वशी: “चल, भारता!

“चल, माझ्या प्रिय ललने! तीन वर्षे तू माझी प्रतीक्षा कर!” द्रौपदीचा सुगंधी हस्त चुंबून अर्जुन म्हणाला.

तौ गच्छताम्।

गच्छित प्रत्यार्जुनस्य नेत्रौ वारंवारम् द्रौपद्यापश्यताम् ॥९५॥

ते दोषे गेले. जाणाच्या अर्जुनाकडे द्रौपदीचे नेत्र वारंवार वळत होते.

यद्प्रमाणे निशे पद्मिनी सूर्यागमनस्य प्रत्यमालत् ।

तद्प्रमाणे द्रौपदी तस्यार्पुनर्तुतीय सौभाग्य सुर्यागमनस्य प्रत्यमालत् ॥९६॥

ज्याप्रमाणे रात्री पद्मिनी (कमळाचे स्त्रीलिंग) सूर्याच्या आगमनाची प्रतीक्षा करते, त्याप्रमाणे द्रौपदीही तिच्या तृतीय सौभाग्यसूर्याच्या पुनरागमनाची पुन्हा प्रतीक्षा करू लागली.

पुनेंद्रप्रस्थे गतुमर्जुन विमानमडयेत ।

तस्यान्वचरेती चोर्वशी विमानप्याडयेत् ॥९७॥

पुन्हा इंद्रप्रस्थात जाण्याकरिता अर्जुनाने विमान उडवले. त्याच्या मागोमाग चालणाऱ्या उर्वशीनेही विमान उडवले.

यद्प्रमाणैका प्रेयसीम् मिलयितुम् प्रियकरागच्छत ।

तद्प्रमाणे भारत हस्तिनप्रेयस्येषाम् मिलयितुमेच्छत् ॥९८॥

ज्याप्रमाणे एखाद्या प्रियकर प्रेयसीला भेटायला जातो, त्याचप्रमाणेच भारत हस्तिनापुराच्या प्रेयसीला म्हणजे इंद्रप्रस्थात भेटायला जाऊ इच्छित होता.

विमान तस्येंद्रनील पर्वतोदैवाडयेत् ।

पर्वतेषेद्रेनील भव्यविशालाभवत् ॥९९॥

त्याचे विमान इंद्रनील पर्वतावर उडतच होते. हा इंद्रनील पर्वत भव्य व विशाल होता.

तस्याः शृङ्गैस्तुङ्गै लम्बासन् ।

तस्या नील नद्यरूपी वस्त्रोदिन्द्रनील रत्नानाम्सुवर्णकमला नाम्त्रोंतास्म् ॥१००॥

त्याची शिखरे उत्तुंग व लांब होती. इंद्रनीलेच्या नील नदीरूपी वस्त्रात इंद्रनील रत्न व स्वर्णकमल यांची किनार जडलेली होती.

निशे निशे वृक्षानाम् स्वर्णपञ्कजाः कृष्णतमसि अचकादन् ।

यदृश इन्द्रनीलायाः लोमने कृष्णवर्णे स्वर्णपुष्पाः सन्दधात्तन् ॥१०१॥

रात्री रात्री वृक्षांवरील स्वर्णकमले कृष्णवर्णी तमात (अंधारात) चमकतात. जणू काही इंद्रनीलेच्या काळ्या केसांत स्वर्णकमले सजवलेली आहेत.

उष्माकाले कदा कदा हिमसरस्सुस्त्रोताः शुष्कोवातारन् ।

यदृश्येइन्द्रेनीलाया शुष्कोक्षिषु जलधारो वहन ॥१०२॥

ग्रीष्मात (उन्हाळ्यात) कधी कधी हिमसरोवरे वितळून जेव्हा खाली ओघळतात, तेव्हा त्यांची स्थाने कोरडी पडतात. तेव्हा असे वाटते की इंद्रनीलेच्या कोरड्या नेत्रांतून जलधारा वाहतात.

प्रियकाराविना यद्प्रमाणे प्रेयस्योद्विवजाति ।

तद्प्रमाणे पाण्डवाविनांद्रप्रस्थोद्विवजति ॥१०३॥

प्रियकराविना जशी प्रेयसी तडफडते, तसेच पांडवांशिवाय इंद्रप्रस्थ तडफडत होते.

कृष्णगोपाश्रूविलासविना यमुनोभवत् शुष्का ।

तत्र पाण्डवेभ्या वर्धन्ते कृषकार्कृषीव्यवस्थानयित्वा ॥१०४॥

कृष्ण व गोपिका यांच्या रासलीला यमुनातीरी होत नसल्याकारणे यमुना कोरडी पडली होती. तेथील तीरावर पांडवांनी शेतकऱ्यांस आणून कृषीव्यवस्थेचा विकास केला होता.

तत्र राजसूर्यार्नवर्तित्वोतर्नैराश्यतमा तनत् ।

मयसभा पाण्डवानामोपभोग्यस्य प्रत्यपालत् ॥१०५॥

तेथे सूर्यासारखे तेजस्वी राजे राज्य करत नसल्याने निराशेचा गडद अंधःकार पसरला होता. मयसभा पांडवांच्या उपभोगाची प्रतीक्षा करत होती.

भवत विचाराम् तन्द्रयेर्जुनेंद्रप्रस्थम् विमानमोडयेत् ।

शठिष “कुत्रं चरति?” विचारेनेषोर्वशी तस्यान्मचरेत् ॥१०६॥

आपल्या विचारांच्या तंद्रीत अर्जुनाने इंद्रप्रस्थाच्या दिशेने विमान वळविले. हा शठ “कुठे चाललाय?” अशा विचाराने उर्वशीही त्याच्या मागोमाग जात होती.

विमानर्जुनस्य मेघविरहिणि तप्ता शुष्का नद्यालकामेन्द्रनीलातिक्रमिद्वोगत् ।
पात्रालकायात्थसम्कुचिताभवत् ॥१०७॥

अर्जुनाचे विमान मेघ- विरहिणी तापलेल्या व सुकलेल्या अलका नदीकडे इंद्रनील पर्वत ओलांडून आले. अलकेचे पात्र संकुचित झाले होते.

यदृश तस्यासु पात्रेक्षे मेघप्रतिपालायितुमबध्दत् ।
नद्यालकोदृशे वालुकोष्णे चत्वार पाण्डवाचर्चन् ॥१०८॥

जसे तिचे प्राण पात्ररूपी नेत्रांत मेघांची प्रतीक्षा करताना साठलेले आहेत. अशा अलकेच्या तीरावर उष्ण वालुकेत चार पाण्डव चर्चा करत होते.

नद्येषोलकोरक्तपञ्कजानाम् माला वायोदक्रीडत् ।

यदृशालकायाधरौ रकृतपक्वारक्तफलावत् मेघेनगलिताः दवबिंदू यच्छयितुम्
निमिलोन्मलताम् ॥१०९॥

अलका नदीमध्ये रक्तकमलांच्या माला वायुसह खेळत होत्या. जसे अलकेचे रक्तवर्णी व पक्व फळांप्रमाणे असलेले अधर मेघांकडून आलेले जल घेण्याकरिता उघडले होते.

यदृश भारतविरहे दहिता पाञ्चालीम् नियती सत्त्वपरौक्षत् ।

तदृश मेघविरहे शुष्कितोलकामादित्य प्रकाश्याज्वालायाः सत्त्वपरौक्षत् ॥११०॥

जसं भारताच्या विरहात जळणाऱ्या पांचालीची नियती सत्त्वपरीक्षा घेत होती, तसंच मेघाच्या विरहात शुष्क झालेल्या अलकेची सत्त्वपरीक्षा आदित्याची प्रकाशज्वाला घेत होती.

तीरैकेनार्जुनस्य विमानाभङ्गत् ।

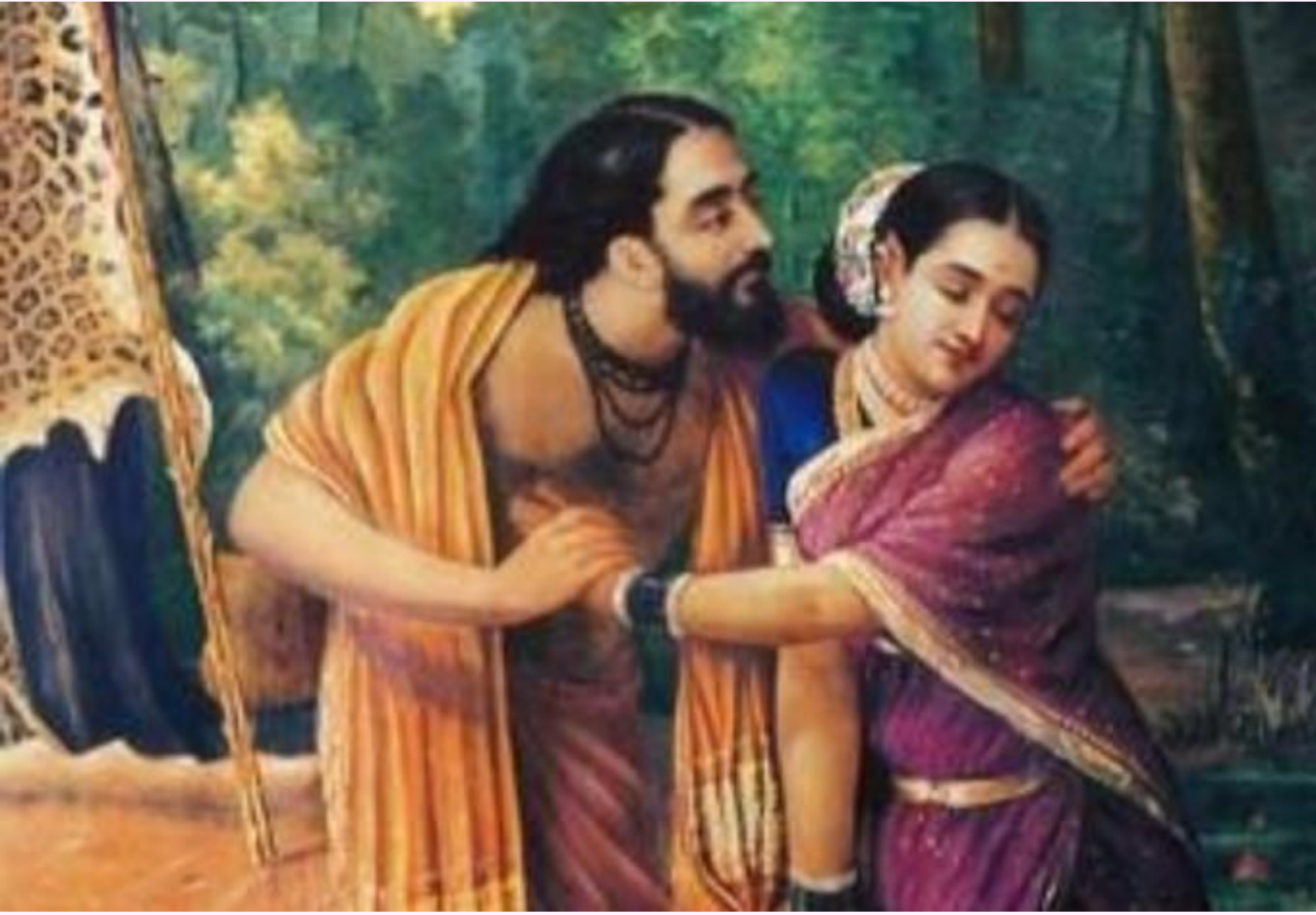
सस्भारतालके गाण्डीवतीरास्सहापतत्र् ॥१११॥

एका तीराने अर्जुनाचे विमान भंगले. तो भारत गाण्डीव व बाणांसह अलकेच्या प्रवाहात पडला.

चत्वार पाण्डवाधावन् ।

पथिकमुष्ण वालुकोयामन्यासन् ॥११२॥

चार पाण्डव धावले. त्यांनी त्या पथिकाला उचलून उष्ण वालुकेवर ठेवले.

तस्याधरौष्ठायौद् तौदकासिञ्चन् ।

तस्य कृष्णनयने क्षणातोन्मीलाताम् ॥११३॥

त्याच्या तोंडावर त्यांनी पाणी शिंपडले. त्याचे काळेभोर डोळे क्षणार्धात उघडले.

भारत हसित्वा हसित्वोत्तिष्ठेत ।

“कीदृशास्सान्ति मम भ्रातरः?” सेषापृच्छत् ॥११४॥

भारत हसत हसत उठला. “कसे आहात माझे भ्राते?” त्याने असे विचारले.

“पार्थ, त्वम् ?” |

सर्वे पाण्डवानाम् मुखात् निर्गत हर्षध्वनिम् ॥११५॥

“पार्था, तू?” सर्व पांडवांच्या तोंडून हर्षोद्गार निघाला.

“कीदृशा कुरुयावस्था भार्यया मम् “?

कौन्तेयाधिकारेनापृच्छतान्यपाण्डवान् धृत्वा गाण्डीवम् ॥११६॥

“माझ्या भार्येची कशी अवस्था केलीत रे?” कौन्तेयाने गांडीव धरून अधिकाराच्या स्वरात इतर पांडवांना विचारले.

सर्वा पाण्डवोश्चार्यश्चकिताभवत् ।

“द्रौपदीम् त्वमादृश्यम्?” अपृच्छत् ॥११७॥

सर्व पांडव आश्चर्यचकित झाले. त्यांनी “द्रौपदी तुला दिसली?” विचारले.

“एवम् वा! विजिनैके उठजेका दृश्यते ।

तस्याः द्वारापि ललनेकापि दृश्यते ॥११८॥

“खरंच! एका अरण्यात एक झोपडी दिसली. तिच्या द्वारात एक स्त्रीदेखील दिसली.

“दूरनलिकायाम् सा द्रौपदी दृश्यते ।

तस्या देह कृश दृश्यते” ॥११९॥

“दूरनलिकेतून ती द्रौपदी आहे हे दिसलं, (कळलं) तिचा देह कृश दिसला.

भारत स्ववाचापूरयत् |

तदेकम् तस्य वर्माङ्गमपतत् आग्नेयास्त्रम् ॥१२०॥

भारताने आपलं म्हणणं पूर्ण केलं. तेव्हाच एक आग्नेयास्त्र त्याच्या डाव्या बाजूला पडलं.

आग्नेयास्त्रार्जुनस्यपुरतागतः |

भारत पर्जन्यास्त्रेनानशत् ॥१२१॥

अर्जुनाच्या समोर आग्नेयास्त्र आलं. भारतानं पर्जन्यास्त्रनं त्या अस्त्रास नष्ट केलं.

आग्नेयास्त्रस्येतिहासादृशासोत् ।

यदा बान्धवाममिलत् तदोर्वशी द्वेषेन पाञ्चालोपरि आग्नेयास्त्रा व्यसृजत् ॥१२२॥

आग्नेयास्त्राचा असा इतिहास होता, भारत जेव्हा आपल्या भावांना भेटला, तेव्हा उर्वशीने द्वेषाने पाञ्चालीवर आग्नेयास्त्र सोडले.

द्रौपदीमाग्नेयास्त्रस्य दुरोप्रयोग नासीत् ।

विरुन्धम् तस्याः सामर्थ्यावर्धयेत् ॥१२३॥

द्रौपदीवर आग्नेयास्त्राचा वाईट परिणाम होणार नव्हता. याउलट तिचे सामर्थ्य वाढणार होते.

किंतु सोनलम् प्रार्थयामास् ।

“हे पितर भवानर्जुनम् प्रहिणोस्” ॥१२४॥

परंतु तिने अनयाला (अग्निला) प्रार्थना केली, “हे पित्या ! आपण आग्नेयास्त्र अर्जुनाकडे पाठवावे.

करुणार्दानलः प्राहिणोताग्नेयास्त्रार्जुनम् ।

सेन्द्रमेषा कथयत्॥१२५॥

करुणामयी अनलाने आग्नेयास्त्र अर्जुनाकडे प्रेषले. त्याने (अग्निने) इंद्राला (हे सर्व) सांगितले.

राज्ञादित्य सान्ध्या प्रत्यपालत् ।

“हे अलके, कथयार्जुनम् ” सलकामनुजात् ॥१२६॥

आदित्यांचा (देवांचा) राजा संधीची (संध्याकाळची) वाट पाहत होता. “हे अलके, (हे सर्व) सांग.” त्याने अलकेला अनुज्ञा दिली.

नद्यलका स्त्रियरुपे अविर्भावत् ।

तस्याः कटी हर्यक्षकटीवतापश्यत् ॥१२७॥

नदी अलका स्त्रीच्या रूपात प्रकटली. तिची कटी सिंहाच्या कटीसारखी दिसत होती.

तस्याः कञ्चुकी हरितवर्णासीत्।

तस्याः कटीवस्त्रः नीलवर्णासीत्॥१२८॥

तिची कंचुकी हिरव्या रंगाची होती. तिच्या कटीवरचे वस्त्र निळ्या रंगाचे होते.

तस्याः दुकूलः हस्तिनस्य वर्णासीत्।

तस्याः मुखवर्णं गौरासीत् ॥१२९॥

तिचे दुकूल करड्या रंगाचे होते. तिच्या चेहऱ्याचा रंग गौर होता.

तस्या लङ्काराचकादन् सूर्यप्रकाशे ।

यदृश प्रवालाः नद्योचकादन् सूर्यप्रकाशे ॥१३०॥

तिचे अलंकार सूर्यप्रकाशात चकाकत होते,जसे प्रवाळ नदीच्या प्रवाहात सूर्यप्रकाशात चकाकतात.

तस्याः नेत्रौ कृष्णमध्ये श्वेतपरितास्ताम् ।

यदृश प्रवालो कृष्णवर्णमध्ये पाषाणापरित तस्या नेत्रौ आस्ताम् ॥१३१॥

तिचे नेत्र मधोमध काळी बुबळे त्याभोवती पांढरी खोबणी असे होते. जसे काही काळ्या कातळाभोवती पांढरे प्रवाल असावेत.

तस्याः कुण्डले मत्साकारे आस्ताम् ।

यदृश शफरौतस्याः कुण्डले आस्ताम् ॥१३२॥

तिचे कुण्डले मत्साच्या आकाराची होती. जणू काही मासोळ्या तिच्या कर्णांत कुण्डलरूपात होत्या.

सा भारतस्यसमीपोगतः ।

तदृश तस्याः नीलवस्त्र गोलाकार भवि लोगत् ॥१३३॥

ती भारताच्या जवळ जाऊ लागली, तसतसे तिचे नीलवस्त्र गोलाकार होऊ लागले.

भारत जलसंजीवन्येच्छत् ।

जलात पीतिमेच्छम्यकथयत् ॥१३४॥

भारत जलसंजीवनी ग्रहण करु इच्छित होता. तो अलकेला, “मी पाणी पिऊ इच्छितोय.” असे म्हणाला.

श्रुत्वा भारतस्य वाक्यमलकोकथयत् ।

“हे धनुर्धारी, पिबय जलम् “ कथयित्वा भवन्तः हस्ताभ्यामद्वभवत्॥१३५॥

भारतांच वाक्य ऐकून अलका म्हणाली, “हे धनुर्धरा, पाणी पी.” असे बोलून तिने आपले हस्त पसरले व पुढे केले.

भारतः हस्तोपरी जलायच्छत् ।

मातुर्दुग्ध बालकोधर्योः पिबेति तदृशार्जुन नयने निमिलित्वोर्यो कृत्वोपिबत्॥१३६॥

भारताने ओंजळीत पाणी घेतले. आईचे दुध बालकाच्या अधरांनी जसे प्यावे तसा अर्जुन डोळे मिटून पाणी पिऊ लागला.

“युयम् स्थ कौन्तेयाः?”

अकरोतलका पृच्छयाः ॥१३७॥

तुम्ही सर्वजण कौन्तेय आहात?” अलकेने विचारणा केली.

भारतपृच्छत, “प्रथम वद् त्वम् कासि ?”

झटित्यालकाकथयत् “त्वम् भारतेवासि “ कथयत्॥१३८॥

भारताने विचारले, “आधी तू सांग, तू कोण आहेस? झटकन अलकाने विचारले, “तू भारतचं आहे ना?”

गुडाकेशावदत्, “वयम् स्मर्पार्था त्वाद्याभवत्
शान्ति मनसि ?”

त्वमाद्य वद् त्वम् कासि ?” ||१३९||

गुडाकेश म्हणाला, “आम्ही सर्वजण पार्थच आहोत. (पृथेचे पुत्र) आता तरी तुझ्या मनाला शांती मिळाली ना? आता तू सांग, तू कोण आहेस?”

अलकाकुप्यत, “ज्येष्ठ भातुजायासार्धम् वदिते वदादरेन |

नद्यालकामेघभार्यास्मि प्रहिणोत् ममेन्द्रेन ||१४०||

अलका रागावली, “मोठ्या वहिनीसी आदराने बोलले जाते. तुही आदराने बोल. मी नदी अलका, मेघाची भार्या आहे, मला इंद्राने प्रेषिले आहे.”

भारतानमति तस्यसह पाण्डवेभ्यमि ।

भारतावदत् , “प्रणाम, किंतु त्वम् ममेव भात्रुजाया कीदृशापि ?” ||१४१||

भारताने तिला नमस्कार केला. त्यांच्यासह इतर चार पाण्डवांनी तिला प्रणाम केला. भारत म्हणाला, “प्रणाम, किंतु तू माझीच वहीनी कशी?” (काय?)

“त्वामोपदृश्यामि तवाजन्म ।

मेघस्य पितास्तेन्द्र ||१४२||

“त्याकरिता तुझ्या जन्मघटनेकडे पाहावे लागेल व तुलाही. मेघांचा व तुझाही पिता इंद्र आहे.”

तेनानुजते माम्।

त्वम् वदार्जुनम् ॥१४३॥

“त्याने मला अनुज्ञा केली की, तू अर्जुनाला (हे सर्व) सांग.”

यदृशेका शक्ति धारयति स्त्रियरुपः ।

तदृश्यपि नदी धारयामि स्त्रियरुपः ॥१४४॥

“जशी एखादी शक्ती स्त्रीरुप धारण करते, तशी मीही (म्हणजे) नदीही स्त्री रुप धारण करते.
(करु शकते)

यदा तवाभवत् जन्मः |

तदा फाल्गुन मासे शिवरात्रौ तवसह वर्षायाभवत् जन्मः॥१४५॥

“जेव्हा तुझा जन्म झाला होता, तेव्हा फाल्गुन मासात शिवरात्री दिवशीही तुझ्यासोबत वर्षेचा जन्म झाला होता.

तवः जन्मः मुष्टये बिन्दवमौक्तिकाः धार्यित्वो भवत्|

तदा फाल्गुन मासे हिमालयकैलासेन्द्रनीला लकोतेषाम् परिसरास्नानन् ॥१४६॥

“तुझा जन्म मुठीत थेंबाचे मोती धारण करून झाला होता, तेव्हा फाल्गुन मासात हिमालय, कैलास, इंद्रनील पर्वत व अलकेचा म्हणजे माझा परिसर न्हाऊन निघाला होता.

चाहमालकायोत्तरखंडातवहम् ।

मुख्यं विषयं विसृजित्वा कथयामि किम् ॥१४७॥

“आणि मी अलकेच्या पूर्वयुष्याच्या घटनांत काय वाहत चालेल आहे! मुख्य विषय सोडून काय काय बोलतेय मी!

तर्हि त्वमेन्द्रेण कथयते ।

किम् उर्वश्यः कृते “ ॥१४८॥

“ तर तुला इंद्राने (जे) सांगितलंय (ते तुला सांगते), उर्वशीने काय केलंय ते.”

इतिहासालकावदत् ।

श्रुतोषुक्त्वा पाण्डवानाम् मुखोपरि क्रोधाश्चर्यस्य भावादृश्यत् ॥१४९॥

(आग्नेयास्त्राचा) इतिहास अलकेने सांगितला. हे सर्व ऐकून पांडवांच्या चेहऱ्यावर क्रोध व आश्चर्याचे भाव आले.

कौन्तेयस्य मुखारक्ताभवत्।

यदृश गगनोपरि अरुणागच्छित्वा कषायारक्तभवत्॥१५०॥

कौन्तेयाचे (अर्जुनाचे) मुख लालेलाल झाले, जसे गगनावर अरुण (सूर्य) आल्यानंतर आकाश केशरी व लाल होते.

वाक्यमापारम्भ्यालकेत् पात्रात्।

वायुचक्रयागतानकम् वालुकाभृभृति ॥१५१॥

अलकेच्या शब्दाकारणेच एक वादळ अलकेच्या पात्राच्या भोवती आले, वालुकेचे कण घेऊन.

वायुचक्र न पाण्डवानाम् अदुनोत् लोमानम् ।

तदेकमपतत् तत्र विमानम् ॥१५२॥

वादळाने पांडवांच्या केसालाही स्पर्श केला नाही. तेव्हा एक विमान (गिरक्या घेत घेत) तेथेच कोसळले.

तस्मिनुर्वशी आसीत् ।

तस्याः मुखो मधुकफलासमानाभवत् ॥१५३॥

त्यात (विमानात) उर्वशी होती. तिचे तोंड निवडुंगाप्रमाणे (लाल) झाले होते.

सापतत् मुखोपरि ।

पञ्चपाण्डवा तस्योसन् परि ॥१५४॥

ती धाडकन जमिनीवर कोसळली. पाच पांडव तिच्याभोवती गोळा झाले.

सोदितष्ठत कञ्चुक्यावरण धृत्वा ।

गुडाकेशोपाहोसत् ताम् हसित्वा ॥१५५॥

ती कचुकी व वस्त्रे सावरत उठली. गुडाकेश तिला हसत हसत चिडवू लागला.

अन्याः पाण्डवापि हसति स्म ।

गुडाकेश वक्र दृष्टी पश्यित्वा वक्रोक्ति करोति स्म ॥१५६॥

अन्य पांडवही हसले. गुडाकेश तिरपा दृष्टीक्षेप टाकून वक्रोक्ति (येथे अर्थ तिरकस बोलणे) करु लागला.

भारत कथयत् “स्वभवत्

मृच्छाया कथनभवत. नर्मः ?

द्रौपद्योपरि स्वाग्नेयास्त्र व्यस्युजस्

चालिप्तः वसति नजाने किम् तव कर्मः? ||१५७||

भारत म्हणाला, “बरं झालं! मगरीची कशी फजिती झाली? द्रौपदी वर स्वतः आग्नेयास्त्र चालवलंस नि अलिप्त राहिलीस, (तुला काय वाटलं) मी तुझ्या असल्या कर्मांना जाणणार नाही काय?

“किमर्थम् तस्योपरि द्वेषेना दहस् ।

पराभवत् तव नर्म वायुचकैव न स्वापतस् ॥१५८॥

कशी तिच्यावरच्या द्वेषाने जळलीस? दुसरं म्हणजे तुझी फजिती झाली. वादळ तुझ्यावरच उलटलं व तू पडलीस ना?

“च मे विमानभङ्गस् तर्हि एनस्मात्कृते ।

क त्वा नाभाति लज्जा? ताग्नेयास्त्र मया नष्टे ॥१५९॥

“आणि माझं विमान तोडलेस तर हे सर्व करून तुला लाज नाही वाटत? शेवटी मी आग्नेयास्त्र नष्ट केले.”

“व्यसने अपतसाग्नेयास्त्र विसृज्ये ।
स्वैवादविजयास् वायुचक्रे ॥१६०॥

“आग्नेयास्त्र सोडून तू स्वतःच संकटात पडलीस म्हणजेच वादळात सापडलीस.”

“त्वमान्यमाग्नेयास्त्रोवञ्चयस ।
पस्तु स्व वायुचक्रोवञ्चस् ॥१६१॥

“आग्नेयास्त्राच्या साहाय्याने तू कुणा दुसऱ्याला फसवू शकतेस, असे तुला वाटत असलं तरी
मात्र तूच वादळात बसलीस.”

“कम् पीडसि ? |

आर्याषभः धनुर्धाराहम् |१६२||

“कुणाला प्रतिरोध करतेस? आर्यातील सर्वश्रेष्ठ धनुर्धर मी आहे.”

“मत्समीपे पाशुपतब्रम्हेद्राग्नेय भार्गवनारायण संमोहनवरुणकामेश्वरादि |

शस्त्रास्सन्ति त्वमाप्सरा महयम् स्पर्धसे ? ||१६३||

“माझ्यापाशी पाशुपात, ब्रम्हास्त्र, ऐन्द्रास्त्र, आग्नेयास्त्र, भार्गवास्त्र, नारायणास्त्र, संमोहनास्त्र, वरुणास्त्र, कामेश्वरास्त्र इत्यादी अस्त्रे आहेत. तू एक अप्सरा माझ्याशी काय स्पर्धा (बरोबरी) करतेस?”

“स्वस्यैव कुर्यात् सत्यम् ।

स्वोपरि कर्षेत व्यसनाम् ॥१६४॥

“स्वतःच म्हणणं खरं केलंस तू. स्वतःवरच आपत्ती ओढवून घेतलीस.”

“च विवाहस्वागृहसि किमर्थम् ?

शिष्य गुरुम् परिणयति नादृश नियम ॥१६५॥

“आणि विवाहाचा आग्रह कशाला धरतेस? गुरुसह शिष्य विवाह करतो,असा नियम नाही.”

तावत्यभणतो रयोपहास्ये ।

“ ‘गुरुत्वाकर्षण’ नास्ति पृथ्वीलोके ?” ॥१६६॥

तितक्यात उर्वशी उपहासाने म्हणाली, “गुरुत्वाकर्षण पृथ्वीलोकावर नसते का?”

“ ‘गुरुत्वाकर्षणस्यार्थास्ति गुरोः आकर्षणः ।

तर्हि त्वा नाभाति किमर्थं ममाकर्षण ?” ॥१६७॥

“गुरुत्वाकर्षणाचा अर्थ गुरुच्या प्रति आकर्षण असा असतो तर तुला कसे माझे आकर्षण नाही वाटत?

प्रत्युत्तरतार्जुन ।

“गुरु द्रोणविषयी निष्ठा ममास्ति नाकर्षण” ॥१६८॥

अर्जुनाने प्रत्युत्तर दिले, “गुरु द्रोणांविषयी माझ्या मनात निष्ठा आहे, आकर्षण नव्हे.”

“तव्विषये मनसि निष्ठापि ।

क्रोधापि नकारोत्तरामि विवाहस्यागृणहषे अपि“

॥१६९॥

“तुझ्याबद्दल मनात निष्ठा देखील आहे. मात्र तुझ्या विवाहाग्रहाने क्रोध व नकारात्मकता देखील निर्माण केली आहे.”

अपृच्छत् धर्मराजः |

“कोषा सुंदरी ? या करोति तवोपरि राजः ॥१७०॥

(अर्जुनाला) विचारले, “कोण ही सुंदरी? जी तुझ्यावर सत्ता गाजवते.”

पार्थोत्तरत, “,एषोर्वशी मम गायन्नृत्योः शिक्षिका “ |

नकुलाकुप्यत्, “एषैवोर्वशी कृष्णाद्वेषी कृष्णायोपरि आग्नेयास्त्रविसृजका” ॥१७१॥

पार्थाने उत्तर दिले, “ही उर्वशी माझी गायन नृत्य शिक्षिका आहे.” नकुल क्रुद्ध झाला, “हीच ती उर्वशी आपल्या कृष्णेचा (द्रौपदीचा) द्वेष करणारी व तिच्यावर आग्नेयास्त्र सोडणारी.”

दृशोर्वश्यः प्राचलत् ।

यदृश सा अधोपश्यत् ॥१७२॥

उर्वशीची दृष्टी ढळली, जसं काही ती (अपराधी भावाने) खाली पाहत होती.

तस्या मुखोवातरत् ।

यदृश सा ज्वरेनापात् ॥१७३॥

तिचे मुख पडले, जशी काही ती ज्वरीष्ट झाली होती.

सा तु क्रोधेनावदत् ।

“तस्यो ते पतयः चत्वारान्योः सन्तिः ?” ॥१७४॥

तरीही ती रागाने म्हणाली, “हे तिचे इतर चार पती आहेत?”

“नालाः मम् बान्धवाः |

तेषामोपरि किमर्थम् कुप्यसि वा?” ॥१७५॥

अर्जुन म्हणाला, “इतकेच नव्हे तर हे माझे भ्राते आहेत, त्यांच्यावर का रागावतेस?”

“त्वमाग्नेयास्त्रः व्यसृजस् |

एषातुमतषे न किर्मथम् ?” ॥१७६॥

“तू आग्नेयास्त्र सोडतेस. याला मी का अनुमती (पाठबळ) द्यावी?”

“पुरुरवाप्रेयस्यावदत्, “मूढ! शस्त्रोपरि मेधा दर्शसि ?”

पदन्यासकटीन्यासहस्तन्यासगुष्ठन्यासस्वरसूरतालालापगणत्रिकापंचजानिकासारोहापरो
हादि जानासि?” ||१७७||

पुरुरवाची प्रेयसी (उर्वशी) म्हणाली, “मूर्खा! शस्त्रावर बुद्धी चालवतोस? पदन्यास, कटीन्यास, हस्तन्यास, स्वर, सूर, ताल, गण, त्रिका, पञ्चजानिका, अंगुष्ठ न्यास आलाप, आरोह-अपरोह इत्यादी जाणतोस?”

मुर्धार्जुनस्याधाभवत् ।

यदृशातिवर्षया सरोजपुष्पधाभवत्॥१७८॥

अर्जुनाची मान खालती गेली. जणू काही अतिवर्षेने कमळाची मान मोडावी.

साग्रवाकथयत् ,

“भरतभूतदेवगन्धर्वयक्षपाशवीपाक्षयचाण्डालप्रेतब्रम्होमाकालीनाट्यमादि त्वम्
जानासि किम् ?”

ती पुढे म्हणाली, “ भरत नाट्यम्, भूतनाट्यम्, देवनाट्यम्, गंधर्व नाट्यम्, यक्ष नाट्यम्, पाशवीनाट्यम्, पाक्षेय नाट्यम्, चांडाल नाट्यम्, प्रेत नाट्यम्, ब्रम्हनाट्यम्, काली नाट्यम्, उमानाट्यम्, इत्यादी नृत्य नाट्याचे प्रकार तू जाणतोस काय?”

कौन्तेय त्रिविधाः न्यासाः कृत्वा न्यमीलत् तस्याः मुखम्॥१७९॥

कौन्तेयाने (अर्जुनाने) विविध प्रकारचे न्यास करून तिचे तोंड बंद केले.

दृष्टोर्वोर्षश्यगुल्यः मुखोगन्ः ।

साभवता विस्मिता ॥ १८०॥

ते पाहून उर्वशीने तोंडात बोटे घातली, ती आश्चर्यचकित झाली होती.

उर्वशी, “चकोतेय “

अर्जुन, “त्वम् विमानम् नचालय “॥१८१॥

उर्वशी म्हणाली, “चल,कौन्तेया!” अर्जुन म्हणाला, “तू विमान चालवू नकोस?”

भारतस्योत्तरीयोर्वशी कर्षित्वा ।

अगदत् , “भोः भारतः मम पति भव परिणयित्वा” ॥१८२॥

भारताचे उत्तरीय खेचून उर्वशी म्हणाली, “अरे भारता! माझ्याशी विवाह करून माझा पती हो.”

भारतान्यान् बान्धवानलिंगतः ।

सः भीमस्यारक्त कर्णेपरि अधरौ अन्यासत् ॥१८३॥

भारताने इतर भ्रात्यांना आलिंगन दिले. त्याने भीमाच्या लाल कानावर ओष्ठ टेकवले.

भीम, “किमर्थधरौ न्याससि ?”

भारत लज्जित्वाकथयत् “त्वम् ताम् परिपालसि” ॥१८४॥

भीम म्हणाला, “कशाला ओष्ठ टेकवलेस?” भारत लाजत पुटपुटला, “तू तिला सांभाळ हो.”

अर्जन्नकुलसहदेवौअलदत् “भवन्तौ पालयम् “ |

तयोः भालोपरि तेनाधरौ न्यासताम् ॥१८५॥

अर्जुन नकुल व सहदेवाला म्हणाला, “तुम्हीही तिला सांभाळा.” त्या दोघांच्या कपोलाचे चुंबन त्याने घेतले.

भारतस्याधरस्य पाटलकन्दस्य कलङ्क तयोः भालोपज्यालिखत् ।

यदृश प्रेयस्याधरचिन्हो प्रियकरस्य भालोपज्यालिखत् ॥१८६॥

भारताच्या ओष्ठावरच्या गुलकंदाचा ठसा नकुलसहदेवांच्या भाळावर उमटला गेला. ज्याप्रमाणे प्रेयसीच्या ओष्ठावरच्या गुलकंदाचा ठसा प्रियकराच्या कपोलावर उमटतो.

भारत हसतमुखेनावदत् , “त्वाम् एतस्योर्वशी पुर्नददामि मूल्यम् “ ॥१८७॥

भारत हसत हसत म्हणाला, “उर्वशी मी तुला, तुझ्या कर्माची किंमत चुकती करेन.”

सुदधरेत संमोहनास्त्रः ।

भीत्वा मूकोर्वशी विमानस्यांत्यासने अनिषिदत ॥१८८॥

अर्जुन संमोहनास्त्र निमंत्रत आहे, हे पाहून भयभीत झालेली उर्वशी मूकपणे विमानाच्या चालकाच्या मागच्या आसनावर बसली.

तस्याः हस्तौ एकमेकौयुज्येताम् ।

तस्याः दन्तौधरौ एकमेकौ दंशताम् ॥१८९॥

तिने स्वतः चे हस्त एकमेकांना गुंडाळून घेतले होते. तिचे दात एकमेकांना चावू लागले.

धर्मराज, “गच्छसि किमर्थम् ?” |

उर्वशी, “आमंत्रतींद्र तम् “ ||१९०||

धर्मराज म्हणाला, “कशाला जातोस (अर्जुना)?”

उर्वशी म्हणाली, “इंद्राने त्याला आमंत्रित केले आहे.”

विमानस्यारदण्डम् कर्षित्वार्जुनाकथयत् |

“चर्वोशी” सः प्रतिविमानोगच्छत् ||१९१||

विमानाचा अग्रदंड खेचत अर्जुन म्हणाला, “चल, उर्वशी.”तो विमानाकडे गेला.

सः न्यषीदत् चालकासने ।

नमतेतातः वक्षे तेन सुरक्षापट्टीका धृत्वोर्वश्यः तदृशेव कृत्वा न्यषीदतातिथ्यासने

॥१९२॥

तो चालकाच्या आसनावर बसला. पडू नये म्हणून त्याने तिला उर्वशीच्या वक्षावर सुरक्षा पट्टीका बांधून अतिथी आसनावर बसायला सूचित केले.

सचालयत विमानः ।

किंतु अस्पृशात् भूमीम् विमानः ॥१९३॥

त्याने विमान चालवले, मात्र विमान जमिनीला स्पर्श करत होते.

भारत धर्मराजस्यसमीपे विमानानयत् ।

सः धर्मराजस्य कर्णावते, “इन्द्रप्रस्थस्यावस्था पश्याति “ अलपत् ॥१९४॥

भारताने धर्मराजाच्या जवळ विमान नेलं. तो धर्मराजाच्या कानात पुटपुटला, “इंद्रप्रस्थाची अवस्था पाहणार, मी.”

सलकातिक्रमित्वा काश्मिरानगर्यो गच्छत् ।

सा हिमवस्त्र धारितासीत् ॥१९५॥

तो अलका नदीला ओलांडून काश्मिर नगरीकडे गेला. तिने (काश्मीरनगरी) हिमाचे वस्त्र धारण केलेली होती.

रथ्ये स्त्रियपुरुषाः अजमांच्चवस्त्रोर्णया स्कंधोपरि धृत्वाचरेन् ।
 तेषामाङ्गे विविधाः प्रवालाङ्कराः रत्नाङ्कारोसन् ॥१९६॥

रस्त्यात स्त्रीपुरुष बोकडांच्या कातडीपासून किंवा लोकरीचे कपडे खांद्यावर धारण करून फिरत होते. त्यांच्या अंगावर विविध प्रवाळांचे व रत्नांचे अलंकार होते.

भारतस्याङ्गे शुभ्र हिममेघपतत् ।
 तस्य श्यामाङ्ग गौरसुन्दराभवत् ॥१९७॥

भारताच्या शरीरावर बर्फिला ढग पडला. त्याचे सावळे अंग गौरसुंदर झाले.

द्वितीय रथ्ये नर्तिका नृत्यन् ।

यदृशौघमयीजलस्यवाभवत् तदृश तेषाम नुपुरानाम् ध्वनि अभवत् ॥१९८॥

दुसऱ्या रस्त्यात नर्तिका नृत्य करत होत्या. ज्याप्रमाणे पाण्याचा ओहोळाचा आवाज येतो, त्याप्रमाणे त्यांच्या नुपुरांचा आवाज येत होता.

कौन्तेयस्य परिश्रमेन वर्धित्वाः कृष्णकुंतलाः वायोपच्याडयन् ।

आश्चर्येषः पुरुरवाप्रियायाः मुखोपरि तोडयन् ॥१९९॥

कौन्तेयाचे परिश्रमाने वाढवलेले काळेभोर केस वाऱ्यावर उडत होते. आश्चर्य हे, पुरुरवाच्या प्रियेच्या मुखावर अर्जुनाचे केस येऊ लागले.

कोसलाग्रोपश्यत् ।

सुन्दरा पुष्पोद्यनापि अपश्यत् ॥२००॥

पुढे कोसल दिसलं. सुंदर पुष्पांची उद्याने देखील दिसली.

सुन्दराः विविधाः वर्णचित्रिताः पुष्पाः गुडाकेशस्यागमनमार्गोधूनन् ।

यदृशार्जुनस्य स्वागताय पुष्पानाम् पदिकोसन् ॥२०१॥

सुंदर विविध रंगाची फुले गुडाकेशाच्या रस्त्यात येऊन पडली. जणू काही अर्जुनाच्या स्वागताकरिता फुलांची पायघडी अंथरली गेली.

भारतस्य विमानः दृष्ट्वा ।

मालिन्यः चकिताभवत् पुष्पाः प्रचिनित्वा ॥२०२॥

भारताचे विमान पाहून फुले तोडणाऱ्या स्त्रिया चकित झाल्या.

भारतम् कोसलपत्युथदृश्यते ।

तस्यस्यंदन विविधाः वर्णचित्रित्वाः पुष्पेभ्यः व्यराजते ॥२०३॥

भारताला कोसल पतीने पाहिले. त्याचा (कोसलनरेशाचा) रथ विविध रंगीबेरंगी फुलांनी सजवलेला होता.

तस्याङ्गे रत्नांलकाराः सन्ति ।

देहे पिपसतंतुनाम् वस्त्राः सन्ति ॥२०४॥

त्याच्या अंगावर रत्नलंकार होते. देहावर पिपसतंतूची वस्त्रे होती.

गुडाकेशस्य विमान दृष्ट्वा ।

कोसलराजपश्यत् भाले हस्त धृत्वा ॥२०५॥

गुडाकेशाचे विमान पाहून कोसल राजाने कपोलावर हात धरून पाहिले.

तस्य स्यंदनस्य द्वौ प्रति द्वे घण्टेमहते आस्ताम् ।

कौसल्याजनकस्य ध्वजः च कोसलराजस्य ध्वजः तस्योपरि आस्ताम् ॥२०६॥

त्याच्या रथाच्या दोन्ही बाजूला दोन मोठ्या घंटा होत्या. कौसल्येच्या पित्याचे ध्वजचिन्ह व कोसल राज्याचा ध्वज त्यावर होता.

तस्यः मुख दृश्ययितुम् ।

भारताथः विमानानयत् कोसलराजस्य मुखादृश्यत् स्वेदेन चकादतः पुन्डीरीकम् ॥२०७॥

त्याचा (कोसलपतीचा) चेहरा पाहण्याकरिता भारताने विमान खाली आणले. तेव्हा कोसलराजाचा चेहरा स्वेदाने (घामाने) चकाकणाऱ्या पुन्डीरीकाप्रमाणे (पांढरे कमळ) दिसत होता.

तस्यः स्यंदनम् प्रणमित्वा ।

भारतागच्छत् प्रतिगान्धारम् कोसल लङ्घित्वा ॥२०८॥

त्याच्या स्यंदनाला नमस्कार करुन भारत गांधारदेशाकडे कोसलनगरी ओलांडून गेला.

उर्वश्य जिह्वा चरति स्म ।

“कुतः चरिषे ? स्वर्गोप नमार्गः

मैत्रेया कथयत् , “भारतोपरि न विश्वसः”. सस्सत्यम्” आदि प्रलपति स्म ॥२०९॥

उर्वशीची जीभ चालूच होती, “कुठे चाललास? मात्र हा तर स्वर्गाचा मार्ग नव्हे. मैत्रा खरं म्हणाली, “भारतावर विश्वास ठेवू नकोस .” इत्यादी बडबड करत होती

भारत गान्धारमागच्छत् ।

वालुकोपरि शङ्खाः वैदूर्यासन् ॥२१०॥

भारत गांधाराकडे निघाला. गांधाराच्या वालुकेवर शंख व वैदूर्य (फुटके मणी) सांडले होते.

पुष्पाद्यानैकादृश्यते ।

तत्र सुबलपुत्र स्वपुत्रसह व्यचरते ॥२११॥

पुष्प वाटिका दिसली. तेथे सुबलपुत्र (शकुनी) स्वतःच्या पुत्रासह विहार करत होता.

तत्र पाटलाबोल्यः चम्पासन् ।

भारतस्य विमानः सुबलपुत्रस्य भस्मनयने च उलूकस्य कृष्ण नयनोपश्यन् ॥२१२॥

तेथे गुलाब, अबोली, चमेली अशी फुले होती. भारताचे विमान सुबलपुत्राच्या घाऱ्या डोळ्यांनी व उलूकाच्या (शकुनी पुत्र) काळ्याशार नेत्रांनी पाहिले.

तयोरेकेन स्वम् पश्येतामातः भारताधः विमानानयत्।

शकुनीम् दृष्ट्वार्जुन कुचेष्टायाहासत् ॥२१३॥

त्यांच्यातील एकाने तरी आपल्याला पाहावे म्हणून भारताने आपले विमान खालती आणले.
शकुनीला पाहून अर्जुन कुचेष्टेने हसला.

सुबलपुत्र भ्रुनौ अतनताम् ।

यदृश नयनविभ्रमेभ्यः क्रोधतीरोः तौ प्रत्यचं व्यसृज्यताम् ॥२१४॥

ते पाहून सुबलपुत्राच्या भुवया ताणल्या गेल्या. जणू काही डोळ्यांच्या हालचालींनी क्रोधतीर भुवया सोडू पाहतात.

सुबलपुत्राकोशात् “त्वमार्जुनासि”

भारत न्यश्चितत् “त्वम् मातृलाः न विश्वससि ?” ॥२१५॥

सुबलपुत्र ओरडला, “तू अर्जुन आहेस!” अर्जुनाने चिंता न करता म्हटले, ”तुला विश्वास नाही का,तू माझा मामा आहेस?”

भारतागच्छतेन्द्रप्रस्थे गान्धारातिक्रमित्वा ।

यमुनाया तरङ्गनार्वस्त्रागोलीया तदृशाभवन् गोलीय भवित्वा ॥२१६॥

भारत गांधार ओलांडून इंद्रप्रस्थाला आला. यमुनेचे तरंग वळणाऱ्या गोधडीप्रमाणे वळत होते.

नद्यैतस्मौर्जुनद्रौपदीरुक्मिणीसुभद्रासत्यभमा।

कृष्णस्यदि भार्याः व्यहरन् सुन्दर सूर्यकुण्डे यमुनातीरे ॥२१७॥

नदीकडे पाहून अर्जुनाला आठवलं की अर्जुन, (तो स्वतः) द्रौपदी, रुक्मिणी, सुभद्रा, सत्यभामा व कृष्णाच्या अन्य स्त्रिया एकदा यमुना तीराजवळील सुंदर सूर्य कुण्डाच्या परिसरात विहार करायला गेले होते.

यमुनयो नयैव भवत कृषी अवर्धते ।

द्यूतम् भवत मर्दनानाम् लङ्घित्वानयते ॥२१८॥

या यमुनेवर आपण कृषी व्यवस्था वाढवली. द्युताकरिता याच यमुनेला आपण आपल्या रथांनी ओलांडले होते.

तस्याः तटे राधिका घटायच्छित्वासीत् ।

ताम् दृष्ट्वा गौरवर्णं विसृजित्वा द्रौपदी तमास्मर्येत् ॥२१९॥

तिच्या तटावर राधिका घट भरुन घेऊ इच्छित होती. तिला पाहिल्यावर त्याला गौरवर्ण सोडून द्रौपदी स्मरली.

कृशांगीम् म्लानिताम् पुन्डीरिकाम् राधिकाम् ।

दृष्ट्वा तमाभवते कृशांगी हसिता नीलपञ्कजा द्रौफद्याः स्मरणम् ॥२२०॥

कृश अंगयष्टीची, म्लान झालेली जणू श्वेतकमल भासणाऱ्या राधिकेला पाहून कृश अंगयष्टीची मात्र हसतमुख, नीलकमल भासणाऱ्या द्रौपदीची आठवण झाली.

तमास्मर्यैतैक प्रङ्सग ।

सामिलत् यदा सः केशवसहागच्छत् गोकुले भवत बान्धव स्त्रियौसंग ॥२२१॥

त्याला एक प्रसंग आठवला. ती (राधा) भेटली होती, जेव्हा तो आपल्या बान्धवासह, केशवासह व पत्नीसह गोकुळात गेला होता.

भारतावातरत् विमानर्राधायाः समीपे ।

यमुनयापुरतः तृतीयोषा न ?

आगतोर्वश्यः मनसि ॥२२२॥

भारताने राधेजवळ विमान उतरवले, तेही यमुना नदी समोर. 'ही तिसरी तर नाही नव्हे? उर्वशीच्या मनात आलं.

बिम्बाधर् पुष्पाच्छादितः पदिकौवातरत् ।

यदृश कृष्णस्य सामान्यप्रतिमा विमानातावातरत् ॥२२३॥

बिम्बफलासारखे अधर असलेला अर्जुन पुष्पांनी सजविलेल्या पायऱ्यांवरून उतरला जणू काही कृष्णाचे प्रतिबिंबच विमानातून उतरले आहे.

तस्यान्वोर्वशी अवातरतापि ।

हस्तबद्धिता प्रतिकारक्षमा न कर्तुमाशक्यत् तस्याभवत् ॥२२४॥

त्याच्या पाठोपाठ उर्वशीही उतरली, हात बांधलेली असल्यामुळे ती प्रतिकार करू शकत नाही असे तिचे झाले.

सा हस्तौ घर्षित्वा ।

अकथयत्, “भारत!” क्रोशित्वा ॥२२५॥

ती तिचे हात घासत ओरडत म्हणाली, “भारता !”

विमानः घर्षितातः वालुकाङ्गे पतित्वा ।

राधापश्यत् प्रत्यार्जुनमान्बलित्वा ॥२२६॥

विमान वाळूवर घासत जाऊन पडलं. राधेने अर्जुनाकडे वळून पाहिले.

भारत प्राचरेत कट्योपरि हस्त धृत्वा ।

अचिन्तयत् यमुनया जले भवतः प्रतिबिम्ब दृष्ट्वा ॥२२७॥

भारत आपल्या कमरेवर हात ठेवून पुढे चालू लागला. यमुनेच्या जलात आपले प्रतिबिम्ब पाहून विचार करू लागला.

राधया घटम् न्यमज्जते |

घटागमनेनार्जुनस्य प्रतिबिम्ब च यमुनायाः जलापि अभनकते ||२२८||

राधेने घट बुडविला. घटाच्या (जलात) आगमनाकारणे अर्जुनाचे प्रतिबिम्ब व यमुनेचे जलही भंगले.

यदृश घटस्य क्षेपेन यमुनाजलाभनक् |

यदृशैव द्युतक्षेपेन भवतः जीवनोपदागन्ति च जीवनाभनक् ||२२९||

ज्याप्रमाणे घटाच्या क्षेपामुळे यमुनाजल भंगले. त्याचप्रमाणे द्युताच्या क्षेपामुळे आपल्या (पांडवांच्या) जीवनातील विपत्ती आल्या व जीवन भंगले.

व्याहचिन्तयतार्जुन |

अप्रणमत् यमुनामर्जुन ||२३०||

विचार करत होता करत होता अर्जुन! त्याने यमुनेला प्रणाम केला.

तेन कृष्णपञ्कजदलौकयुनक्ते |

पाटलारक्तापर्णे आपगद् न्यमीलते ||२३१||

त्याने काळ्या कमळांची दले (हात) जोडली. गुलाबाची आरक्त पर्णे (डोळ्यांची पापण्या) मिटल्या.

सकथयत् “यमुनादेवी ! तव घटे कृषी च गोकुलावर्धम् ।
त्वा व्रतोपासनाः कृत्वातुष्यम् ॥२३२॥

त्याने म्हटले, “यमुनादेवी ! तुझ्या तटावर गोकुळ (दुग्ध व्यवसाय व कृषी व्यवसाय) वृद्धिदगंत झाली होती, तीही आमच्याकडून. आम्ही तुला व्रत उपासना करुन संतुष्ट केलं.

त्वम् यदृश गोकुलम् वर्धसि ।
तदृशेंद्रप्रस्थम् वर्धसि ॥२३३॥

“तू ज्याप्रमाणे गोकुळ ग्रामास विकसित केलंस, त्याप्रमाणे इंद्रप्रस्थाला विकसित केलसं.

(रुदनश्वरे) राज्यमगच्छत् मम् हस्ताद् ।

विटम्बनायाः दारुणा शुचि विजनवासोमि दुःखदः ॥२३४॥

(रडवेल्या स्वराने) “माझ्या हातून राज्य गेलं! विटम्बनेच्या दारुण दुःखामुळे पवित्र मानला जाणारा वनवासही दुःखद झाला.

कौरवेभ्यः द्रौपद्या भयानका विटम्बना कृते ।

कर्णेन सतीम्पतिव्रताम् वारांगनादि अपशब्दाः वद्यते ॥२३५॥

“कौरवांनी द्रौपदीची भयानक विटम्बना केली. कर्णाने सतीपतिव्रतेला ‘वारांगना’ इत्यादी अपशब्द म्हटले.

एङ्कांतभंडं दंडे त्वापार्थये ।

काचन नार्या न कामये ॥२३६॥

“एकांतभंगाचा दंड भोगताना तुला प्रार्थना केली (मी), “कुणीही स्त्रिने माझी इच्छा धरू नये.”

तहर्यापि नागकन्योच्छत माम् ।

चित्राङ्गदामि चरणौ अधारयत् मम् ॥२३७॥

“तरीही नागकन्या (उलुपी) ने माझी इच्छा धरली. चित्रांगंदेने माझे चरण धरले.

भवित्वीयत् शिशुपालस्य रुधिर यज्ञोपतत् ।

मतीभ्रष्टः धर्मभ्राता द्युतामन्त्रणाममानयत् ॥२३८॥

“यज्ञात शिशुपालाचे रक्त सांडले. एवढे होऊनही मतीभ्रष्ट झालेल्या भ्राता धर्माने द्युताच्या आमंत्रणाला मान्यता दिली.

शकुनी अवञ्चयतस्माकम्।

किन्तु वयमपि न ताम् पर्यपालत् सभामध्ये॥२३९॥

“शकुनीने आम्हांला फसवले. पण आम्हीही द्यूतसभेत तिचे रक्षण केलं नाही.

पुर्नराज्यलभत् ।

दुर्बुद्धः युधिष्ठिरभ्राता द्युते हसिन्न राज्यमपाविन्दत् ॥२४०॥

“पुन्हा राज्य लाभले. मात्र दुर्बुद्ध भ्राता युधिष्ठिर पुन्हा द्युताकरिता हस्तिनापुरात गेला.

विजनवासोस्माकनः पुत्राः द्रुपदगृहोगच्छन् ।

नियत्याः कृत्यास्माकनः पितृहृदयाभङ्गन् ॥२४१॥

“विजनवासात आमची मुले द्रुपदाच्या गृही गेली. नियतीच्या या कृतीने आमची पितृहृदये भंगली.

ऋष्याराज्ञाभवत् ।

अतार्जुनेषागच्छत् ॥२४२॥

“ऋषिंची आज्ञा झाली. म्हणून हा अर्जुन तपस्येसाठी गेला.”

विरहैवावयौगच्छेत् ?

द्रौपदी किम् भाज्यमासीत् ॥२४३॥

“विरहात आम्हांला का टाकलेस? द्रौपदी वाटण्याजोगी होती का?”

यदृश विद्या भ्रातृभाज्याम् नास्ति ।

तदृशेका नारी भ्रातृभाज्यम् नास्ति ॥२४४॥

“जशी विद्या भावांत वाटली जात नाही, तशी एक स्त्री भावांत वाटली जाऊ शकत नाही.”

तस्यार्मम् स्वप्नचूर्णयत् ।

तदृश तस्या र्ममाकाङ्क्षामि अचूर्णयत् ॥२४५॥

“तिचे-माझे स्वप्न चकनाचूर झाले, तसेच तिच्या -माझ्या आकांक्षाही चूर चूर झाल्या.

चकृष्ण ! त्वमास्मकनः परिणयमानुजासि ?

कोमला द्रौपदीमपि अवहेलनायाः शृङ्गा ददासि ॥२४६॥

“आणि कृष्णा ! तू आम्हां सर्वांच्या परिणयास अनुमती दिलीस ? कोमल द्रौपदीला अवहेलनेची शिखरे दिलीस?”

च त्वमाकथयस सहतम् विजनवासम्।

सतीम् कथम् ददेय दुस्समाचारम् ॥२४७॥

“आणि तू म्हणालास त्याप्रमाणे आम्ही वनवास साहतोय. मात्र सतीला कशाला आम्ही त्रस्त करतोय, दुःख देतोय ?

कृष्ण ! कृष्ण ! कृष्ण ! कृष्ण ! |

वाष्णोय ! वाष्णोय ! वाष्णोय ! मधुसूदन !

सतैव जीवने किम् हृषीकेश ! हृषीकेश !

व्यसनः? ॥२४८॥

“कृष्णा ! कृष्णा ! कृष्णा ! कृष्णा ! कृष्ण ! वाष्णोया! वाष्णोया ! वाष्णोया !मधुसूदना !
सज्जनांच्या जीवनात दुःख व संकटे का? हृषीकेशा ! हृषीकेशा !

हे भगवान् !!! कृष्ण ! तवार्जुनेष कर्म किम् जानाति ?” |

भारत रोदनायारभति ||२४९||

“हे भगवन्ता ! कृष्णा ! तुझे कर्म हा अर्जुन जाणतो (जाणू शकतो) काय?” भारताने शोक करायला सुरुवात केली.

द्वयोः हस्तयोमध्ये भालम् वृणित्वा |

भारतारोदयत् यमुनोश्रुणी सिञ्चित्वा ||२५०||

कपाळाला हात लावून भारत शोक करू लागला. त्याचे अश्रू यमुनेत पडू लागले.

तया श्रुणी तस्यवस्त्रोर्द्राभवत् पतित् ।

यदृश तस्यमनगच्छत् मार्जित्वा ॥२५१॥

त्याचे अश्रू त्याच्या वस्त्रांवर पडून त्याची वस्त्रे ओली झाली. जणू काही त्याचे मन धुवून निघाले.

अहसतोर्वशी तत् दृष्ट्वा ।

यदृश तस्माम् दुर्दुषाभवत् जाग्रित्वा ॥२५२॥

ते पाहून उर्वशी हसली. जसं काही तिच्यातील खलत्व जागृत झाले.

‘रोदित बालकः’ अकलाप्रवीण’ |

शब्देभ्यादृशेभ्योर्वशी तस्यादुनोत् मनः ||२५३||

‘रुदन करणारा बालक’ ‘कलेत प्रवीण नसलेला ’ अशा शब्दांनी उर्वशी त्याचे मन दुखवत होती.

भारतस्य द्वयो कृष्णौः स्कन्धयोपरि |

कस्यापि श्यामलौः हस्तौः ||२५४||

भारताच्या दोन्ही काळ्या खांद्यावर कुणाचेतरी सावळे हस्त ठेवले गेले.

स्पृश्रसंवेदनायार्जुनोत्तिष्ठत् ।

पुरतस्य द्वे कृष्णोङ्गुल्याभाम् तस्या श्रुणी प्रामडेत् ॥२५५॥

स्पर्श संवेदना झाल्यामुळे अर्जुन उठला. समोरच्याच्या दोन सावळ्या बोटांनी त्याचे अश्रू निपटून काढले.

भारत 'माधव' आलिङ्गत् क्रोशित्वा ।

राधामि कृष्णसमीपोगतः धावित्वा ॥२५६॥

भारत 'माधवा' असे ओरडून त्याला मिठी मारली. राधाही कृष्णापाशी धावत आली.

कृष्णाकथयत् भारतस्य स्कन्धोपरि हस्तौ न्यासित्वा।

“गुडाकेश ! किम् कारणेन् रोदिसि ?” ॥२५७॥

कृष्ण भारताच्या खांद्यावर हात ठेवत म्हणाला, “गुडाकेशा! ! कुठल्या कारणाने तू शोक करतोस ?”

मम् भक्त! त्व सामान्य विजनवास न सोढुम् शक्वोसि?”

भवतः दार्यापुत्रानाम् विरह न सोढुम् शक्वोसि ?” ॥२५८॥

“माझ्या भक्ता ! तू साधासोपा वनवास सहन करू शकत नाहीस? आपल्या पत्नी-पुत्रांचा विरह साहू शकत नाहीस?”

यस्याधिक सोढुम्शक्ती तमैवानेकाः व्यसनाः ।

मनसः सहशक्ती वर्धेत् सहाय व्यसनाः ॥२५९॥

“ज्याची जास्त सहनशक्ती त्यालाच अनेक विपत्ती सहन कराव्या लागतात. मनाची सहनशक्ती वाढण्याकरिता विपत्ती साहाय्यक होतात.”

शिशुपालस्य रुधिर यज्ञैव पतुमासीत् ।

भ्रमास्ति तवेषाशुभ सव्यासचिनेमस्तिम् नाभवत् द्युत ॥२६०॥

“शिशुपालाचे रक्त यज्ञातच सांडायचे होते. हे अशुभ आहे, हा तुझा भ्रम आहे, सव्यासची ! त्यामुळे द्युत घडले नाही.”

हे मित्र ! द्रौपदी भातृभाज्य नास्ति ।

किन्तु तस्यीच्छा पञ्चगुणानाम् वरास्ति ॥२६१॥

“हे मित्रा ! द्रौपदी भावांत वाटण्याजोगी नव्हती. मात्र तिची इच्छा पंचगुणाचा वर मिळावा अशी होती.”

जीवनस्य द्वे धाम्नी दर्शित ।

कर्तव्येषः मम् शर्मनशुचः शीतोष्णः पुष्पाकण्टकाः जन्ममृत्यू वन्सतवर्षा जम्बुकाजाः
अहिनकुलम् बदरीमूलकम् चुम्बन्नखचिन्हाः मिलनविरहम् शर्मव्यसनौ मानापमानम्
जानिहि सत्कृतापराधम् स्तुतिनिन्दा प्रेमरोषम् मानवताद्वेषम् हास्याश्रूम द्वन्दाः
समाहारितः ॥२६२॥

“जीवनाच्या दोन बाजू दाखवायचे, हे माझे कर्तव्य आहे सुख-दुःख, उष्ण- शीत, फुल-काटे, जन्म- मृत्यू, वसंतऋतू – वर्षा ऋतू, साप -मुंगूस, फांदी -मुळे, चुंबन -ओरखडे, मिलन -विरह, सुख-विपत्ती, मान-अपमान, चांगले कर्म -दुष्कर्म, स्तुति-निंदा, प्रेम -रोष, मानवता -द्वेष, हसू-आसू, काळे -गोरे, अशी समाहार द्वंद्वे तू जाणून घे.”

राधामि माधवामालिङ्गत ।

कृष्णस्य वचः श्रुत्वार्जुन शान्ताभवत् ॥२६३॥

राधेनेही कृष्णाला आलिंगन दिले. कृष्णाचे शब्द ऐकून अर्जुन शांत झाला.

तत् शुचिमिलनासीत् ।

चकोरपक्ष्यः पुनश्चन्द्रसंङ्ग मिलनासीत् ॥२६४॥

ते अत्यंत पवित्र मिलन होते. ज्याप्रमाणे चकोरपक्ष्याची भेट पुन्हा चंद्रासह झाली.

राधाकृष्णयौः मनोमिलन पूर्वैव कदासीत् ।

द्वोपि मनासि एकरूपास्ताम् ॥२६५॥

राधाकृष्णाचे मनोमिलन पूर्वीच कधीच झाले होते. ते दोघेही मनाने एकरूप आहेत.

द्वे शक्त्योः तत् मिलनासित् ।

कृष्णभक्ता राधाम् किमर्थम् कृष्णा न वदित्वा भारतस्येष्य प्रश्रार्विभावत् ॥२६६॥

ते दोन शक्त्यांचे मिलन होते. भारताच्या मनात एक प्रश्न आला, “कृष्णभक्ता राधेला का ‘कृष्णा’ म्हणत नाही ?

किन्तु प्रेम्णा कृष्णस्य मन दुनोयतुमशक्वन्त् ।

माधवः तस्यः शङ्कितःमुखः दृष्ट्वाजाणत् ॥२६७॥

परंतु कृष्णाच्या प्रेमाकारणे मन दुखावू इच्छित नव्हता. माधवाने त्याच्या (अर्जुनाच्या) शंकित चेहऱ्याकडे पाहून सर्व काही जाणले.

“किमर्जुन चिन्तयसि ? ।

किमर्थं साशङ्कांसि !!” ॥२६८॥

“अर्जुना ! काय विचार करतोस ? का शंका ग्रस्त झालास?”

हृषीकेशापृच्छत् ।

राधामदृष्ट्वा तदृशार्जुनावदत्.॥२६९॥

हृषीकेशाने विचारले. तसा राधेकडे पाहत अर्जुन म्हणाला.

“मनमोहना ! त्वायि प्रेयः दुनम् नेच्छामि ।

त्वम् जानीही मम् मनातः न कथयामिन !॥२७०॥

“मनमोहना ! तुझ्या प्रिय व्यक्तीला दुखवू इच्छित नाही. तू जाणून घे माझे मन (मनातील भावना) मी सांगत नाही.”

राधेतच्छत्वा साशङ्क दृशापश्यत् ।

“न विभिही, कथय ! नियत्याः कृत्याः भवयस्य मनदुनोत्तत् पूर्णोन्मीलौ नेत्राभ्याम तद
मम मनस्य किम् सहामि कृष्णवदत् ॥२७१॥

ते ऐकून राधेने अर्जुनाकडे सांशक दृष्टीने पाहिले. “घाबरु नकोस, बोल ! नियतीच्या कृतींनी भक्ताचे मन दुखावले गेले तेही मी उघड्या डोळ्यांनी सहन करतो. तर माझ्या मनाचे काय?” कृष्ण म्हणाला.

अर्जुन, “राधा तव प्रेयसी तथा पूर्णांगिनी ।

किंतु तस्या न किमर्थम् नाम कृष्णांगिनी “ ॥२७२॥

अर्जुन म्हणाला, “राधा तुझी प्रेयसी तसेच पूर्णांगिनी (अर्धांगिनी नव्हे) आहे. पण तिचे नाव कृष्णांगिनी का नाही?”

कृष्ण, “त्वम् पार्षती च कृष्णकृष्णे ।
वदिते यत् युवाम् ममाभिजातेकरुकपे ॥२७३॥

कृष्ण म्हणाला, “तू व पार्षती म्हणजे कृष्ण व कृष्णा संबोधले जातात. कारण तुम्ही दोघे माझ्याशी जन्मजात जुळलेले आहात.”

“भवताः ममेव पूस्यति भक्त्यार्तृष्णाम्।

निसीम भक्ती श्रध्दा च निष्ठा स्थः समस्तान वैष्णवानादर्शो पाञ्चाली च त्वम् ॥२७४॥

“भक्तच माझ्या भक्तीची तृष्णा पूर्ण करतात. निस्सीम भक्ती, श्रध्दा व निष्ठेकारणे तू व पांचाली समस्त वैष्णवांना आदर्श ठराल.”

मम् प्रेयोत्तर भक्तोव प्रियाः माम् ।

सखानुभावामि भक्तायानुद्यावामि विसृजित्वा हस्तस्य कार्यम् ॥२७५॥

“माझ्या प्रेयसी वा परिवारजनांपेक्षा भक्तच प्रिय ठरतात मला. मी त्यांना मित्ररूपात अनुभवतो. भक्ताकरिता मी हातातले काम टाकून धावत येतो.”

युवामुत्कट भक्त्याः सन्तुष्टाहम् ।

ददामि पाण्डवानामुत्तर दायित्वातः कृष्णौद्रे युवाम् ॥२७६॥

“तुम्हां दोघांच्या उत्कट भक्तीवर मी संतुष्ट झालोय. म्हणून मी पाण्डवांच उत्तरदायित्व तुम्हा दोघां कृष्णांवर सोपवतो.”

भावभूतार्जुनालिंगत् माधवम् ।

तस्याश्रुणि. कृष्णस्यागाचलतन्वगम् ॥२७७॥

भावभूत झालेल्या अर्जुनाने माधवाला आलिंगन दिले. त्याचे अश्रू कृष्णाच्या गालावर पडले.

“चभारत ! मम कर्तव्यम् पुरयितुम् दास्ये ।

चरामि व माम् विलपानन्दायच्छित्वा दास्ये “ ॥२७८॥

“चल, भारता ! माझे कर्तव्य पूर्ण करु दे! दुःख व आनंद घेऊन नको जाऊ देऊस मला (स्थिर मनाने जाऊ दे)”

कथयित्वोष हृषीकेशगच्छत्।

गुडाकेशापि द्वे दृष्ट्वा विमानोरोहत् ॥२७९॥

असे म्हणून हृषीकेश गेला. गुडाकेशही त्या दोघांकडे (राधा -कृष्णाकडे) पाहत विमानावर चढला.

पार्थम् दृष्ट्वोर्वशी अलपत् ।

विमानम् पार्थाचलियत् ॥२८०॥

पार्थाला पाहून उर्वशी पुटपुटली, काहीतरी. विमान पार्थाने चालवले. (अर्थात विमान चालवायला सुरुवात केली.)

विमानुडयेतुतंग नील गगने ।

यमुनाति क्रमित्वा सगच्छतेन्द्रप्रस्थे ॥२८१॥

विमान आकाशात उंच उडालं. यमुनेला ओलांडून तो इंद्रप्रस्थाला गेला.

विमानचुम्बत् धरित्रीम् |

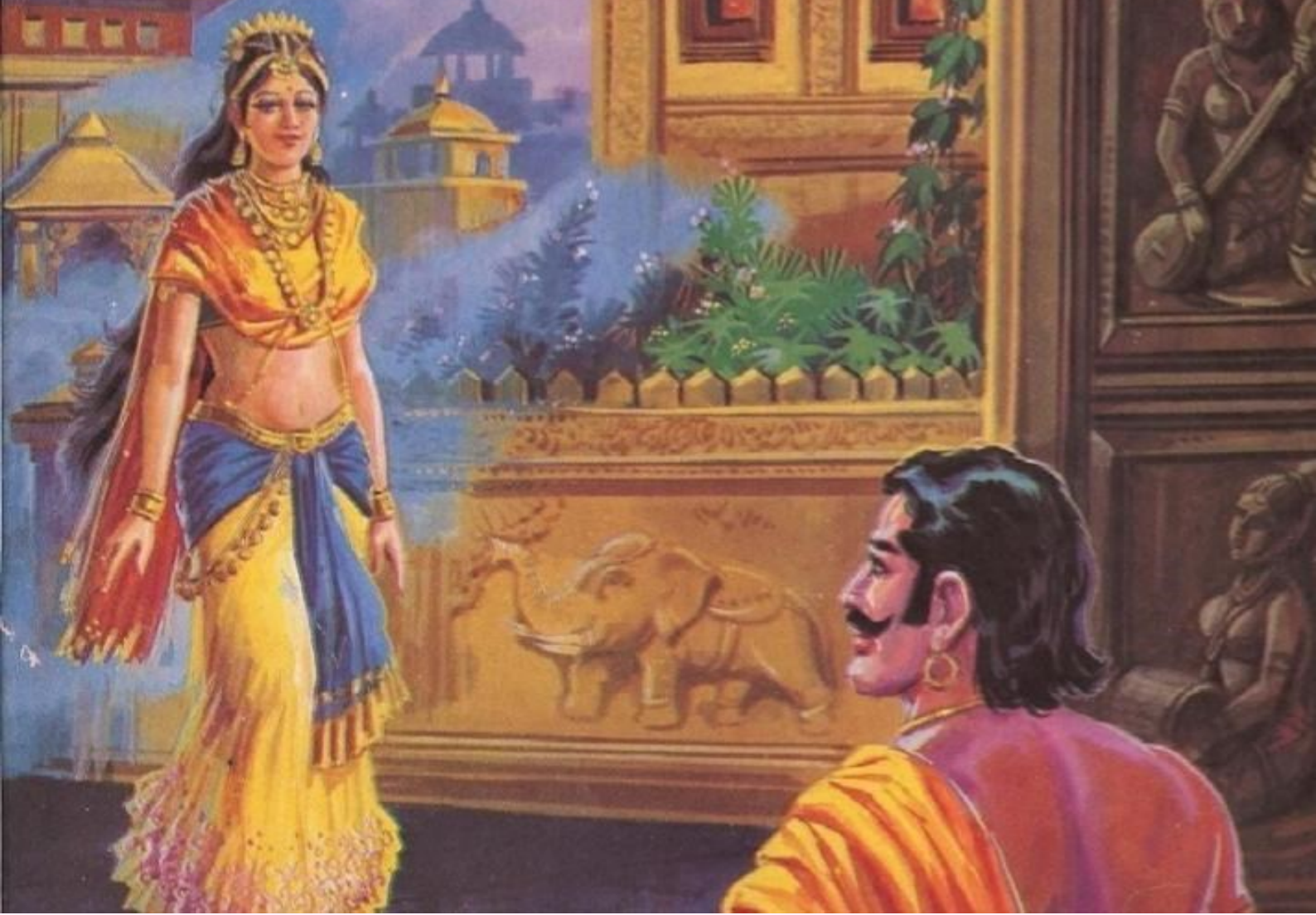
जनानैकार्जुनस्य स्वागतायाधावन् सीमाम् ||२८२||

विमान धरितीवर चुम्बत उतरलं. अनेक लोकांनी सीमेवरच अर्जुनाचं स्वागत केलं

स्त्रियोकयार्जुनस्य पदौपरि |

जलासिञ्चयत् च पुष्पाः व्यसृजत्तस्योपरि ||३८३||

अनेक स्त्रियांनी अर्जुनाच्या पावलांवर जल सिंचित केले व त्यावर फुले वाहिली.

भारतास्याधयौपरि स्मितरेषालिखत् ।

“कोषा?” दृष्ट्वोर्वशीम् वृध्दगृहमेधिनपृच्छत् ॥२८४॥

भारताच्या ओठांवर स्मितहास्य उमटले. “कोण ही?” उर्वशीकडे पाहून वृध्दगृहमेधिने (गृहस्थाने) विचारले.

अवातरतोर्वशी विमानात् ।

“राज्ञः नवभार्या किम् ?” युवनोकेन कुचेष्ट्यावदत् ॥२८५॥

उर्वशी विमानातून उतरली. “महाराजांची नवीन भार्या आहे का?” एक युवक कुचेष्टेने म्हणाला.

भारताकथयत् मानभावात् ।

“ममाध्यापिकाप्सरोर्वशी शास्ति नृत्यात् च गायनात् ॥२८६॥

भारत मानभावीपणे म्हणाला, “माझी अध्यापिका अप्सरा उर्वशी नृत्य -गायन शिकवते.”

सैवोद्धत युवावदत् कुचेष्टया ।

“गुरुचरणौ आरोहापारोहितुम् हस्ताभ्याम धारयेतेष जानते शिष्येन वा शिष्यया” ॥२८७॥

तोच उध्दट युवक कुचेष्टेने म्हणाला, “गुरुंची पावले ओंजळीत धरून विमानातून चढायला - उतरायला पाहिजे, हे शिष्याने वा शिष्येने जाणायला हवे.”

भारत समाभ्रमत ततोर्वशी उपहासेना कथयत् ।

“द्रोणाचार्य तमेतद् नाशात्” ॥२८८॥

भारत संभ्रमात पडला. तेव्हा उर्वशी उपहासाने म्हणाली, “द्रोणाचार्याने त्याला हे शिकवले नाही.”

एतच्छ्रुत्वा भारतस्य द्वयोः नेत्रयोः क्रोधेन दुःखेना श्रुणि चागच्छत् ।

यदृश तस्येक क्रोधित नेत्रादित्यः द्वितीय दुःखित शशी चासीत् ॥२८९॥

हे ऐकून भारताच्या दोन्ही डोळ्यांत क्रोधाने व दुःखाने अश्रू आले. जणू काही त्याचा एक नेत्र क्रुद्ध आदित्य होता व दुसरा दुःखी शशि होता.

सक्रोशत् नोर्वशी | मम निष्ठात्यन्त द्रोणाचार्यविषये मनसि |

तमैव दृष्ट्वा तस्यचरणौ धारयतुम् विचारागतः मम मनसि |” ||२९०||

तो ओरडला, “नाही उर्वशी! माझ्या मनात द्रोणाचार्यांबद्दल अत्यंत निष्ठा आहे. त्यांना पाहून त्यांचे चरण धरावेसे मला वाटते.”

पुनोद्धताकथयत्, “पक्षकृतः शिष्यः |”

वृध्दाकथयत् “न ज्येष्ठानोपाहास्य |” ||२९१||

पुन्हा उध्दट युवक म्हणाला, “पक्षपाती शिष्य!”

वृद्ध म्हणाला, “ज्येष्ठांचा उपहास करू नये.”

“चलार्जुनोर्वश्यौ” वृध्दाकथयततो ।

चरित्वार्जुनापश्यतेद्रप्रस्थापरिस्थित्यौ ॥२९२॥

“चला, अर्जुन व उर्वशी!” वृद्ध त्यांना म्हणाला. चालता चालता अर्जुन इंद्रप्रस्थातील परिस्थिती पाहू लागला.

पूर्वमादृश्यतोडगणे धान्यरूपी काञ्चनम् ।

अनोर्वखाद्यस्तुभूम्येनेकाकृषकाः दृष्ट्वाभङ्गत् हृदयम् ॥२९३॥

पूर्वी इंद्रप्रस्थाच्या अंगणात धान्यरूपी स्वर्ण फुलले होते. आता मात्र दुष्काळी जमीन व अनेक दुःखी शेतकरी पाहून अर्जुनाचे मन भंगले.

कृषकानेकामि इन्द्रप्रस्थमधारयत् ।

नैकानाम् मुखे नैराश्यम् सपश्यत् ॥२९४॥

ज्या अनेक शेतकऱ्यांमुळे इन्द्रप्रस्थ टिकून होते, त्यांच्या मुखावर नैराश्य तो पाहत होता.

धारयकावाणिजः चासुप्ताः दूषित सुखविभव्योः ।

वृक्षाः च त्रिपुरापि किन्तु कीटभृता पूर्ववतादृश् द्वयो धाम्नोः ॥२९५॥

दुकानदार व व्यापारी दूषित झालेल्या सुखवैभवात मत्त झाले आहेत. दोन्ही बाजूला दिसणारे वृक्ष व मीनारे पूर्वीप्रमाणेच दिसत होती, मात्र त्यांच्या वैभवाला कीड लागली आहे.

मार्गोरुन्दे वृध्दर्जुनमनयत् ।

वर्णचित्रितोटजस्याङ्गणैका प्रौढा शूर्पोदनावरत् ॥२९६॥

अरुन्द मार्गात वृध्दाने अर्जुनाला नेले. रंगीबेरंगी असलेल्या कुटीच्या अंगणात प्रौढा सूपात भात काडंत होती.

वाम पदोपरि धृत्वापवाम पद ।

धृत्वा नवसार्यार्सा वस्त्रान्यषीदत् बहि द्वाराद् ॥२९७॥

डाव्या पायावर उजवा पाय ठेवून नवसारेचे वस्त्र धरून बाहेर द्वारावर ती बसली.

च पाषाणखण्डर्धाव्यात बहि व्यसृजत् ।

भारतस्याचानके नासिकैकापतत् ॥२९८॥

आणि धान्यातून दगडाचे तुकडे काढून ती बाहेर फेकत होती. अचानक भारताच्या नाकावर एक दगड पडला.

भारताहसत् ।

हास्यरव श्रुत्वा भ्रौ तनित्वा सोपरि अपश्यत् ॥२९९॥

भारत हसला. हसण्याचा आवाज ऐकून भुवया ताणून तिने वर पाहिले.

“कमानयसि भवान् ?” |

कथयित्वा मुक्तार्द्राःलोमनानामेक साकरोत् ध्वान् ||३००||

“कुणाला आणयलेत, आपण ?” असे म्हणून तिने आपले मोकळे व ओले केश अंबाडा घालून वळवले.

मद्यसुन्दरी तस्या नामः |

वृद्ध पत्युसह नवयुवानम् पशित्वाजागः तस्याः नेत्रे मादक विभ्रमः ||३०१||

‘मद्यसुन्दरी’ तिचे नाव होते. वृद्ध पतीसह एक नवतरुणाला पाहून तिच्या डोळ्यांत मादक विभ्रम जागृत झाला.

सा श्यामसुन्दर पार्थमपश्यत् कामभावेन ।

भारतस्यापवाङ्गोसीतोर्वशी अचरताधिकारेण ॥३०२॥

ती श्यामसुन्दर पार्थाला कामभावाने पाहू लागली. भारताच्या उजव्या हाताशी उर्वशी अधिकाराने चालू लागली.

त्रयापि दर्शनीयगृहोगच्छत् ।

अक्रोशम्मद्यसुन्दरी पात्रमर्जिकोपरि, “त्रय जलाभूतान्य् पात्रान् ॥३०३॥

तिघेही दर्शनीय गृहात गेले. मद्यसुन्दरी पात्रे घासणाऱ्या स्त्रीला ओरडली, “पाण्याने भरलेली तीन पात्रे आण.”

प्रेमनर्मानायत् त्रय जलाभूतापात्रान् ।

मद्यसुन्दर्याः मनसि कागतः सोक्करेनार्जुनस्य हस्ते जलमदत्तः च द्वितीयार्जुनस्य

हस्तोदत्तः ॥३०४॥

प्रेमनर्मेने (पात्रे घासणारी स्त्री) पाण्याने भरलेली तीन पात्रे आणली. मद्यसुन्दरीच्या मनात काय आलं, (काय ठाऊक) तिने एका हाताने पाणी दिले व दुसरा हात अर्जुनाच्या हातात दिला.

चतुर्पार्थ शान्तमनसि भवतेकहस्तेन जलमपिबत् ।

द्वितीयेन तस्याः हस्तः तस्या पत्युः हस्तोदत्तः ॥३०५॥

चतुर पार्थाने शांत मनाने आपल्या एका हाताने जल प्यायले व दुसऱ्या हाताने तिचा हात तिच्या पतीच्या हातात दिला.

तस्यः कृत्ये नकार ज्ञात्वा ।

तामभात् युवानम् मोहित उद्देशस्वप्नागतः भनकित्वा ॥३०६॥

त्याच्या कृत्यातील नकार जाणताच तिला वाटले की युवकाला मोहित करण्याचे स्वप्न व उद्देश भंगित झाला.

सा हेलयोदतिष्ठत् पत्योर्वश्यो जलम् दत्त्वा ।

सागच्छत् पाकगृहे पात्रानायच्छित्वा ॥३०७॥

ती आपल्या पती व उर्वशीला जल देत तिष्ठत उभी राहिली. आणि ती पात्रे घेऊन पाकगृहात गेली.

समाक्रोशतार्जुन, “कत्र वदामि भ्राता ।

क्षमस्व लस्जामि कथयते मे किम् वदिता ?” ॥३०८॥

अर्जुन सावरत म्हणाला, “काय बोलू, बंधू? क्षमा करा, मला लाज वाटते (हे विचारायला).

ती मला काय म्हणाली?”

मद्यसुन्दर्याकारणेनार्जुनालस्जत् ।

वृद्धमादृशाभात् ॥३०९॥

मद्यसुन्दरीमुळे अर्जुन लाजला असेल, असे वृद्धाला वाटले.

भारतस्य सुन्दर नेत्रोपरि आगच्छनलोमनाः ।
लज्जायोदतिष्ठतारकृतरेषनाः ॥३१०॥

भारताच्या सुन्दर नेत्रांवर केशांच्या बटा आल्या. त्याच्या गालावर लाजेने लाल रेषा उभ्या राहिल्या.

यदृश तस्य श्यामसरसोपरि रक्तसरोजेदलोन्मीलन् ।
“मधुकचूर्णं त्वत्समीपे किम् ?”
नज्ञातर्जुनस्य शब्दाः मुखाद् बर्हिपतन् ॥३११॥

जणू काही त्याच्या सावळ्या सरोवरावर लाल रंगाच्या कमळांच्या दलांच्या रेषा उमटल्या होत्या.
“ मधुकाचे चूर्ण तुमच्याकडे आहे का ?” काय माहित, अर्जुनाच्या तोंडून शब्द बाहेर पडले.

“भारतेयतैवा ? प्रिये, खाद्यनन्तरोनाय् मधुकचूर्ण” ।

वृध्दादिशत् मद्यसुन्दरी वह्नोदहत् दारु ॥३१२॥

“भारता ! इतकंच?प्रिये ! खाद्यानंतर मधुक चूर्ण आण.” वृध्दाने मद्यसुन्दरीला आदेश दिला.
मद्यसुन्दरीने विस्तवात लाकडं घातली.

मद्यसुन्दरी खाद्यारोहयत् ।

अधोमुखेनार्जुनाखाद्ययत् ॥३१३॥

मद्यसुन्दरीने जेवण वाढलं. खाली मानेने अर्जुन खाऊ लागला.

भोजनानन्तर वृध्दासहितार्जुन शतपादाकरोत्।

शुभ्र पदार्थेन मार्जिता मधुकचूर्णं भारतम् सादत्त ॥३१४॥

भोजनानंतर वृध्दासहित अर्जुनाने शतपावली केली, त्यावेळी शुभ्र पदार्थात मळलेले मधुकचूर्ण त्याने भारताला दिले.

मधुकचूर्णानाम् सशुभ्रकणा स्वतंत्र विसृज्यतयतित्वा ।

कणौकैणम् मधुकचूर्णं खाद्यत् व्यूढाम् दृष्ट्वा ॥३१५॥

मधुकचूर्णातील शुभ्रकण बाजूला टाकत एक कण नि कण व्यवस्थित पाहत तो मधुकचूर्ण खात होता.

मधुकचूर्णं तर्जन्या घर्षित्वा ।

शुभ्रदन्तोपरि भारताकरोत् मृत्तिकावर्णं कृत्वा दंतमंजनश्च ॥३१६॥

मधुकचूर्णं तर्जनीने मळत भारताने तो आपल्या शुभ्र दातांवर घासून त्यांना (दातांना) मातकट केले आणि दंतमंजन केलं.

“भारत ! शर्मछायागतः किमर्थम् द्युतमागन ।

तव पतिव्रताम् के शुचर्सहते ? प्रजापि दुर्योधनस्य लगुडप्रहारासहत ?” ॥३१७॥

“भारता ! कशाला द्युताला गेलात ? त्यामुळेच सुखाची सावली गेली. तुझ्या पतिव्रतेने किती दुःखे साहावीत? प्रजेनेही दुर्योधनाचे प्रहार सहन करावा काय?”

“द्युतैक व्यसनास्ति ।

एतदैव धर्मशास्त्र कथयति ॥३१८॥

“द्युत एक व्यसन असते, हेच कथन धर्मशास्त्राचे आहे.”

“द्रौपद्यार्पुष्यता परिवादनिवारणव्यवस्था कृष्यार्थाव्यवस्थाभ्याम् वयमास्म परिवादहीन
अन्नार्थासुखे ।

त्वया पुष्यिता वाणिकव्यवस्थाः वाणिजभवन् सन्तुषे ॥३१९॥

“द्रौपदीने कृषी, जनतक्रार निवारण व अर्थव्यवस्था चांगल्या प्रकारे सांभाळली. त्यामुळे आम्ही
अन्न, उत्तम आर्थिक स्थिती व सुव्यवस्थेकारणे सुखी होतो. आमचा व्यापार उत्तम रितीने
फळला -फुलला होता. अर्जुना, तू व्यापार व्यवस्था सांभाळली म्हणून व्यापारी संतुष्ट होते.”

“नकुलेन पुष्पिताश्चाव्यवस्थार्सर्वाश्चार्कृतात्तमाः ।

यदि वयमक्रीणीमर्तर्हिसदत्तश्चोत्तमासंवहनपि ॥३२०॥

“नकुलाने अश्वव्यवस्था सांभाळली. सर्व अश्वाना उत्तम प्रकारचे प्रशिक्षण दिले. जेव्हा आम्ही अश्व विकत घ्यायचो, तेव्हा त्याने आम्हांला उत्तम प्रतीचे अश्व दिले होते. त्यामुळे संवहन व्यवस्था सक्षम झाली.

“सहदेवेन पुष्पिता गोव्यवस्थात क्षीर पूर्णाः गावलभनस्माकनः ।

सहदेवस्य गोधन च द्रौपद्याः कृषी व्यवस्था कारणेन सुखसुप्त पदाधस्माकनः ॥३२१॥

“सहदेवाने गोव्यवस्था उत्तम रितीने सांभाळली. म्हणून आम्हांला दुधदुभत्या गाई प्राप्त झाल्या. सहदेवाचे गोधन व द्रौपदीच्या कृषीव्यवस्थेकारणे सुख जणू आमच्या पायांशी आले होते.”

“सेनापती भीमेन कृता प्रजायार्क्षण ।

च सामंतोपरि न्यासिता नियन्त्रण ॥३२२॥

“सेनापती भीमाने प्रजेचे रक्षण केलं आणि अन्यायकारी समंतांवर नियंत्रण ठेवलं.”

“धर्मराजेन कृता धर्मर्क्षण ।

धर्मानुसारेण कृता न्यायदान ॥३२३॥

“धर्मराजांनी धर्मरक्षण केले होते. धर्मानुसार त्यांनी न्यायदान केले होते.”

“यत्र परस्त्रियाडग्गम् च शीलम् न कपि स्पृश्रातुम शक्नत् ।

तत्रस्थायिकाः सम्राज्यः शीलोपरि कलङ्क च विडम्बनाभवत् ॥३२४॥

“जिथे परस्त्रीच्या अंगास व शीलाला कोणीही स्पर्श करू शकत नाही, त्याच देशाच्या सम्राज्ञीच्या शीलावर लांछने बसली व तिची विटम्बना झाली.”

“यैः शौर्याद्यिग्वजय कृता ।

येषाम् शस्त्रवर्षावपरा मेघेनापि लस्जित्वा ॥३२५॥

“ज्यांनी शौर्याने दिग्विजय केला होता, ज्यांच्या शस्त्र वर्षावापुढे मेघांनीही लज्जित व्हावे.”(असे शूरवीर होते तुम्ही)

“यै गणेशिवेन्द्रानागादि देवतांनी पराजयता ।

यैः हस्तौ युनकित्वा लक्ष्मी तेषामपरातिष्ठता ॥३२६॥

“ज्यांनी शिव, इन्द्र, गणेश व नाग आदि देवतांना पराजित केलं होतं, ज्यांचे हस्त जुळताच त्यांच्यापुढे लक्ष्मी उभी राहते.”

“यैः द्रौपदीस्वयम्वरे ज्येष्ठ योद्ध्यान् पराजयता ॥३२७॥

“ज्यांनी द्रौपदी स्वयंवरात ज्येष्ठ योद्धांना पराजित केलं होतं.”

“येषाम् परागदाप्रहारे मेघर्वेन लस्जित्वा ।

येषाम् वेगवानासिताकौशल्यपरा चञ्चलया लस्जित्वा ॥३२८॥

“ज्यांच्या पराशक्तीमयी गदाप्रहाराच्या आवाजापुढे मेघांचा गडगडाट लज्जित होतो, ज्यांच्या वेगवान तलवारी चालवण्याच्या कौशल्यापुढे वीजेलाही लाज वाटते.”

“येषु बलवानस्येकस्पर्व गगनादि दार्येत् ।

सुन्दर्भन्यकस्येकस्य खड्ग काल्याः खड्गेयेत् रुधिरापिबत् ॥३२९॥

“ज्यातील बलवानाच्या एका रवाने आकाशही फाटून जाते, तुम्हां प्रत्येकाचे, एका -एकाचे सुंदर खड्ग कालीच्या खड्गाएवढे रक्त पिते.”

“तेषामैवेकमेव सतीजायामपमानता तेषामैव कुरुसभायाम् ।

तैवाः धर्मचारीनः पूर्णोन्मीलत्नेत्राभ्याम् कलत्रायाः मृत्युदारुणः विडम्बनाम् दृशिता

॥३३०॥

“त्यांच्याच एकमेव सती पत्नीचा अपमान त्यांचाच कुरुसभेत झाला, त्याच धर्मचारींनी उघड्या डोळ्यांनी पत्नीची मृत्यूहून दारुण विटंबना पाहिली.”

“यस्य वरदृश् पूर्णो विश्वोपरि आस्ति ।

महापुरुषैक धावित्वा हृषीकेशः भक्त्याः विडम्बना दृष्ट्वागता “॥३३१॥

“ज्याचा वरदहस्त संपूर्ण विश्वावर आहे, तोच महापुरुष -हृषीकेश आपल्या भक्तिणीची विटंबना पाहून धावत आला.”

“किन्तु द्युतमगच्छत तर्हि तत्र धर्मेण किमर्थम् द्रौपदी बाध्यान् द्युते निरस्यिता? ।

पुष्करेण कथिता तर्हयापि न्नलेन दमयंतीम् द्युते निरास्यिता “॥३३२॥

“किंतु द्युताला गेलात तरीही तिथे धर्माने का द्रौपदी व भावांना द्युतात पणाला लावलं ? पुष्कराने सांगितलं तरीही नलाने दमयंतीला द्युतात पणाला लावलं नव्हतं.”

न धृतराष्ट्रेण वर ददिता ।

यदि तर्हि दास्यः पाण्डवेयः स्वाभिमान भवता” ॥३३३॥

“जर धृतराष्ट्राने वर दिला नसता तर पाण्डवांचा स्वाभिमान कौरवांचा दास झाला असता.”

“लक्ष्मी क्रोधेन युष्मत्समीपे निर्गता ।

राजश्रयापि तवोपच्याः छत्राः निकृता “ ॥३३४॥

“लक्ष्मी क्रोधाने तुमच्या समोरुन निघून गेली. राजश्रीनेही तुमच्या डोक्यावरची छत्रे काढून टाकली.”

“कुन्तीनंदन ! रिपुभिः तवाद्वयता बाहू वीरश्रया स्फुरिता ।

तैव तव नेत्रभ्यामश्रुणी गलित्वा “ ||३३५||

“कुन्तीनंदना ! ज्या रिपुंकारणे तुझ्या दोन्ही बाहू वीरश्रीने स्फुरण पावतं होते, तेच रिपु तुझ्या नेत्रांतून अश्रू गाळण्यास प्रवृत्त करताहेत.”

वृध्दस्य वचः श्रुत्वा ।

भारतस्यश्रुणी भूमोदपतन् नेत्राभ्याम् गलित्वा ||३३६||

वृध्दाचे वच ऐकून भारताचे अश्रू नेत्रांतून भूमीवर पडले.

भारत धिककृत भवतस्शौर्यम् मनसि ।

तस्य शिराधकृता द्युतप्रकरणपर्यैक्षत तस्य शौर्ये च यशसि ||३३७||

भारताने मनोमन स्वतःच्या शौर्याचा धिक्कार केला. त्याची मान झुकली, द्युतप्रकाराने त्याच्या शौर्याची व यशाची परीक्षा घेतली होती. (व तो परास्त झाला होता.)

कत्रम गत्रहिं वास्तणेपमर्जुनस्यातीतम् कृतमाटनम् अन्वार्जुनस्य सततम्॥३३८॥

कुठेही जावे, तरीही अर्जुनाच्या अतीताचे वास्तव अर्जुनाच्या मागे मागे फिरत होते.

झटिती तेनाश्रुणी प्रामार्डता ।

वृध्देन तस्य स्कन्धोद् हस्त स्पृशन्ता ॥३३९॥

त्याने झटकन अश्रू पुसले. वृध्दाने त्याच्या स्कंधावर हात ठेवला.

“क्षमस्व माऽर्जुन ! प्राभावत मम् वचः तव मनसि ।
नेतद् ममागतः मनसि ॥३४०॥

“माफ कर, अर्जुना ! माझे शब्द तुझ्या मनाला दुखावून गेले. असा हेतू माझ्या मनात नव्हता.”

“प्रेमभाते माम् ।
पाण्डवविषयोतः कथयामि त्वाम् ॥३४१॥

“पाण्डवांविषयी मला प्रेम वाटते. म्हणून तुला सांगतोय.”

“वसताद्ययये विजनवासे ।
वसतासुच्यावसतिस्थाने किन्तु पत्नीम् दत्त संरक्षणम् ॥३४२॥

“आता तुम्ही विजनवासे राहत आहात. आसुरी वस्ती असलेल्या भागात राहत आहात. तरीही पत्नीचे संरक्षण करा.”

“सा नियत्याः कण्टकी चक्रेनाहता ।

शब्द सुख दत्त्वा पश्यत सानन्दीता ॥३४३॥

“(कारण) ती नियतीच्या काटेरी चक्राने आहत झालेली आहे. (निदान) शब्दसुख देऊन तिला आनंदी करण्याचा प्रयास करून पहा.”

“नार्येकमेव पञ्चजाया (पञ्चानाम् जाया) सासीत् ।

मृगयासमये ताम् परिपालत” ॥३४४॥

“ती पाचांची एकच स्त्री आहे, पत्नी आहे. मृगयेवेळी तिचे रक्षण करा.”

कथयित्वोतद् वृध्दाग्रावाकथयत् ।

“कुत्राद्य त्वम् गच्छसि ? अन्याः कुत्रं निवासत?” ॥३४५॥

इतकं सांगून वृद्ध पुढे सांगता जाहला, “अद्य तू कुठं निघालास? अन्य बंधू कुठं राहतात ?”

“हिमालये वसामि ।

दिवम् गच्छमि” ॥३४६॥

“हिमालयात मी राहतोय व स्वर्गीं निघत आहे.”

कथयित्वा र्जुन सर्वा कथाकथयत् ।

शृगालतन्तुवस्त्रुष्णाकाले मद्यसुन्दरी भूम्येपरि अतनत् ॥३४७॥

असे म्हणून अर्जुनाने संपूर्ण कथा सांगितली. शृगालाच्या शरीरापासून तंतुपासून बनलेले वस्त्र उष्णाकालातही मद्यसुन्दरीने भूमीवर अंथरले.

वृध्दार्जुनो पूर्णोष्मे बहिगच्छतम् ।

तो कर्णाधोपरि धर्मबिन्दौ अपतम् ॥३४८॥

वृद्ध व अर्जुन पूर्ण उन्हात बाहेर पडले. त्यांच्या कानाखाली घामाचे बिंदू निर्माण झाले.

येन मार्गेन तौगच्छतम् ।

तेनैव मार्गेन द्वे स्यंदनोगच्छतम् ॥३४९॥

ज्या मार्गानि ते गेले, त्याच मार्गानि दोन रथ आले.

स्यंदनध्वजैकस्य सुर्यवसत् ।

द्वितीयस्य सर्पोवसत् ॥३५९॥

एका स्यंदनाच्या (रथावर) ध्वजावर सूर्य वसत होता, तर दुसऱ्याच्या ध्वजावर सर्प वसत होता.

सुर्यध्वज बिम्बधारासीत् ।

सुर्यवत् पित्तेजस्विणः नेत्रयोः युवक स्तसीत् ॥३५१॥

सूर्य ध्वज (ज्याचा रथ होता तो कर्ण) सूर्याचे बिंब धारण करणारा होता. सूर्याप्रमाणे पिंगट व तेजस्वी नेत्रांचा युवक होता.

तस्य मुखस्य सुर्यवत् पित्तेजस्वी वर्णासीत् ।

यदृश तस्य मुख सुर्येन निसज्जिता रत्नाकरे न्यमज्जत् ॥३५२॥

त्याचा मुखाचा वर्ण सूर्याप्रमाणे पितवर्णी व तेजस्वी होता. जणू त्याचे मुख सूर्य बुडल्याकारणे रत्नाकराप्रमाणे होते. (अर्जुनाला पाहिल्याकारणे)

तस्या कर्णछिद्रोरक्तोस्ताम् ।

यदृश मूर्धोपरि भास्करस्य

द्वय धाम्नोः द्वे सूर्य किरणोरक्तोस्ताम् ॥३५३॥

त्याच्या कानाची भोकरं लालभडक होती. जणू काही डोक्यावर असलेल्या मध्यान्हीच्या भास्कराच्या दोन्ही बाजूला दोन सूर्यकिरणे लाल होती.

द्वितीय यदृश दञ्शालितैव सर्पासीत् ।

तस्य सर्पवते नयनोरक्तास्ताम् ॥३५४॥

दुसरा जणू दंश मारायला उत्सुक असा सर्प होता. त्याचे नयन सर्पासारखे लाल होते.

तस्योष्ठोपच्याः लोमनाः

वलिताः च भन्यकरासन् ।

तस्य स्यंदनस्य घुंगुर्यवाः महासन् ॥३५५॥

त्याच्या ओठांपर्यंत आलेले केस वळलेले व भयंकर होते. त्याच्या रथास जुळलेल्या घुंगराचा आवाज मोठा होता.

वृध्दाकथयत् “तव मधुरव ।

पार्था कोकिलासम शृण्वयितुमहमातुरातीव” ॥३५६॥

वृद्ध म्हणाला, “पार्था ! तुझा कोकिलेसारखा मधुर आवाज ऐकण्याकरिता मी अतिआतुर झालो आहे.”

कौन्तेयालस्जत् ।

स मेघस्यार्ग प्रार्थयत् ॥३५७॥

कौन्तेय लाजला. त्याने मेघांची प्रार्थना केली.

“तव श्यामसुन्दर वर्ण हे मेघ ।

प्रभावति मामातीव प्रणामामि मेघ ॥३५८॥

तुझा सावळा -सुंदर रंग हे मेघा ! मला अतिशय आवडतो. मी तुला नमस्कार करत आहे, हे मेघा !”

“क्षणे तमाभवेतालिङ्गोस् विद्युत्तम्।
 यदृश द्वे प्रेयानप्रेयस्यः मिलने सैका
 विरहरेखम् ॥३५९॥

“क्षणात अंधःकार होतो नि तू विजेला आलिंगन देतो. जणू काही प्रेयसीच्या मिलनात आलेली ती वीज (अंधकाराची एक रेघ) एक विरहरेखा असते.”

“द्रौपदीस्वयंवरोहमतनम् पशूपतिधनुष्यः ।
 तदृशा त्वमापि चपलास्वयंवरे तनेसेंद्र धनुष्यः ॥३६०॥

“द्रौपदीच्या स्वयंवरात मी ज्याप्रमाणे शिवधनुष्य ताणलं होतं, त्याप्रमाणे तूही चपलेच्या स्वयंवरात इन्द्रधनुष्य संयोजित करतोस.”

“भक्तेभ्याः त्वा स्तविता ।

दृष्ट्वोनदानन्दाश्रुणी त्वया वर्षित्वा ॥३६१॥

“तुझे भक्त तुझी स्तुती करतात, ते पाहून तू तुझ्या नेत्रांतून आनंद अश्रुवर्षा करतोस.”

“दर्पणावत् दवबिन्दवादृशाङ्गोपरि पतिता ।

भाति माम् शूचिस्नान भविता ॥३६२॥

“दर्पणासारखे दिसणारे दवबिंदू असे अंगावर पडतात की मला शुचि स्नान घडण्याचा आभास होतो.”

“यदृश त्वम् भवत हस्ताभ्याम् जलप्रसाद ददासि ।

द्वो हस्तौ तनित्वे तद् पतति सरसि ॥३६३॥

“जणू काही तू आपल्या (हातांतून) दोन्ही हात पसरून जलप्रसाद देतोस. ते जल सरोवरात पडतं.”

“तवविरहे नद्यः तपन्ति ।

दारुणष्माकाले शुष्काः भवन्ति ॥

तर्हि विरहदाह सहन्ति ।

च तव प्रतिपालन्ति ॥३६४॥

तुझ्या विरहात नद्या तापतात. दारुण अशा उष्णकालात शुष्क होतात. तरीही विरहाचा दाह सहन करतात आणि तुझी प्रतिक्षा करतात.”

“भूम्येंद्रप्रस्थस्येसा नोष्णदाह सोढुम् शक्यनति ।

धरित्री तव माता चेंद्र पिता सदा या भूमी जलेन तव तुष्यति ॥३६५॥

“त्याप्रमाणे ती इंद्रप्रस्थाची भूमी हा उष्णदाह सहन करू शकत नाही. धरित्री तुझी माता व इंद्र तुझा पिता, जी भूमी तुझ्या जलाने तुष्ट होत होती.”

“यमुना शुतुद्री विपाशागंगाद्य तव जलस्य तृषार्ता ।

शुभ्रनीलमयूरेभ्यः तवागमनस्य नर्तित्वा

स्वागत कुर्वीता ॥

चातकाः तव जलबिन्दवाः पिबेयुः ।

पिप्पलशमीमधुकाकदलीपलाशाः भवतः जटिलाः

शाखाः तनित्वा सिञ्चितः तवजल

स्वीकारेयुः ॥३६६॥

“यमुना, शुतुद्री (सतलज) गंगा, विपाशा (व्यास) आता तुझ्या जळाच्या तृषाता आहेत, पांढरे -निळे मोर नृत्य करतात, तुझ्या आगमनासमयी स्वागत करण्याकरिता. चातक तुझे जलबिंदु पितात. पिंपळ,शमी,महुआ,केळी व पळशाचे वृक्ष आपल्या जटिल शाखा ताणून तुझे जल स्वीकारतात.

“कृषकापि भवेयुनन्दीता ।
 तव जलसिन्धुनेन कृषी वर्धेत्वा ॥
 गोमहिषानपि तृणम् लभेत् ।
 तैभ्यः पुष्टिता तर्हि क्षीर्द्रेप्रस्थे वर्धेत ॥३६७॥

“शेतकरीही आनंदी होतात. तुझ्या जलसिंचनाकारणे कृषी होते वर्धित. गाई म्हशींना मिळतो चारा. ते पुष्ट झाले तरच दुधदुभतं वाढेल इंद्रप्रस्थात.”

“कृपे तमसो या जोतिर्गमय ।
 तमसो मा विद्युत्गमय बोधवचनेमद् त्वा कथित हे जलमय ॥

तवेवालम् जलनास्मकन शाम्येतोष्णता ।

सत्यधर्मोद्य वहनै दहित माम्

प्रेमपर्जन्यस्यातीवाश्यकता ॥३६८॥

“कृपा करुन तू मला अंधकारातून प्रकाशाकडे ने. तू मला अंधकारातून विजेकडे ने. हे बोधवचन तू मला सांगितलेले आहे, ते वचन सत्य कर. तुझ्या पर्याप्त जलामुळे आमची उष्णता शमली आहे. आता सत्यधर्माच्या अग्नीत जळणाऱ्या मला प्रेमपर्जन्याची अतीव आवश्यकता आहे.”

नियत्याः कण्टकी चक्रेन रुधिरभूतः ।

सततनाम् शस्त्रप्रहारैभ्य प्रहारभूत ॥

सततम् विजनवासस्य व्यसनेस्य दुनित ।

सदैव शुचाम् प्रहारैः दुःखित ॥३६९॥

“नियतीच्या काटेरी चक्राने रक्तबंबाळ झालेला, नियमितच्या शस्त्र प्रहारांनी जखमी झालेला, नेहमीच्या वनवासाच्या संकटांनी दुखावलेला, सदैव दुःखाच्या आक्रमणामुळे दुःखी झालेला.”

“भारतामदृशमावश्यकः तव

प्रेमभूताः जलधाराः ।

तवेव प्रेमामृत मीत्वा तस्य

तुष्येत मनोधरा “ ॥३७०॥

“अशा या भारताला (अर्जुनाला) आवश्यक आहेत, तुझ्या प्रेममयी जलधारा. तुझं प्रेमामृत पिऊन त्याच्या मनाची तृप्त होऊ दे धरा.”

कौन्तेयस्य सुन्दराः स्तुतिसुमनाः

श्रुत्वा प्रासादित् मेघः |

जलधारासिञ्चतेन्द्रप्रस्थस्य भूम्याम् मेघः ||३७१||

कौन्तेयाचे सुंदर स्तुतीसुमने ऐकून मेघ प्रसन्न झाला. मेघाने इंद्रप्रस्थाच्या भूमीवर जलधारा सिंचित केल्या.

प्राणमत् मेघमर्जुन मनोभावेन |

दुर्योधनकर्णौ ततो अपश्यतोपरि चकितभावेन ॥३७२॥

अर्जुनाने मेघाला प्रणाम केला, मनोभावे. दुर्योधन व कर्ण आश्चर्याने पाहत होते, त्याच्याकडे.

तयोः लोमनापरि पतित्वा ।

द्रवबिन्दवागच्छनेत्राधः गलित्वा ॥३७३॥

त्या दोघांच्या केशांवर पडून त्यांच्या नेत्रांना टोचून खाली गळू लागले, द्रवबिंदू.

यदृश तौ निष्ठरौ निसर्गाशास्त ।

धर्मज्ञः उचितदृश प्रकारेनान्ववर्ततदण्डयत ॥३७४॥

जणू काही त्या दोन्ही निष्ठुरांना निसर्ग दंडित करून शिकवित होता की धर्मज्ञ पांडवांना त्रस्त केल्यानंतर ते स्वस्थ राहणार नाहीत आणि त्यांना उचित प्रकारे दंडित करतील.

किन्तु बालात्पर्जन्यः प्राभावत कर्णम् ।

पर्जन्यर्मणीयागत्वा तर्हि प्रसन्नताभात् राधेयम् ॥३७५॥

मात्र कर्णाला ही बालवर्ष वाटली. म्हणून त्याला पर्जन्य रमणीय वाटल्यामुळे राधेयाला प्रसन्नता वाटली.

कर्णस्योधरोपरि हास्यालिखत् ।

तस्य स्यंदनपि दुर्योधनस्य प्रागत ॥३७६॥

कर्णाच्या अधरांवर हास्य उमटले. त्याचा रथ दुर्योधनाच्या रथासह पुढे आला.

तयोस्स्यंदनोगत्वा ।

भूमीमर्जुन प्राणमत् नयने निमिलत्वा च मस्तक न्यासित्वा॥३७७॥

त्यांचे रथ पुढे येत असतानाच अर्जुनाने इंद्रप्रस्थाच्या भूमीला मस्तक टेकवून आणि नेत्र मिटून साष्टांग नमस्कार केला.

झटित्वाभवतेषा संयुक्त प्रसंग ॥३७८॥

असा योगायोग लगेच घडला.

मुख्यम् वदामि दुर्योधनपूर्वम्

कर्णस्याङ्शकागत् मनसि ।

दृष्ट्वावामेष किमर्थं नमति चा कथम्

गच्छति यमुनाकुण्ड सरसि ॥३७९॥

मुख्य म्हणजे दुर्योधनापूर्वी कर्णाच्या मनात आशंका आली, ते पाहून की हा अर्जुन का नमस्कार करत आहे आणि कशाला यमुनाकुण्ड सरोवराकडे जात आहे?

कदाचितर्जुन शरणमागतः ।

सजानत् सामर्थ्यः भवतः मित्रयो ॥३८०॥

कदाचित अर्जुनाने शरणागती पत्करली असेल. कदाचित त्याने आम्हां मित्रांचे सामर्थ्य जाणले असेल.

भालमृत्तिकार्जुनोदतिष्ठत् हस्तौ झटित्वा ।
सोत्तिष्ठित्वा निर्मल स्मिताकरोत् ॥३८१॥

अर्जुनाने उठून भाळाला इंद्रप्रस्थाची मृत्तिका लावली आणि हात झटकले. त्याने उठून निर्मल स्मित केले.

कर्णामि शान्ताहासत ।

दुर्योधन भ्रुकटोभ्यातुत्तिष्ठेताभ्यामपश्यत् ॥३८२॥

कर्णसुध्दा शान्तपणे (निश्चितपणे) हसला. दुर्योधन मात्र भुवया उंचावून आश्चर्य व संशयाने पाहू लागला.

यदृश देवेन्द्रादित्येकमैकोयोपुरतास्ताम् ।

स्मरतेन्द्रपुत्रो पुत्रादित्यस्य पदौ कुन्तीचरणमिवास्ताम् ॥३८३॥

जणू इंद्रदेव व आदित्य एकमेकांसमोर होते, मात्र इंद्रपुत्राला हे आठवले की आदित्याच्या पुत्राचे दोन्ही चरण कुंतीच्या चरणाप्रमाणे आहेत.

तस्मै दृष्ट्वा धर्मराजाभवत् शान्तः ।

भारतमेकदादृश सकथयत् ॥३८४॥

त्यांच्याकडे (कर्णाच्या चरणाकडे) पाहून धर्मराज शांत झाला, असे त्याने (युधिष्ठिराने) स्वतः भारताला एकदा सांगितले होते.

कर्णस्य पदौ द्रष्टुम् ।

वृध्दसहार्जुनागच्छत् कर्णस्य स्यंदनस्याभिदिशम् ॥३८५॥

कर्णाचे चरण पाहण्याकरिता वृध्दासोबत अर्जुन कर्णाच्या रथाच्या दिशेने गेला.

चापलार्जुनस्य ज्ञातुम् ।

कर्णावातरत् स्यंदनाद् ॥३८६॥

अर्जुनाचे चापल्य म्हणजे आपल्या रथाकडे येण्याची घाई पाहून कर्णही रथातून उतरला.

तस्य भ्रूवौ प्रत्यंजेवतातनताम् ।

यदृश तस्य विजय चापस्य प्रत्यंचाम्
द्वेषर्षोभ्याम् शरौ अतनताम् ॥३८७॥

त्याच्या भुवया प्रत्यंचेप्रमाणे ताणल्या गेल्या होत्या. ज्याप्रमाणे त्याच्या विजय धनुष्याच्या प्रत्यंचेवर द्वेष आणि हर्ष असे दोन्ही बाण ताणले गेले आहेत.

बिम्बाधभारतस्य नेत्रोतुरताजायत् ।
तस्य दृश धर्मराज कथम् किम्
कर्णस्य पदौ दृष्ट्वो शान्तेतस्य
कारणमन्वष्यत् ॥३८८॥

बिम्बफलाप्रमाणे अधर असलेल्या भारताच्या नेत्रांमध्ये आतुरता जन्मली. त्याची दृष्टी धर्मराज कर्णाचे चरण पाहिल्यावर कसा काय शांत झाला, याचे उत्तर शोधत होती.

तस्याचनकम् कर्णस्य पदोपरि दृशापतत् ।

चरणाङ्गस्योपरि अत्योपरि कर्षित वस्त्र

कर्णस्यादृशासीम् ॥३८९॥

त्याची दृष्टी अचानक कर्णाच्या चरणांवर पडते. कर्णाने आपले पावलांवरचे अधरीय वर उचलले असे दृश्य होते.

भारतस्योषाशाम्यत् ।

यदृश क्रोधस्य वहनैः प्रेमवात्सल्योः

जल पतित्वा सशाम्यत् ॥३९०॥

भारताचा द्वेष अचानक मावळला. ज्याप्रमाणे क्रोधाच्या वन्हीवर प्रेमवात्सल्याचे जल शिंपडले गेले व तो अग्नि शमला गेला.

तत्तस्य क्रोधभूत मुख शान्ताभवत् ।

यदृश दहितक्षीर जलम् दृष्ट्वा

शान्तभवत् ॥३९१॥

त्याचे क्रुद्ध मुख शांत-निर्मल झाले, जणू जळते दूध जलाला पाहून थंड होते.

यदा यदा हि सः शौर्याथवा

द्विग्विजय कर्तुमगच्छत् ।

सस्तदा तौ चरणौ प्रणमित्वा गच्छत् ॥३९२॥

ज्या-ज्या समयी तो शौर्य पराक्रम करण्यासाठी अथवा द्विग्विजयाकरिता जायचा, त्या-त्या समयी त्या चरणांप्रमाणे दिसणाऱ्या चरणांना प्रणाम केला होता.

चैव सैव हस्त शिरोपरि धृत्वा ।

कुन्ती आशीर्वादत् वृत्तित्वा ॥३९३॥

आणि तसाच गौरवर्ण हात त्याच्या मस्तकावर ठेवून कुंती त्याला आशीर्वाद द्यायची.

भारत स्मर्यित्वा शोचितेतदाभवत् ।

दृष्ट्वा तौ (कर्णस्य) गौरचरणौ प्रणमेयमभात् ॥३९४॥

भारताला ते आठवून दुःख वाटलं, कर्णाचे ते गौर चरण पाहून प्रणाम करण्याची इच्छा त्याच्या मनात जागृत झाली.

वृध्दपृच्छत् ज्ञात्वार्जुनस्य मनः ।

“चिन्तयेपि अपि युक्तमेततर ?” ॥३९५॥

वृध्दाने पृच्छले, “असा विचार करणे योग्य आहे का?” (अर्जुनाच्या मनातील भाव जाणून)

अहसतार्जुन द्वे न पश्येतामर्थं ।

वृध्दस्य स्कंधोपरि नौ घर्ष्य

कारणेन सागरकूलथवा नदीतले

अश्म प्रघर्ष्याभवत्

कुम्भगर्तं तदृशं तस्य हनुगर्तापतन् ॥३९६॥

तसा अर्जुन हसला. (कर्ण व दुर्योधनाला त्याच्या मुखावरचे भाव दिसू नये म्हणून) वृध्दाच्या स्कंधावर अर्जुनाने नौका घासल्याकारणे सागरतट निर्माण होतो अथवा नदीच्या तळामध्ये दगड घासल्याकारणे कुंभगर्त निर्माण होतो, तशी दिसणारी आपली हनुवटी ठेवली.

“कर्णस्य पदौ दृष्ट्वा शान्तासम् “
 मन्दातलस्वरोर्जुनाकथयत् यदृश तस्य
 वचः कण्ठे कृष्ट्वागत किम ! ॥३९७॥

“कर्णाचे चरण पाहून मी शांत झालो.” अर्जुन इतक्या मन्दस्वरात म्हणाला की जणू त्याच्या कंठामध्ये त्याचे शब्द अडकले होते की काय!

वृध्दापि अहसत्।
 मा शुचित भव पुत्रार्जुन चर्गृहम् नास्ति
 समयेष दूरम् संध्यासमयात् ॥३९८॥

वृध्द देखील हसला, “दुःखी होऊ नकोस, पुत्रा, अर्जुना! चल, गृहाकडे! संध्यासमय आता दूर नाही.”

सर्जुनस्य स्कन्धोपरि हस्तन्यासेत् ।

भारतापि वृध्दासहाचरत् ॥३९९॥

त्याने अर्जुनाच्या स्कंधावर हात ठेवला. भारत देखील त्या वृध्दासोबत चालला.

भारत वृद्धमामनित्वा दिवमगत ।

हस्तिन्स्थायिकाः तम् हस्त

धूनित्वाम्लायन् तत् ॥४००॥

भारत वृद्धाला सोडून स्वर्गात गेला. हस्तिनापुराच्या नागरिकांनी हात जोडून व हात हलवून म्लानपणे त्याला निरोप दिला.

वसुन्धरायाम् कृष्णापि विरहश्रमकठोरव्रतपालेभ्यभवत् कृशा ।

किन्तु नैकामि नाभवतल्पन्शेन तस्याशायाः बलः ॥४०१॥

वसुंधरेत कृष्णादेखील विरह, श्रम, कठोर व्रतपालनेनामुळे कृश झाली. किन्तु तिच्या आशेचे बल अंशमात्रही घटले नव्हते.

भारतस्य प्रतिपलित्वा सोत्तरकाष्ठाम् दृष्ट्वाभणत् ।

“नाथाः भारत कदागेतेतद् श्रसुर्पवन कथयेत् “॥४०२॥

भारताची प्रतिक्खा करत ती उत्तर दिशेकडे पाहून म्हणत असे, “नाथ भारत! (आर्यपुत्र अर्जुन)
कधी येतील, हे सांगावे, हे श्वसूर पवन!”

यदि तस्याङ्ग कृशाभवत् ।

तर्हि तस्योजहास्ये नागच्छत् ॥४०३॥

जरी तिचे अंग कृश झाले असले, तरी तिचे ओज आणि हास्य गेले नव्हते.

अवदन्तादृश प्रेयसर्विहैव देवस्य स्मर्येत नामः ।

किन्तु देवास्यार्जुनम् पर्वाञ्चालीमाः मुखैकान्ते जापयितुम् प्रावृत तस्य नाम ॥४०४॥

असे म्हणतात ना, प्रियजनांच्या विरहामध्ये देवाचे नाम स्मरते. किन्तु द्रौपदीच्या मुखामध्ये देवासह अर्जुनाचेही नाम येत होते, जप करण्यासाठी.

चत्वारः पतीनाम् सहवासेषार्जुनस्य

सा नामामि न मुखात्निर्गतः |

यत्र स्त्रीमैकनिष्ठ नालमाभवत्

तत्र याज्ञसेनी पञ्चनिष्ठाव्रतोत्तीर्णा भवत् ||४०५||

चारही पतींच्या सहवासामध्ये ती निग्रहाने अर्जुनाचे नामही मुखावाटे काढत नव्हती. जेथे स्त्रीला एकनिष्ठ होण्यामध्येही अनंत परीक्षा द्याव्या लागतात, तेथे याज्ञसेनी पंचनिष्ठेचे पालन करण्यासाठी उत्तीर्ण होत होती.

तर्हि तामभात् ।

सार्जुनस्य चिन्तन कृत्वान्याय

चत्वारः पाण्डवौपरि अकरोत् ॥४०६॥

तरीही तिला वाटत होते की ती अर्जुनाचा विचार करुन अन्य चार पांडवांवर अन्याय करत आहे.

वर्षाणि त्रीणि तामभात् महताः त्रेताद्वापारकलियुगीव।

साहसत् विषोदेन यतति प्रेमकारणेन पञ्चे कुचम्बनाभवत् चन्द्रीव ॥४०७॥

ती तीन वर्षे तिला इतकी मोठी वाटली की जणू त्रेता, द्वापार, कलियुग! ती विषादात हसायची, कारण याच प्रेमाकारणे तिची पाचांमध्ये कुचंबणा व्हायची.

श्रावणमासेः पूर्ण सा नान्नोदक व्रताधारयेत् ।

पूर्ण पञ्च वर्षेषु शिवपूजनादि साकरोत् ॥४०८॥

श्रावणमासामध्ये ती संपूर्ण अन्नानोदक व्रत धारण करायची. तिने या संपूर्ण पाच वर्षांमध्ये शिवपूजनही केले होते.

किन्तु व्रतपालनसमारम्भहेलाश्रमैः

त्रीणी वर्षानि निर्गताःवेगेन वीक्ष्य ।

सुर्योद्यमसमये कृष्णा स्वप्नपश्यत् स्वप्ने

महादेवाकथयत्, “भक्तप्रिये! मम भक्तः

श्वागच्छेत तदोटजम् न्यास भूष्य “ ॥४०९॥

किन्तु व्रत पालन अतिथींचा सत्कार, सभारंभ, अनेक परिश्रमामुळे ही तीन वर्षे पाहता पाहता सरुन गेली. एका दिवशी पहाटे स्वप्न पाहिले, स्वप्नामध्ये महादेवांनी दर्शन दिले, “भक्ताप्रिये! माझा भक्त दुसऱ्या दिवशी येणार आहे. तेव्हा तू पर्णकुटीला सुसज्जित कर.”

द्वितीय वासरे पाञ्चाली चत्वारसार्धमुदतिष्ठत् ।

स्वयन्पाकगृहबर्हिकक्षांगणापुष्यत् ॥४१०॥

दुसऱ्या दिवशी पाञ्चाली सकाळी सूर्यादयापूर्वी उठली. तिने पाकगृह, अंगण, प्रांगण स्वच्छ करुन पुष्पांनी सजवले.

पाण्डवान् सा स्नातुमानयत् ।

पाण्डवापि पुष्पाफला प्राचिनोण् दूरम् गत्वोटजात् ॥४११॥

तिने पाण्डवाना स्नानाकरिता उठवले. पाण्डवही पुष्प, फल खुडून घेण्याकरिता पर्णकुटीतून दूर गेले.

विविधाः वर्णचित्रिताः पुष्पैः सोटजमभूष्यत् ।

विविधाः पर्णपुष्पानाम् पिन्ष्टित्वा सा द्वारे चित्रावल्यालिखत्॥४१२॥

विविध रंगांच्या फुलांनी तिने पर्णकुटीला सुसज्ज केले. विविध पानफुलांचे चूर्ण करून तिने द्वारावर रंगावली रेखली.

सुन्दरार्पचर्दीपा सिनेग्धत् ।

द्वारोपरि पुष्पाप्रापत्राणाम् तोरणमपि अलम्बत ॥४१३॥

तिने पाच दिपकाच्या ज्योती उजव्यल्या. द्वारावर पुष्प आणि आम्रपत्रांचे तोरणही लावले.

तया पञ्चारती निर्मितम्।

यत् तामागतवीरं यत्रागच्छत्

तत्राम् शौर्यं कृत्वा ऋते नागच्छत् ॥४१४॥

तिने पंचारती तयार केली. कारण तिला ज्ञात होते, एखाद्या वीर कुठेही गेला असला तरी पराक्रम गाजल्यावाचून तो परतत नाही.

तस्याः मुखे तेजाधिकमावतरत् ।

यदृश सूर्यागमनसमये कमलिनी नावचोन्मीलत् ॥४१५॥

तिच्या मुखावरचे तेज अधिकच उजळले, ज्याप्रमाणे सूर्याच्या आगमनावेळी कमलिनी उमलते.

सार्जुनस्य पदिकाकृतोगण्णे पुष्मानाम् सम्मार्जता करोति ।

सदनादृशा भूष्यत् यदृशा दिपावल्यागच्छत् ॥४१६॥

ती अर्जुनाच्या पायघडीकरिता अंगणामध्ये सडासंमार्जन केले, गृह असे सजवले की जणू दिपोत्सव आरंभित झालाय.

किन्तु प्रेयसागमने क्षणाः समारम्भारिवाभान् ।

मातापुत्रौ वा बन्धुस्वसौ वा पतिभार्यो

वान्यमिलन तदसमये मनासि सद्गतिताभवन् ॥४१७॥

जशी माता-पुत्र, बन्धु-भगिनी, पती-पत्नी यांच्या मिलनावेळी मने सदगदित होतात, किन्तु प्रियाच्या आगमनाच्याह क्षणी सर्व क्षण सभारंभाप्रमाणे वाटतात.

किम् वदेत् नावगतः ।

शब्दमय दृशः वेत्ति शब्दमयैव दृशम् ॥४१८॥

काय बोलावे, कसे बोलावे, हे कळत नाही,असे वाटते की शब्दमयी दृष्टी झाली आहे, दृष्टी ही शब्दमय झाली आहे.

कृष्णा हर्षितासीत् ।

यदृश चकोरम् सूर्यास्त दृष्ट्वा

चन्द्रागमनावगतित्वा नन्दीताभवत् ॥४१९॥

कृष्णा आनंदित झाली होती. ज्याप्रमाणे चकोर सूर्यास्त पाहूनच चंद्राच्या आगमनाचा आभास होऊन आनंदित होतो.

हसित्वा समादपञ्चवादने भास्कराभ्राणाम्

पदिकावावातरत्|

तेन सह पदावक्रारुणासीत् ॥४२०॥

प्रभात झाली. भास्कर हसत मेघांच्या पायऱ्यांतून उतरत पृथ्वीवर आला. त्याच्यासोबत पाय वाकडा असलेला अरुणही (सूर्याचा सारथी) होता.

सूर्यानु तस्य स्यंदनस्यार्जुनापि आगच्छेत् ।
तस्येद्रंस्यसव्येष्टा मातल्यासीत् ॥४२१॥

सूर्याच्या मागोमाग अर्जुन स्वतःच्या रथातून आला, त्याचा रथाचा सारथी इंद्रसारथी मातली होता.

अर्जुन स्यंदनस्यासनबहिः मृगगजचर्मोस्ताम् ।
गोलाकार कलशे द्वे घण्टोस्ताम् ॥४२२॥

अर्जुनाच्या रथाच्या आसनावर आणि बाहेर मृग व गजाचे चर्म होते. रथाच्या गोलाकार कलशाला दोन घंटाही होत्या.

स्यंदनोपरि इन्द्रध्वजासीत्।

च वर्णचित्रिताः रत्नपुष्पामालासन् ॥४२३॥

रथावर इन्द्रध्वजा होती आणि विशेषतः वेगवेगळ्या रंगाच्या रत्नमाला व पुष्पमालाही जडवलेल्या होत्या.

स्यंदनबाह्ये विविधाः चित्राणि आसन् ।

भारतस्य कंठे कल्पपुष्पानाम् मालासन् ॥४२४॥

रथाच्या बाहेर विविध चित्रे होती. भारताच्या कंठामध्ये कल्पवृक्षाच्या पुष्पाची माला होती.

स्यंदनस्तंभोपरि विविधाः शृङ्खलासन् ।

स्यंदनम् चत्वार सुशोभिताः श्यामवर्ण्याश्चायुनकन् ॥४२५॥

रथाच्या स्तंभाभोवती विविध शृंखला होत्या. रथाला चार सुशोभित श्यामवर्णी अश्व जोडलेले होते.

तस्य तेजवर्धत् सुर्यप्रकाशे ।

यदृश सुर्योवतरत् पृथ्वीतले ॥४२६॥

त्याचे (रथाचे) सुर्यप्रकाशात अधिकच वाढले, जणू काही सुर्यच पृथ्वीवर अवतरित झाला.

स्यंदन चालित्वापृच्छत् मातली भारतम् ।

“कुत्रास्ति तव राजगृहम्” ॥४२७॥

रथ चालवताना मातलीने भारताला विचारले, “तुझे राजगृह कुठे आहे?”

भारत हसित्वाकथयत् ।

“मातली! मम् गृहमतीव सामान्य सुन्दरास्ति” ॥४२८॥

भारताने सांगितले, “मातली ! माझे गृह अत्यंत सामान्य व सुंदर आहे.

“प्रथमदिनम् वसुन्धरा पश्यामि ।
 सुन्दर हरितसौदर्येण शोभिता पृथ्वीम्
 पश्यित्वा शुचि भवामि ॥४२९॥

“तर मी पहिल्यांदा ह्या पृथ्वीला पाहतो. सुंदर हिरव्या सौंदर्याने सुशोभित असलेली ही पृथ्वी पाहून मी पवित्र होईन.”

“भारत ! गृहकारभारः कथम् चरति ?
 कूटुम्बस्य कुशल कथमास्मि ?” ॥४३०॥

“भारता! गृहाचे अर्थसंपादन व अन्य कर्मे कसे चालते? कुटुंब (तुझे) कुशल -मंगल आहे का?”

मातल्या पृष्टे तदारुनाकथयत् ।

“कुटुम्ब कुशलस्ति वयम् खेलित्वा

कौरवसह पर्यभवम द्युतम् ॥४३१॥

मातालीने विचारण्यावर अर्जुनाने तेव्हा सांगितले, “कुटुंब कुशल आहे. मात्र आम्ही कौरवांशी द्युत खेळून पराभूत झालो.

“परिणामः तस्य वनवासागच्छत् ।

मध्यतिहास न शक्नोमि कथयितुम् ॥४३२॥

“त्याच्या परिणामस्वरूप आम्ही वनवासाला गेलो. मधला इतिहास मी सांगू नाही.”

खिन्नार्जुनाभवत् ।

मातली, “न खिद् भभारत

किमर्थम् गच्छत् ?” असांन्वायत् ॥४३३॥

अर्जुन खिन्न झाला होता. (तो रथातून बाहेर पडला.) म्हणूनच मातली त्याच्या मागोमाग जात म्हणाला, “खिन्न होऊ नकोस,भारता! तू असा कुठे चाललास?”

सुन्दर्शाङ्खमपि भारतस्य हस्तोसीत् ।

यदृश भास्करस्य मुखे भानवरुपी हास्य

तदृश भारतस्याधरतनित्वारुपी हास्यासीत् ॥४३४॥

सुंदर शंखही भारताच्या हातात होता. ज्याप्रमाणे भास्कराच्या मुखावर किरणस्वरूपी हास्य, त्याचप्रमाणे भारताच्या अधरांवरही तणाव असलेल्या (प्रत्यंचेप्रमाणे) हास्य होते.

दिवाकर स्यंदन शृङ्खालागनाम् ध्वनि कृत्वा

भवतागमनस्य वातदित्त |

खगापि सुर्यस्य शंखस्य ध्वनि कृत्वाकुर्वन् अर्जुन स्वागत ||४३५||

सुर्याच्या रथ शंखाचा ध्वनि करुन आपल्या आगमनाची वार्ता देतो, स्वर्गात व पृथ्वीमध्येही म्हणून अर्जुनाने शंखाचा ध्वनि करुन सुर्याचे स्वागत केले.

भारतस्य स्यंदन दण्डकारण्ये प्राविशत् ।
 गङ्गासरस्वतयोः स्रोततसतिक्रमित्वा
 प्राचरत् ॥४३६॥

भारताचा रथ दण्डकारण्यामध्ये प्रवेशला. गंगा -सरस्वतीच्या स्रोताला ओलांडून पुढे चालला.

निबिडेषारण्यासीत् ।
 विविधाः वृक्षाः लताः चासम् ॥४३७॥

आता निबिड असे अरण्य होते. विविध वृक्ष व लता होते.

विविधोष्णशीताः तडागापि चासन् ।

विविधाः ऋषीणामपि निवासासन् ॥४३८॥

विविध उष्ण व शीत अशी तळेसुध्दा होती. विविध ऋषींचाही निवास होता.

सुर्यप्रकाशेऽपि मार्गानुचितान्बिन्तः लोकाः ।

निबिडारण्यादृशासीतोपरि नभोविहरन्

शुभ्रकृष्णाः बकाः ॥४३९॥

सुर्य प्रकाशामध्येही लोक मार्ग चुकतात. अशा निबिड अरण्यात सुध्दा नभामध्ये काळे-पांढरे बगळे विहार करत होते.

विरहिणी

निकिता पाटील

तदनन्तरम् सः शतुद्री नद्यः त्रिभुज प्रदेशोगच्छत् ।
तत्र पाण्डवापि कृते स्नान् ॥४४०॥

त्यानंतर त्याने शतुद्री (सतलज) नदीच्या त्रिभुज प्रदेशात प्रयाण केले व स्नानही केले.

नन्तरम् सतलजद्याने भारतगच्छत् ।
वृक्षाल्पासन् लताः तानालिङ्गन् ॥४४१॥

नंतर शतुद्रीच्या त्या प्रयागामध्ये भारत गेला. तेथे वृक्ष अल्पच होते, लता त्यांना आलिंगन देत होत्या.

यदृशा निसर्गः भवतः काव्यसौंदर्य जनानशास्त् ।

सुर्यखगः भवतः माद्यम्मुखे धान्यम् जहात् ॥४४२॥

जणू निसर्ग आपले काव्य सौंदर्य लोकांना शिकवत होता! सूर्य पक्षी आपल्या मादीच्या मुखामध्ये धान्य घालत होता.

भारतस्य स्यंदनपुरतः गौतमी मार्गावरुन्त्स्वत ।

तस्याः मार्गावरुन्त्सिताः स्रोतास्सुपरि सुन्दराः श्यामकर्णाश्वाः भवतः सदैव गोदावर्याः
जलुडयेन्त् ॥४४३॥

भारताच्या रथासमोर गौतमी (गोदावरी) मार्ग अडवत आली. मार्गामध्ये अडलेल्या तिच्या जललहरींवर सुंदर श्यामवर्णी अश्व दौडत गोदावरीचे जल उडवत मुख्य प्रवाहात उतरले.

इन्द्रदेवस्य स्यंदन दृष्ट्वा गोदावारीम् भात् ।

कः इन्द्रस्यंदनारूढ भाग्यवानासीत् ? ॥४४४॥

इंद्रदेवाचा रथ पाहून गोदावरीला वाटले, कोण भाग्यवान इंद्राच्या रथावर आरूढ आहे.

द्रौपद्याः मिलयितुमोत्सुकः सर्जुन सवेग चालयितुमकथयत् मातलीम् ।

मातल्यापाहासत्, “भारत ! हेला चरति तव किमर्थम् ? ॥४४५॥

द्रौपदीला भेटण्याकरिता उत्सुक असणाऱ्या त्या अर्जुनाने मातलीला रथ वेगाने चालवायला सांगितले. मातलीने त्याचा परिहास केला, “भारता! तुझी इतकी हेला (घाई) कशासाठी आहे?”

लज्जाभूतार्जुन कथमभवत ।

सः गोदावर्याः त्रिभुज प्रदेशातिक्रमित्वा

तृणभरितः प्रदेशोगच्छत् ॥४४६॥

लाजलेला अर्जुन काय बोलणार? त्याने गोदावरीच्या प्रदेशाला ओलांडून तृणांनी भरलेल्या प्रदेशाला प्रयाण केले.

गाववराहा खाद्यन्ति स्म तृण ।

युथिकानाम् लतोपरि तस्यमुहयत् मनः ॥४४७॥

गोमाता व वराह तृण खात होते. तेथील मोगऱ्याच्या वेलीवर त्याचे मन जडले.

सः स्यंदनातावातरत् ।

सरोज नीलसुरभिम् ददातुम्

युथिकामाला सैच्छत् ॥४४८॥

तो रथातून खाली उतरला. निळ्या सुगंधित वर्णाच्या कमलांच्या सुगंधित काया असलेल्या पांचालीला मोगऱ्याच्या गजरा देऊ इच्छित होता तो.

रानलतायाः पुष्पानाम् सुगंधेन सः

प्राभवत् ।

अभवतेयत् सः सहस्राः पुष्पाः निर्गतः ॥४४९॥

रानवेलींच्या फुलांच्या सुगंधाने तो प्रभावित झाला होता. त्याने अशी सहस्र पुष्पे काढली.

सः स्यंदनोरोहत् ।

मातली स्यंदनचालयत् ॥४५०॥

तो रथावर चढला. मातली रथ चालवू लागला.

द्रौपद्याः कृते माला युनकितुमुत्सुकस्युत्तरीयोसन् युधिका पुष्पाः ।

प्रियकरस्य पदिकायाः कृत स्वागताय प्रेयसी सममार्जत पुष्पाः ॥४५१॥

द्रौपदीकरिता मोगच्यांच्या पुष्पांची माला गुंफण्यासाठी उत्सुक असलेल्या अर्जुनाच्या उत्तरीयामध्ये यूधिका (मोगरा) होत्या, प्रियतमाच्या पायघडीसाठी (त्याच अर्जुनाच्या पायघडीसाठी) त्याचे स्वागत करण्यासाठी प्रेयसी कृष्णेने पुष्पांचे सडासंमार्जन केले होते.

द्वे ऽपि जीवनमैकमेकस्य प्रेमेन सुरभि कर्तुमचरतम् ।
 प्रेमसैक स्वागताय पुष्पानाम् पदिकाकरोत्
 तर्हि प्रेमस्यैक स्वागताय माला करोत ॥४५२॥

दोघेही एकमेकांचे जीवन प्रेमगंधाने सुगंधित करण्यासाठी चालत होते प्रेयसी तिच्या प्रियतमाच्या स्वागताकरिता पुष्पांची पायघडी करत होती तर प्रियतम तिच्या स्वागतासाठी माला गुंफत होता.

प्रेयसपि हस्ते पुष्पासन चपि प्रेयस्यपि हस्तोसन् ।
 यदृश सुर्य कमलायोवथा चन्द्रचन्द्र कान्तयोथवा प्रेमातुरतायोथवा
 विश्वासश्रद्धायोथवोत्तमोपमा

हृदयहृदयोसीत मिलनः ॥४५३॥

प्रियतमाच्या आणि प्रियतमेच्या दोघांच्याही हातात पुष्पे होती. ज्याप्रमाणे सूर्य आणि कमलिनीचे अथवा चंद्र व रेवतीचे अथवा प्रेम व आतुरतेने अथवा विश्वास आणि श्रद्धेचे अथवा उत्तम उपमा द्यायची असल्यास हृदय हृदयाचे मिलन होते.

तद् शुचि मिलनः दृशायितुम सुर्यापि व्यरमत ।

यदृश कस्तुरीमृगः भवतैव कस्तुच्याः

कल्पित्वा कस्तुरीमृगिनीमान्विष्यत तदृशार्जुनस्य

नासिका नीलपञ्कजसुरभिमन्विष्यतुम जिघ्रेत् ॥४५४॥

ते मंगल व शुद्ध मिलन पाहण्याकरिता सूर्य ही थांबला. ज्याप्रमाणे एक कस्तुरीमृग स्वतःच्या कस्तुरीगंधास कल्पून कस्तुरीमृगिनीला शोधतो. त्याप्रमाणे अर्जुनाची नासिका नीलवर्णाच्या कमळांचा सुगंध शरीराला असणाऱ्या पांचालीला शोधण्यासाठी गंध हुंगत होती.

गृहाखेरम् प्रतिक्षेनन्तरमर्जुनमदृश्यत् ।

श्यामलैका नारी पुष्पाः सममार्जत ॥४५५॥

शेवटी प्रतीक्षेनंतर अर्जुनाला आपले गृह दिसले. तेथे एक सावळी स्त्री त्याला पुष्प संमार्जित करताना दिसली.

मातल्याः नेत्रौ ताम् दृष्ट्या मुहयतम्।

सत्यमस्ति तौ नैष सौंदर्य दिवे पश्यतम् ॥४५६॥

मातलीचे नेत्र तिला पाहून संमोहित झाले. खरंच होतं की त्याने असे सौंदर्य स्वर्गातही पाहिले नाही.

स्यंदनस्यैव श्रुत्वा पाञ्चाली भवतगच्छत् कार्यातरमजहित्वा ।

सार्जुनम् निरांजननाम् पञ्च स्निग्धाः

ज्योत्याभि बिभृत् ॥४५७॥

रथाचा खडखडाट ऐकून पांचाली आपली कार्ये टाकून बाहेर आली. तिने अर्जुनाकरिता पंचारती तयार केली.

तदैव सौम्यारक्त मलीन वस्त्र कलुदतिष्ठतर्जुनस्य मनसि दृष्ट्वा ।

स्व ददातुम शक्यति नैक क्षौम्यं वस्त्र तमभानः शुचमयैष भात्वा ॥४५८॥

तिच्या अंगावरचे तेच सौम्य आरक्त आणि मलीन वस्त्र पाहून अर्जुनाच्या मनात दुःख उमटले. उत्तम रेशमी वस्त्रही आपण तिला देऊ शकलो नाही, असे वाटून त्याला खेद वाटला.

विभृत्त्वित्वा द्रौपदी भवतः हस्तन्यासेत् भारतस्य मुखोपरि ।

“कस्य चिन्तयति स्वामी? भवान ददामि नञ्चकम् निषिदति नासनपरि” ॥४५९॥

पांचालीने (त्याला ओवाळून) त्याच्या मुखावर हात ठेवून विचारले, “स्वामी, कसला विचार करताहात? मी आपणांस आसन प्रदान करते, त्यावर आपण बसावे.”

भारत श्यामहस्ताभ्याम् पर्यवृण्वीत्

तस्या कट्यापरितः ।

यदृश लताः पर्यवृण्वित् कोमला

पर्णहस्ताभ्याम् वृक्षस्य कट्यापरितः ॥४६०॥

भारताने आपल्या श्यामल हाताने पांचालीच्या कटीला विळखा घातला, ज्याप्रमाणे लता कोमल पर्णानी वृक्षाच्या कटीला विळखा घालते.

पाञ्चाली लज्जाया भवतः मूर्धार्जुनस्यन्यासेत्

वक्षस्थलोपरि ।

तस्योष्णजलदश्वासापतत् भारतस्यो

दरोपरि ॥४६१॥

पांचालीने लाजेने (आपली मान खाली वळवत) आपले मस्तक अर्जुनाच्या वक्षावर ठेवले.
तिचा उष्ण श्वास भारताच्या उदरावर आपटत होता.

प्रेयसमिलनस्य कारणे तस्याः श्वासः जलदाभवत् ।

तस्याः हृदयस्याकुञ्चनप्रसरणेऽपि सहावर्धत् ॥४६२॥

प्रियतमाच्या मिलनाकारणे तिचा श्वास जलद झाला होता. तिच्या हृदयाची स्पंदने
त्याबरोबरच वाढत होती.

सालपत् “हे प्रेयान् ! सर्वाः कत्राः तुभ्यम् त्यागकरवम्, त्याग करोमि कूर्यामपि ।
 तुभ्यमैवाप्नवम् तुभ्यमैवानाप्शवम् तुभ्यमैव
 कत्रापि कूर्यामपि ॥४६३॥

ती पुटपुटली, “मी हे सर्व त्याग तुमच्याकरिताच केले आहेत आणि करत आहे, करतच राहणारच. तुम्हाला सदैव प्रसन्न करेन, तुमच्याकरिता मी कसलाही त्याग करेन.”

यदृश चत्वार पाण्डवानामसाव स्सन्ति ममोपरि ।
 तदृशेतद् जानामि तवापि ममास्वोपरि ॥४६४॥

“ज्याप्रमाणे चारही पाण्डवांचे प्राण माझे आहेत, त्याप्रमाणेच मी हेही जाणते आहे, तुम्ही माझ्या प्राणांहून वर आहात.”

ऋष्याराज्ञातहम् भवन्तमनुमनवम् ।

भवान् तपगच्छतः वर्ज्ये भवतः कर्तव्यम्

मोहः मम् ॥४६५॥

“ऋषिराजांची आज्ञा म्हणून मी तुम्हाला अनुमती दिली. तुम्ही तपाला जावे म्हणून मी आपल्या कर्तव्यासाठी आपला मोह त्यागला.”

हृदयदेवालये वसति भवान् ।

चहम् वसामि भवतः हृदयदेवालये ॥४६६॥

“माझ्या हृदयाच्या देवालयामध्ये आपण सर्वजण वसता, आणि मी तुमच्या हृदयाच्या मंदिरात वास करते.”

मनाभ्यामावाम् यदि स्वैकरुपः |

तर्हि किमर्थम् बिभति वियोगम् भगवान् ? ||४६७||

“मी स्वतःला समजवते की आपण दोघे एकरुप आहोत, तरीही हा वियोग का, सांगावे आपण?”

भवत्प्रेमैवैच्छामि |

स्निहामि अपेक्षातः करोमि ||४६८||

“मी (आपल्यावरही) प्रेम करते, म्हणूनच मी आपले प्रेम इच्छित आहे, अशी अपेक्षा करत आहे.”

भवान् कत्रापि ददातु ।

स्वीकार्येऽहम् सर्वेः प्रेमैव स्वीकार्युः ॥४६९॥

“आपण जे काहीही प्रेमाने द्याल, ते सर्व मी स्वीकारेन. सर्व प्रेमाने स्वीकारेन.”

कामये भवन्तमाधिकम् ।

पातिव्रात्य बध्दतायातः कारणे भाति मामेष

पक्षपातम् ॥४७०॥

“मी तुमच्यावर अधिकच प्रेम करते. मात्र पातिव्रात्यधर्माचे पालन करत असल्याकारणे मला हा पक्षपात वाटत आहे.”

कथयित्वोसद् पाञ्चाली विषादेनघर्षेन्
तस्य वक्षस्थलोपरि मूर्धा भवतः ।

कदाचितम् ताम् पश्चात्तापाभातः ॥४७१॥

असे म्हणून पांचाली विषादाने त्याच्या वक्षावर आपले मस्तक घासू लागली. कदाचित तिला पश्चात्ताप वाटत असेल.

प्रेयान् पुरतः दृष्ट्वा विषादैव निर्गतम्
मुखाद् किमर्थम् ?

यत् सैव भवतः विषादमावगेते तद् च
स्मन्त्वयेत् विश्वसम् ॥४७२॥

प्रियतमला समोर पाहून मनातील विषाद कसा काय व का निघावा? कारण तोच प्रियतम आपल्या विषाद आणि आवेगाला शांत करून सांत्वन करून आपल्याला विश्वास व धीर देतो.

श्रुत्वोतद् भारतस्यादहत् क्रोधेन मनः ।सक्रोशेत् तस्यारक्तौ नेत्रौ क्षोमविक्षोमवमनः

॥४७३॥

हे ऐकून भारताचे मन क्रोध व दुःखाने जळत होते. त्याचे नेत्र क्षोभ व विक्षोभामुळे लाल झाले व तो क्रुद्ध झाला.

“प्रेमधिकारः नास्ति किमर्थमेषा वसुन्धरायाम् ।

पतिव्रात्य पालित्वा लभते किम ?”॥४७४॥

“प्रेम करण्याचा अधिकार कुणालाच या पृथ्वीवर नाही का? पातिव्रत्य पालन करून काय मिळते?”

“पतयानार्हालभन् ।

तर्हि पातिव्रात्य पालसे त्वं” ॥४७५॥

“तुला तितके योग्य पती मिळून काही उपयोग झाला नाही व तरीही तू पतिव्रात्याचे पालन करतेस ना!”

“पतिव्रात्य त्वमपालसः तवाम् तर्हि वयम्

ददामः वेदनाविषादाः ।

नमूल्यपि त्वामासि सुखदा” ॥४७६॥

“पातिव्रात्याचे पालन करतेस, तरीही आम्ही तुला दुःख व यातनाच दिल्या. आम्ही तुला सुख देऊ शकलो नाही.”

“धिक माम् ।

न यः कथयत् तद् कथयामि

ददामि विषादः भवन्तम्” ॥४७७॥

“हे काय? ज्यानं मला कधीही दुखावले नाही, त्याला आपण विषाद दिला.

“क्षामसे माम् स्वामी।

बान्धवान्यविषये न मत्सरः न्यास

भवतः मनसि ॥४७८॥

“स्वामी, मला क्षमा करा. अन्य बांधवाविषयी मत्सर आपल्या मनात ठेवू नका.”

“भवतः पर्यटनस्य ताम् हम्

प्रलपामि स्वागतं शीतल कृत्वा ऋते ।

सुन्दर्पुष्पशय्याः निर्मितम् भवत्कृते” ॥४६९॥

“आपल्या पर्यटनाच्या वेळी मी तुम्हाला शीतल स्वागत करण्याऐवजी काही बोलून गेले.
सुंदर पुष्पांची शय्या अथवा पुष्पमंचक निर्माण करेन.”

भवतः शीतलः कोमलकरजुनस्य
 स्कन्धोद् न्यासित्वा सासांन्वायत् ।
 तौ सा गृहेनयत् ॥४८०॥

आपले शीतल व कोमल कर अर्जुनाच्या खांद्यावर तिने न्यासले. (ठेवले) तिने त्या दोघांना घरी आणले.

तौ सा जलमाददात् ।

भारतस्य मनः तस्याः वचसा धुनेतैष दृष्ट्वा तस्याः मनः पश्चातापाभात् ॥४८१॥
 तिने त्या दोघांना जल दिले. भारताचे मन तिच्या शब्दांनी हलले, हे पाहून की तिचे मन पश्चात्तापदग्ध झाले.

सा जलपात्रोयच्छायितुमागच्छत् ।
 मातली, “कैषा सुकेशा दिवसुन्दरी तव?”
 भारतम् पृच्छत् ॥४८२॥

ती जलपात्रे घ्यायला आली. मातलीने भारताला विचारले, “ही सुकेशा दिव्यसुंदरी कोण आहे?”

“कृष्णाभिधान मम प्रियांगना।
 सा सामान्य वस्त्रे दृश्यते सुन्दरानना” ॥४८३॥

“कृष्णा नाव असलेली माझी प्रियांगना आहे, ती सामान्य वस्त्रांमध्येही सुंदर दिसते.”

यदृशार्जुनाकथयत् |

मातली तदृशापृच्छत् ||४८४||

जसे अर्जुनाने हे सांगितले, तसे मातलीने विचारले.

“कियताः विशालासर्पालाकाराः लोमनाः |

कालीन्तरमेतस्याः विशालाः पश्यमि लोमनाः “ ||४८५||

“किती मोठे व सर्पालाकार केश आहेत. माता कालीनंतर मी हिचेच मोठे केश पाहतो आहे.”

तदारुनस्य ऋते पाञ्चाल्योत्तरतः ।

“परमेश्वराकाभिजातम् माम् विशालाः

लोमनाददातः “ ||४८६||

तेव्हा अर्जुनाऐवजी पांचाली उत्तरली, “परमेश्वराने अभिजातच मला विशाल केश दिले आहेत.”

भारतेयति द्रौपद्याः हस्तैक दिव्य

वस्त्राङ्कारादत्तः ।

“मलीनैषः वस्त्रः न वस्तुस्व वस्त्रेतत् “ ||४८७||

भारताने काही दिव्य वस्त्रे व अलंकार द्रौपदीला दिले, “हे मलीन वस्त्र धारण करू नकोस. कृपया हे धारण कर.”

झटिती सा मंथनलगुडायाः दध्यामन्थमत् ।

विरजनाः साजहात् ||४८८||

(मात्र ते बाजूला ठेवत) ती झटकन रविने दही घुसळु लागली. तिने विरजण टाकून दिले.

सा महादेवस्य मन्दिरे भारतम् भणित्वा गच्छत् ।
 दध्याभिषेक महादेवमकरोत् ॥४८९॥

ती महादेवाच्या मंदिरात भारताला सांगून गेली. महादेवाला दह्याचा अभिषेक केला.

मङ्गलसूत्रं रत्नमालावस्त्राः श्रीफलपि सा
 देवीमर्पयत् ।

सा प्रार्थयत्, “मम् पतीन सदा सुखे न्यासत “ ॥४९०॥

सौभाग्य चिन्ह, रत्नमाला व वस्त्रे, श्रीफळ देखील तिने देवीला अर्पण केले. तिने प्रार्थना केली,
 “माझ्या पतींना सदैव सुखी ठेव.”

देवीपूजकः रत्नपुष्पमाले तामादत्तः ।

“कृपयः न देहि माले पूजनः मनस करवम्

पूजनस्योपकारः नहि “साकथयत् ॥४९१॥

देवीपूजकाने तिला रत्नमाला व पुष्पमाला दिल्या. तिने नमस्कार करुन म्हटले, “कृपया ह्या माला देऊ नका, पूजक. मी पूजन मनापासून केले आहे. मी अर्पण केलेल्या वस्तू पुनः देऊ नका.”

किन्तु देवीपूजकागृहत् ।

“नारि! भवती स्वीकारतु फलेतोतः” ॥४९२॥

मात्र देवीपूजकाने ते परत घेत (फळे दिली) “हे स्त्री! आपण ही फले घ्यावी, देवीच्या प्रसादाच्या रूपात.”

तस्याग्रह मानित्वा सा फलायच्छित्वा गृहोगच्छत् ।

भारतः द्रौपद्याः कृते मालायुनक्ति ॥४९३॥

त्याचा आग्रह स्वीकारत ती फले घेऊन आपल्या गृहात गेली. भारत द्रौपदीकरिता माला गुंफत होता.

यूथिकानाम् सुगन्धस्तृणोत् परितः ।

यदृश तस्य प्रेमस्य सुगंध स्तृणोत् ॥४९४॥

मोगच्याच्या सुगंध सभोवताली दरवळत होता. ज्याप्रमाणे त्याच्या प्रेमाचा सुगंध पसरलेला होता.

सा फलाः पाकगृहे न्यासेत् ।

भारतः माला पूर्णोक्तोत् ॥४९५॥

तिने फळे पाकगृहात ठेवली. भारताने माला पूर्ण गुंफली होती.

स बहिर्गच्छत् सुरभि वारि आयच्छित्वा ।

भारतः मालायितुम् माला प्राकरोत्

हस्ताभ्याम् धृत्वा ॥४९६॥

ती बाहेर आली, सुगंधित वायु घेऊन. भारताने माळलेली माला आपल्या हातात धरली होती.

भारतस्य स्वर्णिमौ पदाभ्यामोपनहौ कृष्ट्वा ।

सार्जुनस्य पदावमार्डं प्राकृत्वा ॥४९७॥

तिने भारताच्या चरणातील स्वर्णिम खडावा काढून तिने अर्जुनाचे चरण धुतले.

सालपत् “तृषार्तास्मि अमृतोतत्” ।

सापिबेद्वारि माला समालयत् लोमनेषु ॥४९८॥

ती पुटपुटली, “या अमृताकरिता मी तृषार्त आहे, असे म्हणून तिने ते जल (खाली वाकून) ग्रहण केले, अर्जुनाने तितक्यात तिच्या केशांमध्ये माला माळली.

सान्तरगृहेऽगच्छत् त्रपित्वा ।

यदा मातली, “प्रियदर्शिनीमपि ‘त्वमपि कुरुष्वादृश’

कथयानि ’ पार्थमावदत् ॥४९९॥

ती (लाजून) आत निघून गेली. तेव्हा मातली पार्थाला म्हणाला, “मीही माझ्या प्रिय भार्येला असेच करायला सांगेन.”

“किन्तु मातलि! दिवे ‘स्वामी’ ‘नाथ’ स्त्रियः पतयान्

कथयन्ति किम् ?” ।

अर्जुनावदत् मातलीम् ॥५००॥

“किंतु मातली! स्वर्गामध्ये स्त्रिया ‘स्वामी’ ‘नाथ’ अशा संबोधनांनी संबोधतात (पतीला) का ?”

“सहचर’ ‘प्रिय’ ‘प्रेयान्’ विशेषणाभि दीभिः सन्बोधयन्ति स्त्रियः भवतः पुरुषान् “।

मातल्योत्तरत् तत्क्षणः ॥५०१॥

‘सहचर’, ‘प्रिय’, ‘प्रेयान्’ अशा विशेषणांनी स्वर्गातील स्त्रिया आपल्या पुरुषांना संबोधतात.”

मातली तत्क्षणी उत्तरला

“देव्याः प्रसाद स्वीकार्येताम्” ।

ब्रुवन्त्यादृशा द्रौपद्याः तौ फलाः स्वीकार्यतम् ॥५०२॥

“देवीचा प्रसाद आपण स्वीकारावा.” असे द्रौपदीने म्हणताच त्या दोघांनी ती फळे घेतली.

तस्याधरदलौरक्ते जास्वंद्यलोदृशास्ताम् ।

यदृशारक्त पाटलस्य तस्याधरौ आस्ताम् ॥५०३॥

तिचे अधर आरक्त जास्वंदीच्या दलांसारखे दिसत होते. जणू काही गुलाब पुष्पे म्हणजे तिचे अधर होते.

भारतः भवतासनासोत्तिष्ठत् ।

पाकगृहे पाञ्चाली स्वाहाग्निपूजनोरमत् ।

भारत आपल्या आसनावरून उठला. पाकगृहात पाञ्चाली स्वाहाग्नि पूजनामध्ये रमली.

सा क्षीरोदकयोभिषकाकरोत् ।

सा प्रार्थयत् “पतयः सुखिनः सन्तु ।

सर्वे सन्तु निरामया स्वामयः पश्यन्तु भद्राणि कश्चित दुःखमाप्नुयात् “ ॥५०५॥

तिने त्यांच्या मूर्तीवर दूध व जलाचा अभिषेक केला. तिने प्रार्थना केली, “माझे पती आणि विश्वातील अन्य सर्वजण (शत्रू वगळता) सुखी होवोत, सर्व निरोगी होवोत, आणि माझ्या पतीचे (माझेही) धर्माचरण स्थिर राहो, हे ईश्वरा! दुःख सदैव निवारण कर, त्यांचे विपदांपासून रक्षण कर. आणि अन्यजणांनाही सुखी ठेव.”

प्रार्था तस्याः नेत्राभ्यामश्रुण्यगलत् ।

तदार्जुनागताम् तस्याश्रुण्यपश्यन् ॥५०६॥

ही प्रार्थना करताना (आपल्या पतीचे दुःख आठवून) तिच्या नेत्रांतून अश्रू गळू लागले. तेव्हा आलेल्या अर्जुनाला तिचे अश्रू दिसले.

पार्थमार्ड तस्याश्रुणी |

किन्तु नश्यन् स्रोतांसि ||५०७||

पार्थाने तिचे अश्रू पुसले. किंतु अश्रू गळणे थांबले नाही.

कौन्तेयाखेरम् तस्याः कटी हस्ताभ्याम्

श्यामल पर्यवृण्वीतः |

कृष्णा कमलनयनोन्मीलतहासत् ||५०८||

(पूजा झाल्यावर, उभ्या राहिलेल्या) तिची कटी कौन्तेयाने आपल्या हातांनी धरली. कृष्णा कमलनयन उघडून हसली. (तिला कळले की, तिचा पती आला आहे.)

“भवानोत्तिष्ठतु स्वामी ! शिवलिङ्गार्चन करोतु “ ।

कृष्णायाः वाक्य श्रुत्वार्जुन कटीबन्धन

प्राचिनोत् तु ॥५०८॥

“आपण उठावे, स्वामी! शिवलिंगाचे अर्चन करावे.” कृष्णेचे वाक्य ऐकून अर्जुनाने तिच्या कटीवरचे हात काढले.

शुच्यार्द्र भूम्योपरि शिवलिङ्ग न्यासेत्वा ।

भारत पूजनाकरोत् पुष्पाबिल्वपत्रानि

वहित्वा च क्षीरोभिषिकीत्वा ॥५१०॥

पवित्र व भिजलेल्या भूमीवर शिवलिंग ठेवून भारताने पुष्प-बेलपत्रे वाहून व दुग्धिभिषेक करून शिवलिंगाचे पूजन केले.

तत्रस्थ क्षीरः पाञ्चाली वस्त्रेनाक्षालत् ।

“किमर्थम् क्षालसि पाञ्चाली? अभिषेकताहम्

त्वम् क्षीरम् क्षालसि?” भारतकुप्यत् ॥५११॥

तिथे सांडलेले दुध पांचालीने वस्त्राने पुसले. “कशाला पुसलेस, पांचाली? मी अभिषेक केलेले दुग्ध व जल का धुवून पुसलेस?” भारत रागावला.

नम्रस्वरेन सावदत् ।

“क्षमस्व नाथ! शिवस्य प्रसादः वस्त्रम्
पुष्पेत् वस्त्रः क्षालनसमये जलम् जहनसमये मिलेत्
भूमीम् सापि पुष्येत् “ ||५१२||

ती नम्र स्वरात म्हणाली, “क्षमा असावी! शिवाचा प्रसाद असलेले, हे वस्त्र शुद्ध होईल. कारण धुताना व पुसताना जल व दुग्ध भूमीमध्ये मिसळले, त्यामुळे भूमी व वस्त्र पर्यायाने पवित्र झाले आहे.

श्रुत्वा तस्योत्तरार्जुनाश्चर्यश्चकिताभवत् |
तर्जनी कृत्वावदेत् ||५१३||

तिचे उत्तर ऐकून अर्जुन आश्चर्यचकित झाला. स्वतःची तर्जनी आपल्या दिशेकडे करत बोलला.

“पश्यात्र !” पाञ्चाल्यापश्यत् ।

तस्यः तेजवान् मुद्रा प्रकाशोद्योतत् ॥५१४॥

“हे बघ.” पांचालीने पाहिले, त्याची तेजस्वी मुद्रा प्रकाशात चमकत होती.

मातृममतायाः सा तमापश्यत् ।

स्वयंपाकगृहस्य द्वारे सः तस्याः

मुर्धोपरितः पर्यवृण्वीत ॥५१५॥

मातृममतेने तिने त्याच्याकडे पाहिले. (तितक्यात) त्याने पाकगृहाच्या द्वारावर तिचे डोके टेकवत तिचे मुख ओंजळीत धरले.

तस्यः सुधाराभ्याम् नखाभ्याम्
 पुष्पमालायाः सर्वे पुष्पाः प्रचिनोत्वा
 खण्डित्वा देवानाम् पदोपरि अपतन् ।
 यदृशार्जुनात्पुण्य कर्तुम् पुष्पावहन् ॥५१६॥

त्याच्या धारदार नखांमुळे तिच्या केशांतील पुष्पमालेतील सर्व पुष्पे खुडून विखुरली व देवांच्या मूर्तीच्या चरणांवर पडली, जणू काही अर्जुनाचे पुण्य ती पुष्पे वाहून देवतांच्या चरणी अर्पण करत होते.

“तव पुष्पमाला किरति तर्हि” अर्जुनावदत् ।
 “अस्तु नाथ! भवतः प्रेमः प्रभावेत् देवान् “
 द्रौपद्याभणत् ॥५१७॥

“तुझी पुष्पमाला खुडून विखुरली गेली.” अर्जुनाने पश्चातापाने म्हटले. “असू दे, नाथ! आपले प्रेम पाहून देवही प्रसन्न होतील.” द्रौपदी म्हणाली.

अलस्जेतार्जुन |

कत्रापि वदसि मम् प्रेयन् ॥५१८॥

अर्जुन लाजला. (हे ऐकून) “काय. बोलते आहेस, माझे प्रिये?”

मातली तस्या सामान्यः वनसुन्दरः श्यामलमोहकः

सौन्दर्यम् दृश् न्यासित्वापश्यत् |

तद् दृष्ट्वा द्रौपदी भवतवस्त्रः भालोदधिककर्षेत् ॥५१९॥

मातली तिचे असामान्य वनकन्येप्रमाणे सुंदर, श्यामल, मनमोहक सौंदर्य एकटक बघत होता.
ते पाहून द्रौपदीने आपल्या वस्त्राचा पदर कपाळावर ओढून घेतला.

पाञ्चाली भवतमुद्रा निर्विकाराकरोत् ।
मातली जायादृशा भवन्तमपि वाच्छामीती
अचिन्तयत् ॥५२०॥

पांचालीने आपली मुद्रा निर्विकार ठेवली. मातली विचार करू लागला, आपल्याला अशीच
भार्या असायला हवी होती.

“रे पार्थ!” द्रौपद्याः चक्षोसह वदित भारतम्

मातल्याद्वेयत्|

भारतः मातलीसमीपे आगत्वा न्यषीदेत् ||५२१||

“अरे पार्था! अशी मातलीने द्रौपदीच्या नेत्रांशी गूज करणाऱ्या भारताला हाक मारली, तसा भारत मातलीजवळ येऊन बसला.

“रे भारत, कियताः जायाः तव च का प्रिया सत्या तव?” |

मातली भारतामापपृच्छत् खोल रवारिव ||५२२||

“अरे भारता, तुला किती भार्या आहेत? आणि त्यातील किती तुला प्रिया आहेत!” मातलीने भारताला हळू स्वरात म्हटले.

भारतस्य मुद्रोपरि तेजोपरि सन्देहागत ।
 यदृश प्रभातसमये सार्धम् तमः साधम
 प्रकाशः चासीत् ॥५२३॥

भारताच्या मुखावर -तेजावर संदेहाचा भाव आला, ज्याप्रमाणे पहाटेवेळी तम् आणि प्रकाश
 एकत्रच असतात.

“तुभ्यम कति भार्यासन् ?” भारतापृच्छत् ।
 “द्वया! ज्येष्ठतमा गुणकेशी प्रियतमा च
 मित्रसाधना “ मातल्यावदत् ॥५२४॥

“तुला किती स्त्रिया आहेत?” भारताने विचारले.

“दोन, ज्येष्ठ आहे ती गरुडाची पुत्री गुणकेशी आणि मला अत्यंत प्रिय असलेली मित्रसाधना.”

मातली म्हणाला.

“मम चत्वार जायासन् ज्येष्ठैषा |

द्वितीयोलुपी तृतीया चित्रविंदा

कनिष्ठा सुभद्रा कृष्णा सर्वेषु प्रेष्ठैषा ||५२५||

“मला चार भार्या आहेत. ही द्रौपदी ज्येष्ठा आहे. द्वितीय उलूपी, तृतीया चित्रविंदा आणि कनिष्ठा सुभद्रा. मात्र ही कृष्णाच मला सर्वाधिक प्रिय आहे.”

भारतवदत् तथा मातल्यावदत् ।

“पार्थ रे! यूयम् द्युतनन्तर तत्कालम्

विपिनमगच्छताथवा राज्य पुनर्लभत ॥५२६॥

भारताने म्हटले, तसे मातली म्हणाला, “अरे पार्था! तुम्ही द्युतानंतर तत्काळ वनवासाला गेलात अथवा तुम्हाला राज्य मिळाले?”

पृच्छामि देवान्माम् त्वम् प्रभावसि ।

भारतावदत् “तद्रन्तरम् ----- तद्रन्तरम् धर्मराजः

द्युतम् वैभवभिगच्छत् च गरीयसी... “ ॥५२७॥

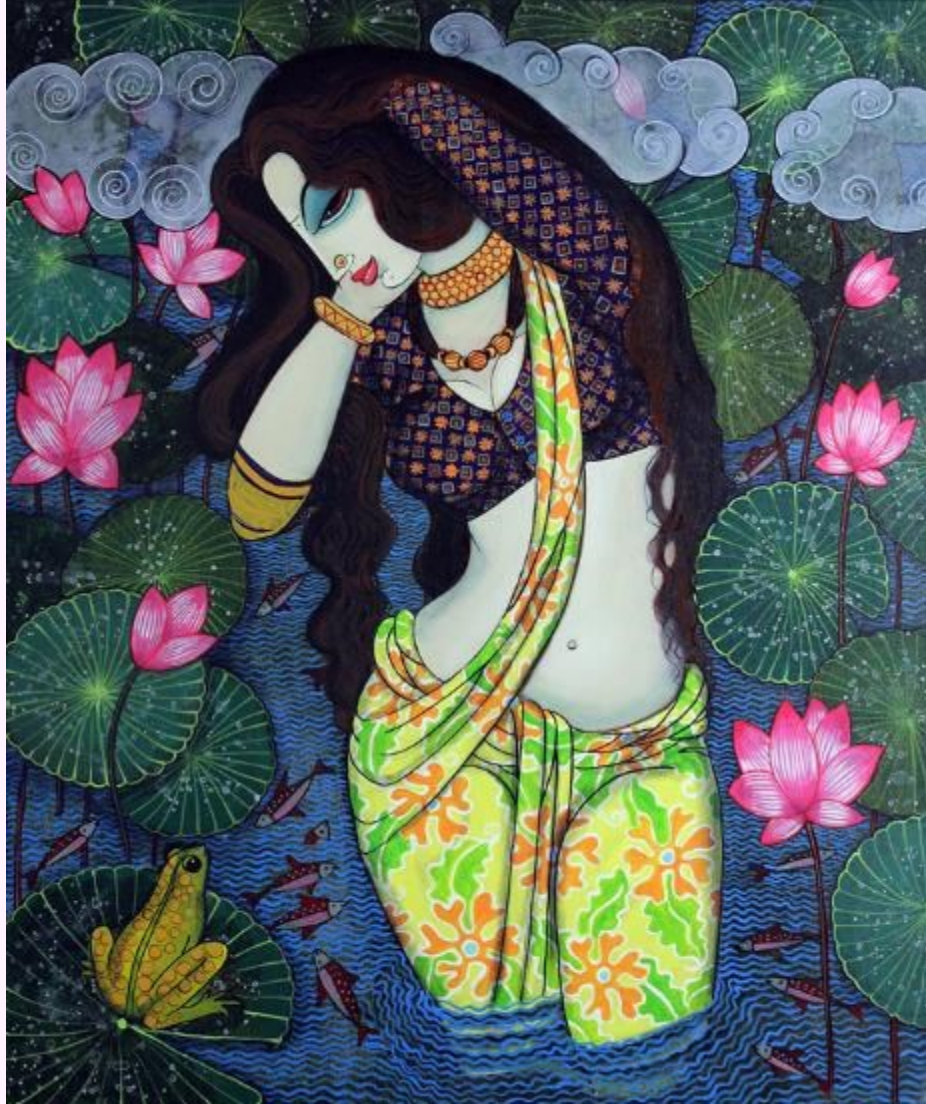
“मी हे तुला विचारले कारण तू व तूझे शब्द मला व देवतांना प्रभावित करतात.” भारताने यावर म्हटले, “त्यानंतर ... त्यानंतर धर्मराजाने द्युतामध्ये वैभव गमावले आणि थोरली..... (पट्टराणी)”

वदित्वा वदित्वा भारतस्य शब्दाः व्यरमन |

तस्यः दृश भवतजियोपरि प्रपश्य तस्याः दन्ताः

हसन् ||५२८||

बोलता बोलता भारताचे शब्द थांबले. त्याची दृष्टी आपल्या पत्नीवर पडली, तिला दुःख वाटत होते, तरीही ती असत्य हसली.

“का गरीयसी ? वद रे वयस्य चितितास्मि” |

मातल्यावदत् ऋते द्रौपद्यापि “वदन् ! नाथ!

चत्वार पाण्डवा गमनपूर्व वदन यत् तेपि भवेयु

दुःखी “ अवनत् ||५२९||

“कोण थोरली? सांग मित्रा, मी चिंतित झालो आहे.” मातलीने असे म्हणताच द्रौपदी बोलली,
 “नाथ बोलावे. अन्य चार पाण्डव येण्यापूर्वी बोलावे. (त्यांच्यासमोर बोलले तर) तेही दुःखी
 होतील.”

भारत खोलालपत् “प्रियतमायाः वस्त्रहरण भवत” |

मातल्यापृच्छत “च यूयम् पाण्डवाः कथमकुरुन् ?”||५३०||

भारत खोल स्वरात म्हणाला, “प्रियतमेचे वस्त्रहरण घडले.” मातलीने विचारले, “आणि तुम्ही पाण्डवांनी काय केले?”

द्रौपद्याकम्पत.चाकथयत् “स्वामी! किम गच्छनि पाकगृहे? च भर्तामित्रस्व! मम चत्वारपि स्वामिभिः प्रतिरोधाः कृत “।

मातल्यापृच्छत्, “च युधिष्ठिरेण किम् कृत “ ||५३१||

द्रौपदी थरारली, मात्र सावरुन तिने म्हटले, “स्वामी! मी पाकगृहात जाऊ का? आणि हे मातली म्हणजे पतिच्या मित्रा! माझ्या चारही स्वामींनी प्रतिरोध केला होता.”

मातलीने विचारले, “आणि युधिष्ठिराने काय केले?”

द्रौपद्याकथयत्, “पतिमित्रस्व! धर्मराजः निर्दोषस्ति सासीत् वचनबध्दः ।
 अर्जुनाकथयत् कृष्णे कस्याधारौतः त्वम् कुरुसि
 एषः विधानवरुध्द !” ॥५३२॥

द्रौपदीने सांगितले, “पतिच्या मित्रा! धर्मराज निर्दोष आहेत. ते वचनात बध्द होते.”
 अर्जुनाने म्हटले, “कृष्णे! कुठल्या आधारावर तू हे विधान करत आहेस?”

वैदेही पूर्णाभवत् दुःखिता तस्याः कमलमुख रक्तवर्ण
 खेदभृताधाभवत् ।

तस्याः कम्पितौः अधरा भ्याम शब्दागच्छन्, “क्षमस्व
 स्वामी! धर्मराजः बलिप्रतिपदे आमंत्रणातः निमंत्रण स्वीकार्येत “ ॥५३३॥

वैदेही पूर्णतः दुःखी झाली होती. तिचे कमलमुख रक्तवर्ण व खेदाने भरलेले होते. तिच्या कंपित अधरांतून शब्द बाहेर पडले, “क्षमा असावी, स्वामी! बलिप्रतिपदा होती, म्हणून धर्मराजांनी निमंत्रण स्वीकारले.”

अर्जुनकुप्यत्, “तर्हि तर्हि त्वं गच्छासि पाकगृहो इदम् योग्यम् “।

मातल्यापृच्छत्, “तव प्रियतमा वस्त्रहरणेकुप्यत् सत्य?” ||५३४||

अर्जुन क्रुद्ध झाला, “तरीच तू पाकगृहात जावेस, हेच योग्य ठरेल.”

मातलीने विचारले, “तुझी प्रियतमा आता इतकी तुझी अथवा पांडवानचा पक्ष घेत आहे. तर ती वस्त्रहरणावेळी क्रुद्ध झाली नव्हती का!”

द्रौपदी भवते कृश काया च दुःखित मुखः गृहीत्वातरगृहोगत् ।

सा प्रियतमासहाय्या भावित्वा द्युतसभे न्यायावनत्

महाभागान् च वयम् षण्ढानिषीदम् “ अर्जुनपि लज्जिताभवत् ॥५३५॥

कृश काया असलेली द्रौपदी आपले दुःखित मुख घेऊन आतल्या खोलीत गेली.

“ती प्रियतमा असहाय्य होऊन द्युतसभेमध्ये महाभाग असलेल्या सभाजनांना प्रश्न विचारत राहिली. (क्रोधाने) न्याय मागत राहिली होती. मात्र आम्ही षंढासारखे बसलेलो होतो.” अर्जुन लज्जित झाला.

मातली चकिताभवत् , “वयस्य! सा कीदृशी सभागत् ?” ।

अर्जुनवदत्, “नीलागंनाया नीलसुन्दरकुंतल कृष्ट्वा

तामसभे दुःशासनागतवन्त” ॥५३६॥

मातली चकित झाला, “मित्रा! (स्त्रिया कधी द्युतसभेत येत नाही) तर ती कशी सभेत आली?”
अर्जुनाने दुःखाने म्हटले, “नीलांगनेच्या नील सुंदर कुंतल खेचून दुःशासनाने तिला सभेत आणले.”

**मातल्याकुप्यत्, “तर्हि युयम् किमकरोत्?” |
गुडाकेशोवदत्, “भीमेनैव विरोधः कृत किन्तु
चत्वारवयम् षण्ढो पाण्डुसुत” ||५३७||**

मातली (ते वृत्त ऐकून) क्रुद्ध झाला, “तर तुम्ही काय केलेत?”

गुडाकेश म्हणाला, “भीमानेच विरोध केला होता. मात्र आम्ही चारही पांडुसुत षंढासारखे बसलो होतो.”

गुडाकेशस्य वाग्बाणाः पाञ्चाल्याः मनभङ्गत ।

सो-चिन्तयत्, “मम्मधुकरः दुःख्यास्ति” सापि दुःख्याभवत् ॥५३८॥

गुडाकेशाच्या शब्दांमुळे पांचालीचे मन भंगले. तिने विचार केला, “माझा प्रिय पती दुःखी झाला आहे.” तीसुद्धा दुःखी झाली.

चत्वारः कौन्तेयागच्छत् ।

तोर्जुनमलिङ्गत् ॥५३९॥

तितक्यात चारही पांडव आले आणि त्यांनी अर्जुनाला मिठी मारली.

“प्रिय बन्धार्जुनास्माकनः “ क्रोशित्वा ते
भारतमचुम्बत् भाले ।

पाञ्चाल्यापि बर्हिगच्छत कता -क्षणा-र्तया प्रत्यक्षेन् ॥५४०॥

“आमच्या प्रिय बंधु अर्जुन!” असे म्हणून त्यांनी भारताच्या कपोलाचे चुंबन घेतले. पांचाली सुध्दा बाहेर आली. तिने ते काही क्षण प्रत्यक्षात पाहिले होते.

पूर्णः मनात् शल्यरुपः सन्वादेच्छत तया च तेन ।

“पाञ्चाल्याःसह प्रणयेच्छामि वदित्वा गच्छयत् भारतेन ॥५४१॥

तिच्या व त्याच्या (अर्जुनाच्या) मनातून पूर्ण मनापासून शल्य निरसू लागले होते. “पांचालीसह प्रणय करू इच्छित आहे.” असे म्हणून भारताने तिला आत नेले.

पाञ्चाल्यासह पूर्णांगगच्छतातरगृहे ।

रतेच्छाः तयोभवत तौ रतौ प्रणये ॥५४२॥

पांचालीसह तो आतल्या कक्षात गेला. त्याच्या मनात त्या दोघांनी प्रणयरत व्हावे अशी इच्छा निर्माण झाली.

याज्ञसेनावृत्ता परिकरोपरि भारतस्य हस्तौ

पर्यवृन्वत ।

चाधरौ तस्याधरौ प्रणयशोभत् ॥५४३॥

भारताने याज्ञसेनीला अंगाला हातांनी गुंफुन जवळ घेत आलिंगन दिले व तिच्या अधरांवर आपलं अधर टेकवले.

“पांचाली!” जिष्णवः ध्वनि कातरगुञ्जत् ।

“विरहे तव दहित्वा दहित्वाहममृतन् उर्वश्योशपत् ॥५४४॥

“पांचाली, जिष्णुचा (अर्जुन) स्वर कातरपणे गुंजला, “तुझ्या विरहात जळून जळून मृतवत झालो होतो आणि त्याचवेळी उर्वशीने शाप दिला.होता ”

“पाशुपताहं प्राप्य कठोर तपित्वोंद्रलोके न्यवसान्

तदोर्वश्योमुहयत् ।

मम सुन्दर रुपोवानत् नकारन् वर्षायैक भव

षण्ठपशपत् ॥५४५॥

“मी कठोर तप करुन पाशुपत अस्त्र प्राप्त केले होते व इन्द्रलोकात निवास करु लागलो होतो, त्यावेळी उर्वशी माझ्या सुंदर रुपावर मोहित झाली. तिने मला विवाहाची विनंती केली. मी नकार दिला होता, तेव्हा तिने मला शाप दिला होता, “एका वर्षांपर्यंत तू नपुंसक होशील.”

“सा मम नृत्यशिक्षिका च बहवः पत्नवातानकारन्

किन्तु तव प्रेमकारणे |

त्वम् मम प्रेमासि अतहमनकारन् चहम् बध्दः तव

प्रेमबन्धने ||५४६||

“ती माझी गुरुवर म्हणजे नृत्य शिक्षिका होती व मला अनेक पत्नी आहेत, म्हणूनच मी नकार दिला. मात्र खरं कारण तुझं प्रेम. तू माझे प्रेम आहेस व मी तुझ्या प्रेमबंधनात बध्द आहे म्हणून मी तिला नाकारले.”

पाञ्चाल्यावदत्, “स्वामी! भवान् मत्कृते त्यागकुर्वत
 चहम् भवतः मनः भङ्गित्वा पञ्चपरिणयकुर्वन् ।
 प्रेमकरः प्रियकरः मधुकरः भृङ्गकरः स्वप्न कुमारः
 हृदयसत्ताधारी भारतास्ति भवान् ॥५४७॥

पांचाली म्हणाली, “स्वामी! आपण माझ्याकरिता इतका त्याग केलात आणि मी आपले मन मोडून हे पंचकपरिणय केले होते. प्रियतम, प्रेमकर्ता, भ्रमर, स्वप्नीचे राजकुमार आणि हृदयाच्या सत्तेचे धारक आपण आहात, हे भारत!”

तव सुखाय हिताय च सदैव भविष्यामि बध्दपरिकरः ।
 का कथयति भवन्तम् षण्ढः तस्यः चित्तकठोरः ॥५४८॥

“तुमच्या सुखाकरिता, हिताकरिता मी सदैव कटीबद्ध राहेन. कोण ज्याने तुम्हाला षंढ होण्याचा शाप दिला, त्याचे चित्त कठोरच असेल.”

विरहे मम न दहितम् नाथ! कर्तव्याय विरहापि

सहतु योग्यम् ।

किन्तु भव मा दुःखी भवान् या चिन्तित भवाहम्

ददाष्यामि हर्षम् ॥५४९॥

“नाथ! माझ्या विरहामध्ये जळू नका. कर्तव्यासाठी विरह साहणेच योग्य असते. कितु आपण दुःखी व चिंतित होऊ नये. मी आपणांस प्रसन्नता देईन.”

किन्तु भवान् कीदृश तपत्?

विरहः कीदृशासहत् ?” ||५५०||

किंतु आपण का जळत आहात या विरहामध्ये? का?”

पार्थाभवत् , “कीदृशा विस्मर्यासि त्वम् माम्?

भवामि तव अणवोणवे किमकथयस् गमनपूर्वे त्वम्?” ||५५१||

पार्थ भावुक झाला, “कशी विसरलीस तू, मी जात असताना तूच सांगितले होते ना, की मी तुझ्या अणूरेणूमध्ये वास करत आहे ते!”

वैदेहयावदत्, “मुक्तान् कुन्तलान् मम भवतु न विस्मृतिः” ।

भारतातल्या, “सत्यम् वदसि आप्रतिशोध सोत्पाष्यमि स्मृतिः” ॥५५२॥

वैदेही म्हणाली, “तुम्हाला माझ्या मुक्त कुंतलाची विस्मृती नाही घडली होती ना?”

भारत म्हणाला, “सत्य बोललीस, मी ती प्रतिशोधाची स्मृती जोपासली होती.”

पाञ्चाल्यावदत्, “मम प्रतिशोधापमानस्य कृतोतप भवान् ।

तपमध्ये कति वेदना कति आघातासहः कति श्रमाभवन् तुभ्यम् हे प्रेयन् “ ॥५५३॥

पांचाली म्हणाली, “माझ्या अपमानाच्या प्रतिशोधाकरिता आपण तप केलेत. तपामध्ये किती वेदना, किती आघात, किती कष्ट झालेत, तुम्हाला, हे प्रियतमा!”

गुडाकेशोवदत् , “तव प्रतिशोधापमानस्य लक्ष्यः नास्ति मम् ।

तर्हि नारायणी! तव मुक्तकेशाः बाध्ययिष्यानेष स्वप्ने दृश्यति माम्”॥५५४॥

गुडाकेश म्हणाला, “तुझ्या अपमानाचा प्रतिशोध हे माझे फक्त लक्ष्य नाही, हे नारायणी! तूझे हे मुक्त केश बांधले जाणे हेच मी स्वप्न पाहत आलो आहे.”

चिन्ता मा कुरु पाञ्चालसुते ।

रामेनापि सहतम् सर्वाः दुःखाः सहधृते ॥५५५॥

“चिन्ता करु नकोस, पांचालकन्ये! रामानेही सर्व दुःखे धैर्यासह सहन केली होती.”

“त्वम् सहसि मम कृते ममैव कृते ।
 सर्वाः दुःखाः रोषाः वेदनाघाताः श्रमाः
 सार्वदहिते!” ॥५५६॥

“तूही माझ्यासाठी, माझ्यासाठीच सर्व दुःखे, रोष, वेदना, आघात व श्रम साहले आहेस,
 अग्निकन्ये!”

“स्निहामि तुभ्यमाधिकम् ।
 कृष्णस्मृत्याः लभते शीतलता माम् सततम् “ ॥५५७॥

“मी तुझ्यावर तसेच सखा कृष्णावर अधिक प्रेम करत आहे. कृष्णाची स्मृती मला सतत
 शीतलता देते.”

“तवाबध्दमानाः लोमनाः प्रेरयन् सततम् मम्।
 तव केशस्मरणात्मुक्तोत्साहः लभते माम् शौर्यकृते
 सततम् “॥५५८॥

“तुझे अबध्दमान (न बांधलेले) केश सदैव मला प्रेरीत करत असतात. तुझ्या केशस्मरणाकारणे मला शौर्य करण्यासाठी उत्साह व उद्वेग प्राप्त होतो.”

“यतास्मरयम् त्वम् कति वेदना सहये महत्मने ।
 तदृशाह सहिष्ये न दुःखग्लने ॥५५९॥

“जेव्हा हे महाभागे! तू इतक्या वेदना सहन केल्यास, हे मला स्मरले तेव्हा तेव्हा मी माझ्या मनात येणारी दुःख ग्लानी साहू शकत नाही.”

“तवकृतेहि तव मुक्तकेशाः बद्धियामानेषया आशया ।
वैदेही! तपाकरवम् तवकृते तवैव प्रेरणया “ ||५६०||

“तुझ्यासाठीच, तुझे मुक्त केश बद्ध करावेत, याच आशेने मी तप केले होते, हे वैदेही!
तुझ्यासाठी, तुझ्याच प्रेरणेने.”

पार्षत्यात्रपत्, “प्रियार्जुन! कत्रापि वदति भवान् ।
भाग्य न हि सौभाग्यास्ति मम् अलभतोदृशः प्रेयान् ||५६१||

“पार्षती लाजली, “प्रिय अर्जुना! काहीतरीच तुमचं? भाग्य नव्हे, होते माझे सौभाग्य आहे की
असा प्रियतम मला लाभला.”

यः पति जानाति मम दुःखान् वेदनान् ।
सस्ति मम भारतार्जुनतिप्रेयान् ॥५६२॥

“जो पति माझ्या दुःख आणि वेदना जाणतो, तो माझा अतिप्रियतम भारत अर्जुन आहे.”

“नहि नहि लस्जामि वचोतद् वदनसमये ।
कारणमहम् न विस्मर्यामि पञ्चकपतयनाम्
बध्दाहम् निष्ठाबन्धने” ॥५६३॥

“नाही, नाही! हे म्हणताना मला लाज वाटत नाही. कारण मी हेसुद्धा विसरले नाही की मी पंचपतिच्या निष्ठाबंधनामध्ये बध्द आहे.”

“तुलायाः भुजा जडा भवते भवत्कृते भवतैव कृते मम प्रेमस्य ।
किन्तु न न मम प्रेम भवतु पञ्चपति द्रोहस्य” ॥५६४॥

“तुमच्याकडे, तुमच्यासाठी, माझ्या प्रेमाचे पारडे झुकते. परंतु हे माझे पार्थ प्रेम चार पतिंच्या प्रतारणेला कारणीभूत ठरू नये.”

“जानासि प्रियवर! यः स्त्रियाःकरण जानाति तस्याः भावाः जानाति भवान् ।
सैव स्त्रियानन्यसाधारण भवति प्रेयान्” ॥५६५॥

“जाणताहात, प्रियवर! जाणताहात, आपण? जो स्त्रिचे अंतःकरण जाणतो, तिची भावभावना जाणतो, तोच स्त्रीचा अनन्यसाधारण प्रियतम असतो.”

“सौहार्देनपि पूजयसि मामाहम् पूजयापि तुभ्यम् ।

भवानातजयस् मम हृदयम् ध्रुवम्” ॥५६६॥

“तुम्ही मला प्रेमाने पूजत आहात, मी तुम्हालाही. म्हणूनच तुम्ही माझ्या हृदयाला जिंकले आहे.”

“यदि प्रमादाकरवमहं क्षामैस्व माम् तर्हि भवान् ।

प्रत्यात्तरे तुभ्यम् विरुद्धम् तव चेतासप्रमाणे कृत्वाचारम् क्षामेस मम कर्मान्” ॥५६७॥

“जर मी प्रमाद केला असेल आणि आपल्या इच्छेविरुद्ध काहीही कर्मे केले असतील तर मला क्षमा करावी.”

“यदि प्रमादकरवम व्रतपतिव्रात्योपासनाराधानावैकल्येषु व्यस्मर्ये
 कत्राः विधयः क्षामेस मामेश्वर |
 किमहं पृच्छामि ममकरवे भवतः
 कदा अहितमाभवत् मधुकर” ||५६८||

“जर मी व्रत, पातिव्रत्य, उपासना, वैकल्यांमध्ये प्रमाद केला असेल, माझ्याकडून काही विधी विसरले गेले असतील, तर हे ईश्वरा! मला क्षमा कर! मी हे काय विचारले? हे महाराज! आपले अहित माझ्याकडून कधी घडले का, मधुकरा! म्हणजे मी निश्चित राहेन.”

पार्थेन पाण्डवलक्ष्म्याः धृत्वा दुर्मोक कोमलबाहुलते वदतम् |
 “हे पाञ्चाली! किमहंमद्य वदामि प्रिये, तव अज्ञवचन

पार्थने पांडवलक्ष्मीचे वेली सारखे कोमल हात धरून म्हटले, “हे पांचाली! मी तुझ्या या शब्दांवर काय बोलू? प्रिये, तू अज्ञाप्रमाणे वचन बोलू नकोस.”

“नाकरो त्वम् कश्चिता हिं प्रमादाः श्रुणु न भवति कस्या तव प्रेमस्य पातिव्रत्यः तुल्येहातः
न भवसि अनुत्तमा “ ||५७०||

“तू काहीही प्रमाद केले नाहीस, ऐक. तुझ्या प्रेमाची व पातिव्रत्याची तुलना या इहलोकांमध्ये नव्हे. तू अनुत्तम होऊ नकोस.”

“कश्चितैव कथसि मम प्रेयान् ।

तद्प्रमाणे देवतायाः हस्ताभ्याय पतित पुष्पम भवति

पुनीत माम् भवताम् हस्तेन ||५७१||

“काहीतरी बोलताहात, माझ्या प्रियतमा! ज्याप्रमाणे देवतांच्या हातामध्ये पडलेले पुष्पही पवित्र होते, त्याप्रमाणे आपल्या प्रेमाने माझ्या हृदयाला अधिक पवित्र केले आहे.”

“किन्तु विभामि यदाकदाचित् पाण्डव विदेत क. तर्हि |

मम शीलस्याधःपतितस्य किम भवेत्इहि” ||५७२||

“परंतु मी भयभीत होते की यदाकदाचित् पांडवांना (माझ्या पार्थ प्रेमाविषयी) हे काही कळले तर, माझे शील अंधःपतित आहे, असा अवमान ह्या धरतीवर होईल.”

नीलांगिनी प्राचलत भावनाणाम् द्वंद्वे |

“किमर्थम् शुचसि तव प्रियागमने, कृष्णे न

पीडसि मम हृदयम् तव शब्दे” ||५७३||

नीलांगिनी भावनेच्या द्वंद्वामध्ये ढळली.

“का शोक करतेस, तुझ्या प्रियवराचे आगमन झाले असताही, कृष्णे? त्याच्या हृदयाला तुझ्या शब्दांनी पीडा देऊ नकोस!” तिचे मन म्हणाले.

“क्षामसे माम् हर्षवरणे कश्चिताः शब्दाः

प्रजल्पे भारत |

प्रेष्ठ! किन्तु दुःख कम् वदेयमैव वासतम्

हृदयपुरतः” ||५७४||

“क्षमा करा, मला! या आनंदी वातावरणात मी हा काय प्रलाप केला, भारता! हे प्रियवरा!
किंतु आपले दुःख कुणापुढे व्यक्त करणार? आपल्या हृदयेश्वरापुढेच ना!”

द्रौपदी अर्जुनमार्चत फला पुष्पोदनेभ्यः ।

सा प्रणमायार्जुनस्य पदयोः पुरतः किन्तु

न्यपततांगुल्यः न स्पर्शायाशक्वन् किरीटे चरणो ॥५७५॥

द्रौपदीने अर्जुनाचे पूजन फल,पुष्प व ओदनाने केले. ती अर्जुनाचे चरण शिवण्यासाठी वाकली खरी, परंतु तिची बोटे किरीटाच्या पायांशी पोहोचू शकली नाहीत.

“हे कृष्णे! व्यस्मर्यैवैप्रलपा किन्तु न स्पृश मम चरणाभ्याम् ।

अर्जुनस्य व चोत्तरत् वैदेही, “भो पार्थः पतिपरमेश्वरस्येह धर्मः चरणस्पृवनोदम् तर्हि
अवरुत्सन्नाति भवान् माम् किमर्थम् ?” ॥५७६॥

“हे कृष्णे! तू जे काही बोललीस, ते विसरून जा. किंतु माझ्या चरणांना स्पर्श करू नकोस.”
अर्जुनाच्या शब्दांवर वैदेही उत्तरली, “हे पार्था! पति हा परमेश्वर आहे. त्याची चलणसेवा
करणे हा इहलोकातील धर्म आहे, तरी आपण मला का अडवताहात?”

“मम हृदयलक्ष्मि! तुभ्यम् ददामि कत्राः वस्त्रालंकाराः ।

तेषाम मञ्जुषा देहि माम् “।

जगादार्युनः ददिरे कृष्णा तम् विविध रत्नसंभाराः ॥५७७॥

“माझ्या हृदयलक्ष्मी! मी तुला काही वस्त्रालंकार दिले होते. मला त्यांची मंजुषा दे.” असे अर्जुनाने म्हटले. तेव्हा कृष्णेने त्याला विविध रत्नालंकाराची पेटी दिली.

“तुभ्यमेगच्छामि अलंकारोतेः पर्यधारताम्

वचनार्थम् शोभनम् शोभनम् ।

जानाम्यलंकाराः त्रपन्ति तवपुरतातः परिधार

कृते ममैव “॥५७८॥

“तुला या अलंकारांनी सजवावे अशी इच्छा मी करतो, हे वचन किती शुभ आहेत. मला ज्ञात आहे, तुझ्या सौंदर्यपुढे हे अलंकार लज्जित होतात. परंतु माझ्यासाठी हे अलंकार धारण कर.”

कथयित्वार्जुन कृष्णायाः कटीपरितः न गत न

परिधारार्थम् सुवर्णमौक्तिकमालाम् पार्षत्याकस्मादम् धृत्वा तस्य हस्तौ अवारुत्सन्नत्तम्

॥५७९॥

असे म्हणून अर्जुन कृष्णेच्या कटीभोवती मौक्तिकांची स्वर्णिम माला घालण्यासाठी प्रवृत्त होतो न होतो, पार्षतीने अकस्मात त्याचे हस्त धरून थांबवले.

“न्नाथाहम् स्पृहामि एतोलंकारैः जानासि ममैव वचम् ।

न परिधारामि चालंकाराः यत् सभामध्ये गच्छसमये घर्षितोपरि भूमध्ये न सा रक्तभृताम्
विलसन्ति मम् कटीम् “ ॥५८०॥

“नाथ, हे अलंकार मला आवडलेत मात्र माझे शब्द समजून घ्या. मी हे अलंकार धारण करू शकत नाही. कारण भरसभेत जाण्यासमयी धरतीवर घसपटल्यामुळे रक्ताने माखलेल्या कटीला हा अलंकार शोभणार नाही.”

श्रुत्वा वैदेहयाः वचपश्यत् भारतस्य हस्तात् सुवर्णमौक्तिकमेखला ।

तस्य हृदयमाघातः चाभवत् साजगाम आशया रत्नालंकारातः परिधारेत् कृष्णा ॥५८१॥

वैदेहीचे शब्द ऐकून भारताच्या हातातून स्वर्णिम मौक्तिकांची मेखला पडली. त्याच्या हृदयाला आघात झाला. मात्र कृष्णा हे अलंकार धारण करेल अशी आशा जागृत झाली होती.

“किन्तु कृष्णे! अयि सौभाग्यम् नयनयोः मामिदम् ।

त्वमाविर्भाविथाः ममपुरतालंकाराः वस्त्राः परिधारित्वा पुनितिथाः एषाम् “॥५८२॥

“मात्र, कृष्णे! माझ्या नेत्रांचे सौभाग्य असेल की तू माझ्या समोर वस्त्र व अलंकार धारण करून सज्ज व्हावीस आणि या वस्त्रालंकारांना पवित्र करावेस.”

“कियत्याशयानीनय किन्तु न न त्वम् न परिधारसि कुरु कथयोतादृशाम् ।

शृङ्गारिताम् तुभ्यम नयनौ पर्याकुलौ भूत्वा पश्यितुमेच्छामि “ ॥५८३॥

“केवढ्या आशेने आणले होते ही वस्त्रे व अलंकार! पण तू हे परिधान करणार नाहीस, कृपया असे नकारात्मक शब्द नकोस बोलू. मी भरल्या डोळ्यांनी तुझ्या शृंगारमयी रुपाला पाहू इच्छित आहे.”

श्रुत्वार्जुनस्य प्रजल्पनम् कमलपरिमलावदत् , “रे, भारत! |

यत्क्षणे शक्न्वामि परिधारयितुमेते तत्क्षणालंकाराः कृत्वा माम् भाग्यवती अयात् “

॥५८४॥

अर्जुनाचे शब्द ऐकून कमलाचा सुगंध कायेला असणारी द्रौपदी म्हणाली, “हे भारता! ज्याक्षणी मी हे अलंकार धारण करू शकेन, त्याक्षणी मी खरोखरच भाग्यवती झाले असेन.”

स्मयित्वा भारतावदत् , “तर्हि क्षणाद्यैव भव भाग्यवती, श्रीमती च धनवती |

किन्तु यदि त्वमेते अलंकाराः वस्त्राः परिधारिथाः रुपमति “ ॥५८५॥

भारताने हसून म्हटले, “तर हयाच क्षणी तू भाग्यवती, श्रीमती व धनवती होशील. परंतु हे रुपमती! तू जर ही वस्त्रालंकार धारण केली तरच.”

कम्पित्वा द्रौपद्याधरभ्याम् शब्दाः बभाषते ।

“न कुरू मामाग्रहम् सुप्रिय कृष्णेषा न शक्नते वस्तुयिम् वस्त्राः चालंकारोते “ ||५८६||

द्रौपदीचे अधर थरथरत बोलले, “हे प्रियतमा! मला आग्रह करू नका. ही कृष्णा ही वस्त्रालंकार धारण करू शकत नाही.”

“भाषस्व नादृशम् कृपयः विदसि त्वम?” ।

इदमुक्त्युत्वार्जुनः द्रौपद्याः कण्ठपरितः हिमालयस्य हिमसम द्युतिमानाः सुवर्णसम पीत पौवल्यानाम् कण्ठभूषणः असरत् परिधारयितुम् ||५८७||

“कृपया असं बोलू नकोस, कळलं?” असे म्हणून अर्जुन पुढे सरसावला, द्रौपदीच्या कंठामध्ये हिमालयाच्या हिमाप्रमाणे श्वेत व चकाकत्या, स्वर्णाप्रमाणे पिवळ्या पोवळ्यांचे कंठभूषण घालण्यासाठी.”

अरुध्यत् कल्याणी तम् चावदत् ।

“मुक्त केशाकृतै रुधिरम् पर्याप्तम् किम् रत्नानाम् प्रयोजन?” ॥५८८॥

कल्याणीने अडवले आणि म्हटले, “या मोकळ्या केशांसाठी रुधिर पर्याप्त आहे, रत्नांचा काय उपयोग?”

परस्पृष्टा चावमानिताम्विजनीकृतम् ।

तर्हि विटम्बितेदम् वर्ष्म किमर्थम् विभूषसे दण्डसे

शृङ्गारसंभारान् ॥५८९॥

“परपुरुषाकडून अभद्र स्पर्श झालेली व अपमानीत झालेली आणि वनवासी झालेली मी आहे, तरीही माझ्या या विटंबित देहाला शृंगारसभारांनी सजवून का दंडित करताहात?”

स्त्री नेहे स्पृहयति चालंकारोत्तमा वस्त्राः ।

सा स्पृहयति सैकमात्रम् जानयेत् तस्याः वेदनाः” ॥५९०॥

“या पृथ्वीवर, कोणतीही स्त्री उत्तम वस्त्रालंकारांना इच्छित नाही. ती त्यालाच इच्छित असते, जो तिची वेदना जाणतो.”

श्रुत्वार्जुनादधातालंकाराः पुनः ताम्रमंजुषामध्ये ।

“त्वमाद्य मोदिता भवसि न? प्रतिशोधाय तवापमानस्य तपाकरवम् तर्हि युध्येय नन्तरम्
विभूषेयालंकारैः तव वर्ष्मे “ ॥५९१॥

हे ऐकून अर्जुनाने ताम्रमंजुषामध्ये ते अलंकार ठेवून दिले. (क्रोधाने) “आता तू प्रसन्न झाली असशील ना? जर मी तुझ्या अपमानाच्या प्रतिशोधासाठी तप केले होते, तर युध्दही करीन.” त्यानंतरच मी तुझ्या या शरीराला सजवेन.”

स्फुरणमर्जुनस्य दृष्ट्वा प्रेरिता वैदेही भवति नन्दिता ।

तमपर्यष्वजत् वदित्वोदम् , “किन्तु मा भवानाहम् कारणमाधिकेकमस्ति यदविषये

अङ्गभूषणाः त्यक्ता” ॥५९२॥

अर्जुनाचे स्फुरण पाहून प्रेरित वैदेही आनंदित झाली. ती त्याला आलिंगन देत म्हणाली, “पण अजून एक कारण आहे, जे तुम्ही जाणत नाहीत की मी का अलंकार त्यागले.”

“किम् ?” पृष्ट्वार्जुनभवातालिंगनात् विभक्तः ।

“पति भूषणेदमैव नार्योतः त्वमपि चान्यर्पण्डुनन्दनाः भूषणार्मम ॥५९३॥

“काय?” असे म्हणून अर्जुन आलिंगनातून मुक्त झाला.

“पती हेच नारीचे आभूषण असते म्हणूनच आपणही व. अन्य पंडुनंदन माझी आभूषणे आहात.”

“तर्हि किमर्थमेते वस्त्राणाम् चालंकारोणाम् प्रयोजनम्?”

पति यस्यालंकारर्तस्याः भूषणाणामावश्यकता किमर्थम् “ ॥५९४॥

“तर उत्तम वस्त्रे आणि अलंकाराचे काय प्रयोजन? पति जिचे उत्तम भूषण आहे, तिला आभूषणांची का आवश्यकता आहे?”

कृष्णोवाचशृणोत् चार्जुनावदत् “मा चिन्ता कुरु, पश्य माम्।
कृष्णेः जातहमैवातः कुरुविनाशकृते ध्रुवम् ॥५९५॥

कृष्णेचे शब्द ऐकून अर्जुन म्हणाला, “चिन्ता करू नकोस. माझ्याकडे पहा. कृष्णे! मी निश्चितच करुविनाशासाठी जन्मलो आहे.”

“जाताम्यहम् तव्वेदनाः किन्तु भद्रे, शक्वामि प्रमार्ष्टुम् तव दुर्भाग्यम् ।
यताहम् लेभे वज्रेन्दस्ययमस्य कालदण्डस्यानलस्य कुठारस्य भार्गवस्य
परशुनर्वायोतीरस्य शक्तयर्दिवि “ ॥५९६॥

“मी तुझी वेदना जाणत आहे. किंतु, भद्रे, मी तुझे हे दुर्भाग्य पुसून टाकू शकतो. कारण मी इन्द्राचे वज्र, यमाचा कालदंड, अग्निदेवाचा व भार्गवाचा परशु व वायुंचे तीर अशा शक्ती स्वर्गात प्राप्त केल्या आहेत.”

द्रौपदी प्रभावित्वार्जुनस्य वक्षोस्थलोपरि मूर्धा दधातित्वाकथयत् ।

“मम पतिनाम प्रेमर्दुभाग्यम् मा मम किमर्थम् प्रमार्ष्टि?” ॥५९७॥

द्रौपदी प्रभावित होऊन अर्जुनाच्या वक्षस्थलावर मस्तक टेकवून म्हणाली, “माझ्या पतीचे प्रेम माझं दुर्भाग्य का पुसणार नाही?”

जगादार्युन मूर्धा धुनुयित्वा दुःखभृतानुतप्त स्वरे ।

“किन्तु प्रसूत्यास्माकनस्तित्त्वम् तव दुर्भाग्यम् भाति सततम् मने ॥५९८॥

अर्जुन आपले मस्तक हलवत दुःखाने व पश्चात्ताप दग्ध स्वरामध्ये म्हणाला, “परंतु तुझे दुर्भाग्य आमच्या अस्तित्वामुळे निर्माण झाले, असे मनात वाटते, सतत.”

तत्क्षणो यदि दण्डयेय कौरवान् निमिलिते कमलिनिसमेह तवावस्थामाभवेत् “ ।
 मुखोपप्यार्जुनस्य हस्त धृत्वा कृष्णा हसित्वावदत् , “भोर्जुनर्वनवासाज्ञातवासयोर्न
 किमपि ना चिन्ता करोमि “ ॥५९९॥

“जर तत्क्षणीच मी त्या कौरवांना दंडित केले असते तर तुझी कोमेजणाच्या कमळासारखी
 अवस्था झालीच नसती.” अर्जुनाच्या मुखावर हात ठेवत कृष्णा हसून म्हणाली, “अहो
 अर्जुना! मी ना वनवासाची, ना अज्ञातवासाची चिंता करते आहे.”

“ जानासि त्वमाहम् किम् कारणे कृशा भविता ।

भोः तव तपपूर्ततायै वसुरुद्रादित्येन्द्रानलदुर्गादिनिर्देवताणामोपासना कृता “ ॥६००॥

“तुम्ही जाणताहात का, मी का कृश झाली आहे? अरे, तुमच्या तपपूर्तीसाठी मी रुद्र, वसु, आदित्य, इंद्र, दुर्गा आदि देवतांची आराधना केली होती.”

श्रुत्वोष नन्देन हसति स्मार्जुनद्रौपदी अहसतापि ॥६०१॥

हे ऐकून अर्जुन आनंदाने हसला आणि द्रौपदीही हसली.

यत्प्रमाणे ग्रीष्मेतप्ता धरित्री वर्षाकाले भविता तृप्ता ।

मेघेन्द्रस्य प्रेमपुष्पाणाम् बिन्दुवर्षा लब्धत्वानन्दिता ॥६०२॥

ज्याप्रमाणे ग्रीष्मामध्ये तापलेली धरती वर्षेमुळे तृप्त होते, मेघेंद्राच्या प्रेमाने परिपूर्ण असलेल्या बिंदुच्या वर्षावाने आनंदित होते.

यत्प्रमाणे निशिगन्धा शशयर्कुपाप्रेमप्रसादकरार्लब्धत्वा भविता पुलकिता ।

चंद्रकरस्पृशनेनोन्मीलिता-तस्यार्दलान्नीर्मिलिता ॥६०३॥

ज्याप्रमाणे निशिगंधा चंद्राची कृपामयी व प्रेमपूर्ण प्रसादरूपी किरण प्राप्त करून पुलकित होते. चंद्र किरणांच्या स्पर्शाने तिचे दल उघडतात.

यत्प्रमाणे त्रस्यितावर्तेत लतावृक्षस्कंधोपरि अलिङ्गिता ।

तस्याधारे तस्य स्कंधोपरि भवितावर्तात्सुरक्षिता ॥६०४॥

ज्याप्रमाणे वादळाने त्रस्त झालेली वृक्षाच्या स्कंधावर लपेटते. त्याच्या आधाराने त्याच्या स्कंधावर ती स्वतःला वादळातही सुरक्षित मानते.

नदीस्मै पाषाणावर्तार्तथा पर्वतान्सन्धर्षिता ।

तमसागारम् मिलत्वा भविता संतुष्टा ॥६०५॥

ज्याप्रमाणे नदी पाषाण, वादळे तसेच पर्वतांशी संघर्ष करून सागराला मिळते आणि संतुष्ट होते.

यत्प्रमाणे यामिनी सूर्यागमनस्य प्रत्यपालते ।

इन्दुप्रकाशेऽपि तमेभृता किन्तु सा भवितोषःकाले प्रभात ॥६०६॥

ज्याप्रमाणे रात्री सूर्याच्या आगमनाची प्रतीक्षा करते. ती चंद्र प्रकाशातही अंधःकारात असते, किंतु ती उषःकाली प्रभात होते.

यत्प्रमाणे पुष्पार्लयागमने भवन्ति सुन्दराः शोभनाः ।

पुष्पददाति मधु ध्वन्यालयेदम् तर्हि विनिमयप्रेमान् ॥६०७॥

ज्याप्रमाणे पुष्पामध्ये भ्रमर आल्यामुळे ती अधिक सुंदर व शोभनीय होतात. पुष्पे मकरंद देतात तर उत्तम ध्वनि करून भ्रमर तो मधु घेतात, तर हाच प्रेमाचा विनिमय आहे.

यत्प्रमाणे मेघापतन्ति उपर्येकमेकयोर्वर्षाकाले ।

तदा चुम्बिता मेघान्तडितपूरयत् मिलनेच्छालिङ्गीत्वादृश मिलनम् भवति सततम्
प्रेमकाले ॥६०८॥

ज्याप्रमाणे मेघ एकमेकांवर वर्षाकालामध्ये आपटतात, तेव्हा त्या मेघांना आलिङ्गन देऊन सौदामिनी त्यांना चुंबन देते, असे मिलन प्रेमकालात होत राहते, सतत.

यत्प्रमाणे चक्रवाकयुगलप्रणयन्ति दिने च कमलपत्रेन विभक्त कृतम् तौ ।

प्रेमादृशमस्ति मिलन्नतरम् तदेव विरहनन्नतरमार्गमति चानदन्ति प्रेमयुगलौ ॥६०९॥

ज्याप्रमाणे चक्रवाक पक्ष्यांची जोडी दिवसा प्रणय करत असते आणि एक कमलपत्र त्यांना वेगळे करते. प्रेम असेच असते. मिलनानंतर विरह, विरहानंतर मिलन असे घडत असते आणि त्यामूळेच प्रेमयुगल आनंदित होतात.

यत्प्रमाणे शुष्कार्पणावर्षणक्षेत्रे प्रत्यपालत वर्षायै सदा।

वर्षाबिन्दवैकस्य पतन भवति तेषामंगोपरि तृप्ताभवन्ति तदा ॥६१०॥

ज्याप्रमाणे अवर्षण क्षेत्रामध्ये वृक्षाची शुष्क पर्णे सदैव वर्षेची प्रतीक्षा करत असतात, वर्षेचा एक बिंदू त्यांच्या अंगावर पडताच ते तृप्त होतात.

तद्प्रमाणे द्रौपदी विरहेनासित् तप्ताक्षुब्धा पीडिता च ।
सन्धर्षैर्कुध्द्रा दुःखेन चासीदिता च ॥६११॥

त्याप्रमाणेच विरहामुळे द्रौपदी तप्त, प्रक्षुब्ध, अनेक संकटांकारणे पीडित आणि संघर्षाकारणे क्रुद्ध व दुःखाकारणे खेदित होती.

किन्तु सार्जुनागमने भविता चानन्दितातृप्तास्नेहलता ।
सा दुःख पीडाभृता व्यस्मर्येतस्यार्दुःखपीडोर्जुनस्यदर्शनेनाभवत् संतुष्टा-
प्रेमभृतार्जुनस्पृहिता-पुलकिता ॥६१२॥

किंतु ती अर्जुनाच्या आगमनाकारणे आनंदित, तृप्त व स्नेहलता झाली. दुःखित असलेली ती आपले दुःख, पीडा विसरली. अर्जुनाच्या दर्शनाने ती संतुष्ट झाली. अर्जुनाच्या प्रेमाकारणे ती पुलकित व अधिक स्नेहल झाली.

स्मरणोत्प्रेमयुगलानि वचेषम् चक्रम् विरह मिलनस्यैव चलति सततम् ।

अलमशोचेयत्त्विरहे विरहनन्तरमागमिष्यति मिलनन्तरम् विरहर्भवति सततमादृशम्

॥६१३॥

प्रेमयुगलांनी हे लक्षात ठेवावे की विरह मिलनाचे चक्र सतत चालू असते. म्हणून विरहात शोक करू नये. कारण विरहानंतर मिलन घडते, मिलनानंतर विरह घडतो, असे सतत घडत राहते.

सृष्टयानियमैवेर्ग्रीष्मन्तरम् वर्षानन्तरम् शिशिरनन्तरम् ग्रीष्मम् पुनर्चक्र तथा सुखनन्तरम्
दुःखम् दुःखनन्तरम् शर्मम् ॥६१४॥

सृष्टीचा नियम असा आहे की ग्रीष्मानंतर वर्षा, वर्षेनंतर ग्रीष्म असे पुनर्चक्र चालूच असते,
तसेच सुखानंतर दुःख, दुःखानंतर सुख.

तथैवादृशमपि नियमप्रेमनस्य ।

विरहमिलनौ घटकौप्रेमनस्यविभाजौ द्वेषि ॥६१५॥

तसेच प्रेमाच्या नियमाचे असते. विरह-मिलन हे प्रेमाचे अविभाज्य घटक असतात.

स्वीकार्येतात -र्भवन्तप्रेमयुगलाद्धेपि घटकौ-प्रेमनस्य ।

किन्तु स्मर्येत भवन्तेकम् प्रेमरुपकास्ति मानवत्वस्य ॥६१६॥

आपण हे स्वीकार करावे की प्रेमयुगुलातील प्रियतम -प्रेयसी हेही प्रेमाचे घटक असतात. परंतु आपण एक लक्षात ठेवा, प्रेम हे मानवतेचे सुंदर रूपक असते.

प्रेमस्य स्वरुपास्ति व्यापकाधिकम् ।

प्रेमातर्कियतम् पवित्रमस्ति पौष्यम् ॥६१७॥

प्रेमाचे स्वरुप व्यापक असते. प्रेम किती पवित्र व शुभ असते.

यत्प्रेमे समाविष्टात्यागकरुणा श्रद्धाविश्वासादि
भावासंभूताः ।

प्रेमसमातर्पवित्रम सुन्दरम् शिवम् भद्रमादृशम् नास्ति कुशलमेह ॥ ६१८॥

कारण प्रेमामध्ये त्याग, करुणा, श्रद्धा व विश्वास आदि भावना समाविष्ट असतात म्हणूनच प्रेमासारखे पवित्र, सुंदर, भद्र, उत्तम आणि शिव असे काहीच उत्तम जगात नसते.

प्रेमस्य वर्णनम् कृत्वा, कृत्वापि नियतम् सदैवापूर्णम् ।

शब्दालंकारोपमापि श्रयान्ति यत्प्रेमैक विद्यते मानवाणामलंकारम् ॥६१९॥

प्रेमाचे वर्णन जितके करावे तितके थोडेच. शब्दलंकारही तुटून पडतात कारण प्रेमच हा मनुष्याचा अलंकार असतो.

काव्येदमर्पये मातरम् गुरवे च ।

दुर्गामातायै प्रणम्याहं गायत्रीम् च सरस्वतीम्

तथा गणपत्ये ॥६२०॥

मी हे काव्य गुरुला, मातेला, दुर्गामातेला, गायत्री मातेला सरस्वती देवीला आणि गणपतीला प्रणाम करुन अर्पण करत आहे.

मन्त्रेदमार्तोच्चारित्वा सर्वस्तरतु दुर्गाणि । समर्पये गुरवे ।

काव्येदम् पूर्णं करोमि शब्देत्ये ॥६२१॥

म्हणूनच मी “सर्वांचे कल्याण होवो, आणि माझ्या गुरुला व मातेला माझा प्रणाम तसेच समर्पण” असा मंत्र म्हणून मी काव्य पूर्ण करत आहे.

इति श्री शक्तिलीलीकृतम् जननी ।

प्रेमनस्य काव्य 'विरहिणीः' सम्पूर्णमेदम् ॥६२१॥

कुमारी शक्तिलीलाने लिहिलेले आणि जननीमाईकारणे स्फुरित झालेले प्रेमाचे काव्य 'विरहिणी' हे सम्पूर्ण झाले.

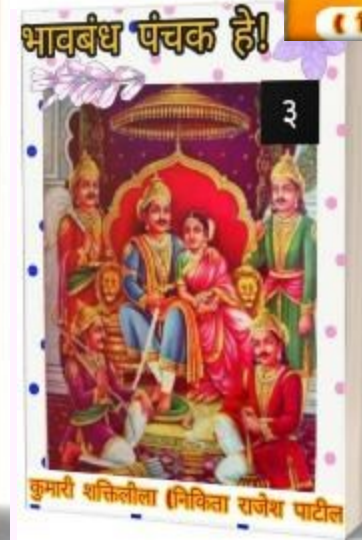
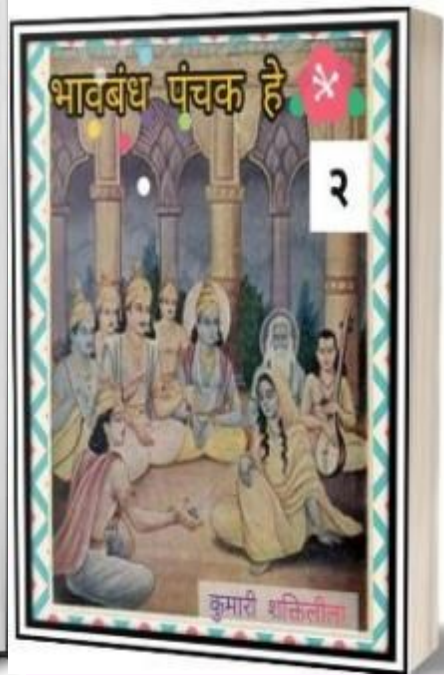
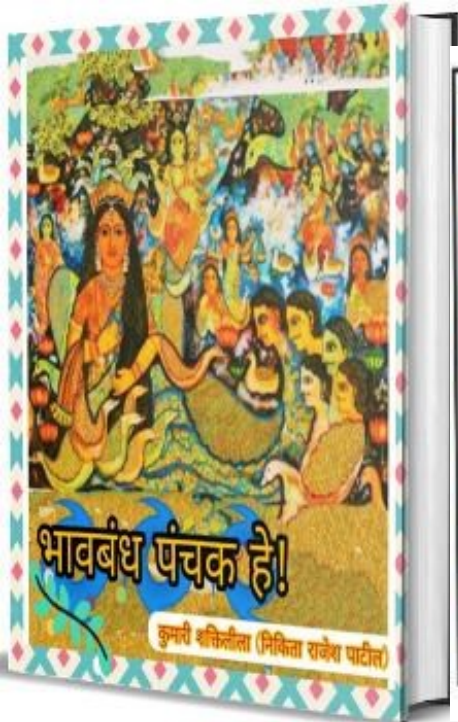
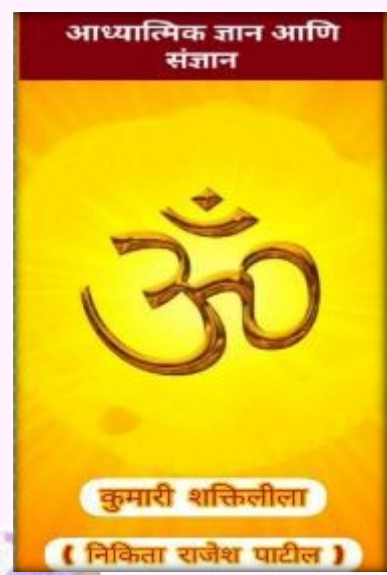
सर्वस्तरतु दुर्गाणि ।

श्रीगुरुवोर्षणमस्तु ॥

विरहिणी

निकिता पाटील यांची ई साहित्यवर प्रकाशित पुस्तके

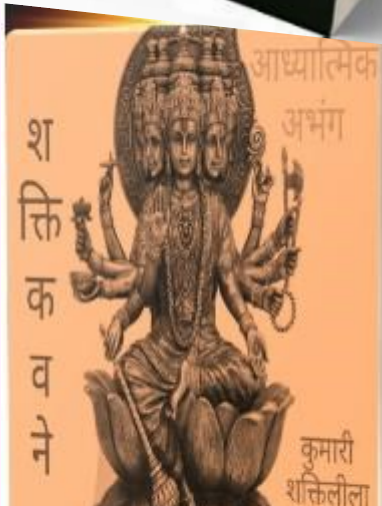
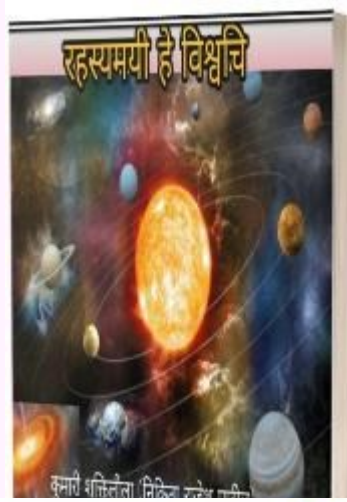
पुस्तक वाचण्यासाठी कव्हरवर क्लिक करा

निकिता पाटील

निकिता पाटील यांची

ई साहित्यवर प्रकाशित पुस्तके

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे पंधरावे वर्ष. निकिता पाटील यांचं ई साहित्यवरचं हे सोळावं पुस्तक.

निकिता राजेश पाटील ही विद्यार्थिनी मूळची डोंबिवलीची असून सद्यकालात तिचे वास्तव्य काही वर्षांपासून वांगणीत आहे. कुटुंबात लेखनाचा वा साहित्याचा वारसा असा नाही. पण अगदी शालेय वयातच तिला लेखनाची ऊर्मी शांत बसू देईना. वयाच्या तेराव्या वर्षापर्यंत तिने पूर्ण पुस्तक होईल इतके लिहिले. नंतर मराठी साहित्याचा रितसर अभ्यास करून आता ती साहित्याच्या वेगवेगळ्या रसांच्या निर्मितीचा अनुभव घेत आहे. तिने लिहिलेल्या यापुर्वीच्या पुस्तकांचे कौतुक जाणकार वाचकांनी केले आहे.

अनेक तरुण लेखक खूप छान लिहीत आहेत. पण त्यांची पुस्तकं प्रकाशित करायला प्रकाशक धजावत नाहीत. कारण त्यांचे नाव प्रसिद्ध नसल्यामुळे त्यांच्या पुस्तकविक्रीबद्दल प्रकाशक साशंक असतात. जर या लेखकांची पुस्तके वाचकांसमोर आली नाही तर त्यांचे नांव प्रसिद्ध होणार कसे? या दुष्टचक्रात सापडून अनेक तरुण लेखकांच्या पिढ्या बरबाद झाल्या. पण आता इंटरनेटवर नवलेखकांना वाचकांपर्यंत नेण्याचे काम अनेक संस्था करत आहेत.

ई साहित्य प्रतिष्ठान त्यातील एक. ६ लाख वाचकांपर्यंत या नवीन लेखकांना नेण्याचे काम ही संस्था करते. पूर्ण विनामूल्य. लेखकांनाही कोणताही खर्च नाही. भविष्य काळात लेखकांना भरघोस मानधन देण्यासाठी ई साहित्यचे प्रयत्न चालू आहेत. नवनवीन ताकदवान लेखक ई साहित्याकडे वळत आहेत. त्यांना प्रतिसादही मिळतो. कुणाला भरघोस स्तुती तर काहींच्या वाट्याला टीकाही येते. या टीकेला positively घेऊन हे लेखक आपला कस वाढवत नेतात. सुरूची नाईक, प्रफुल शेजव, भाग्यश्री पाटील, कोमल मानकर, सुरज गाताडे, अनूप साळगावकर,

बाळासाहेब शिंपी, चंदन विचारे, सौरभ वागळे, यशराज पारखी, चंद्रशेखर सावंत, संयम बागायतकर, ओंकार झांजे, पंकज घारे, विनायक पोतदार, चंद्रकांत शिंदे, निरंजन कुलकर्णी, चारुलता विसपुते, कार्तिक हजारे, गणेश सानप, मनोज चापके, महेश जाधव, मनोज गिरसे, मृदुला पाटील, निलेश देसाई, सनहा पठाण, संजय बनसोडे, संजय येरणे, शंतनू पाठक, श्रेणिक सरडे, शुभम रोकडे, सुधाकर तळवडेकर, दिप्ती काबाडे, भूपेश कुंभार, सोनाली सामंत, केतकी शहा, विनिता देशपांडे, सौरभ कोरगांवकर, मिलिंद कुलकर्णी, शुभम पाटील, आशिष कर्ले, सुरेंद्र पाथरकर, प्रीती सावंत दळवी, निमिष सोनार, उमा कोल्हे, गणेश ढोले, सचिन तोडकर, महेश पाठाडे, अभिजीत पैठणपगारे, कार्तिक हजारे, किरण दशमुखे, जगदिश खांदेवाले, माधुरी नाईक, विशाल दळवी, गौरी कुलकर्णी, जितेश उबाळे, प्रितम साळुंखे, कुमार सोनावणे, प्रतिक उकले, सुजाता सिद्धा, गायत्री रोडे, मनोज कळमकर, काजल दळवी, सचिन बोरसे, कार्तिकी भट, डॉ. प्रितम दरवडे, अमोल गवळी, निकिता पाटील, संजीवनी देशपांडे, अंकिता शिंदे, काजल दळवी, दिपूजा चव्हाण असे अनेक तरुण लेखक सातत्यपूर्ण लेखन करत आहेत.

इंटरनेटवर हौशी मराठी लेखकांची कमी कधीच नव्हती. आता हौसेच्या वरच्या पायरीवरचे, लेखनाकडे गंभीरपणे पहाणारे आणि आपल्या लेखनाला पैलू पाडण्याकडे लक्ष देणारे तरुण लेखक येत आहेत. ही नवीन लेखकांची फ्रौज मराठी भाषेला नवीन प्रकाशमान जगात स्थान मिळवून देतील. त्यांच्या साहित्याच्या प्रकाशाला उजाळा मिळो. वाचकांना आनंद मिळो. मराठीची भरभराट होवो. जगातील सर्वोत्कृष्ट साहित्यिक प्रसवणारी भाषा म्हणून मराठीची ओळख जगाला होवो.

या सर्वांत ई साहित्याचाही खारीचा वाटा असेल हा आनंद.

या यशात ई लेखकांचा सिंहाचा वाटा असेल याचा अभिमान.

बस्स. अजून काय पाहिजे?

